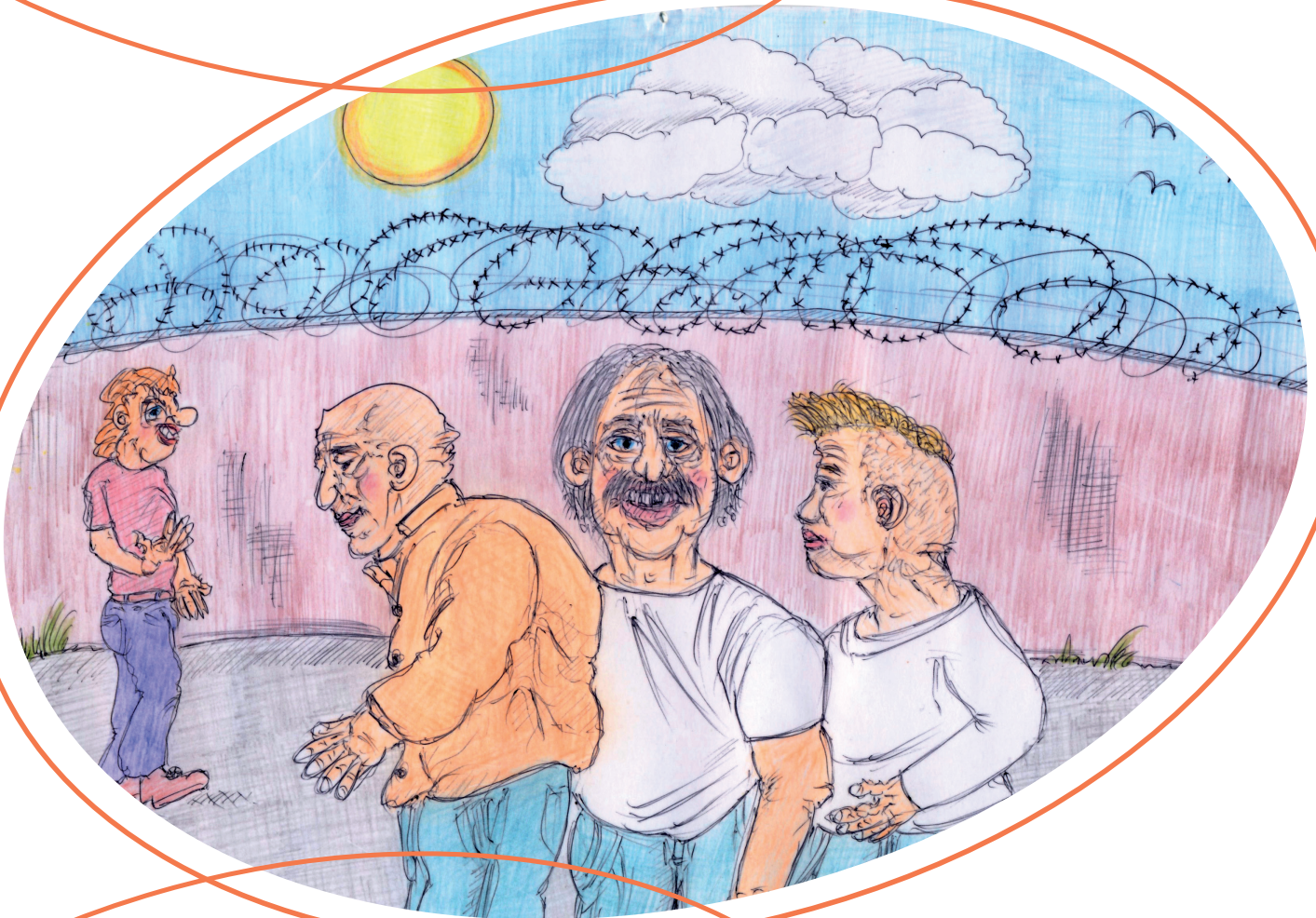

FATIK

TIJDSCHRIFT VOOR STRAFBELEID EN GEVANGENISWEZEN

In dit nummer:

Verkiezingsspecial: Standpunten van politieke partijen & stemrecht in detentie

De beleving van de ramadan door gedetineerde personen

3 jaar klachtenrecht: Een verhaal van gemiste kansen?

41ste jaargang • nr. 181
januari–februari–maart 2024
Driemaandelijks uitgave

OPEN ACCESS

Een uitgave van

LIGA VOOR
MENSEN
RECHTEN

Bg FATIK P: 3A9109
Afsendadres: Liga voor Mensenrechten
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
V.U.: Kati Verstrepen
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
41ste jaargang
januari-februari-maart 2024, nr. 181

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Lars Breuls
Eindredactie: Aurore Vanliefde
Redactie: Louis Favril, Elien Goossens, Emilie Gossye,
Chris Hermans, Jürgen Millen, Olivia Nederlandt, Neil
Paterson, Koenraad Polfliet, An-Sofie Vanhouche

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK publiceert wetenschappelijke artikelen over de evoluties en praktijken op het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen. Daarnaast is er ruimte voor ervaringsverhalen, boekbesprekingen en interviews.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen rechtstreeks naar de redactie (Lars.Breuls@vub.be) worden gestuurd. Wetenschappelijke artikelen worden vervolgens onderworpen aan een nauwgezet peer-reviewproces, waarbij minstens twee leden van de redactie gespecialiseerd in de thematiek de ingezonden bijdrage beoordelen op de wetenschappelijke onderbouwing. Daarbij wordt erover gewaakt dat de inbreng van een reviewer extern aan de auteur en diens eventuele onderzoeksgroep gegarandeerd is. Andere bijdragen worden ook becommentarieerd in de redactie, waarna aanpassingen gesuggereerd kunnen worden.

FATIK online

FATIK is in open access online te raadplegen. Surf naar fatik.mensenrechten.be.

Coverafbeelding

Geert, Theo en Jürgen op de wandeling.
Wim Dillen, 2023

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Editoriaal

3

Verkiezingen: Detentie staat ook op het programma

Redactie Fatik

Artikel

20

Actief stemmen in detentie? Het stemrecht van gedetineerde personen in België, Frankrijk, Nederland en Zwitserland

Laure Deschuyteneer

“Vasten achter de tralies”: een co-constructief verhaal naar de beleving van de ramadan in de gevangenis van Beveren

Schrijfgroep Beveren, Elias Woodbridge,
An-Sofie Vanhouche & Iman Lechkar

Reactie op...

51

De Temmerman, B. (2023). Het beklagrecht viert zijn derde verjaardag. Feestje? *Fatik*, 179, 5-24

Het klachtenrecht voor personen in detentie viert zijn derde verjaardag: een verhaal van gemiste kansen

Kris Demeter

Verkiezingen: Detentie staat ook op het programma

In dit nummer van Fatik gaan we dieper in op enkele actuele onderwerpen. In de eerste plaats presenteren we de standpunten van de Nederlandstalige politieke partijen over enkele vragen van strafbeleid en gevangeniswezen. Aansluitend presenteert Laure Deschuyteneer haar onderzoek naar stemrecht bij gedetineerde personen in België, Nederland, Frankrijk en Zwitserland. Verder in dit nummer gaan Elias Woodbridge, An-Sofie Vanhouche en Iman Lechkar vanuit de ervaringen van de schrijfgroep van de gevangenis van Beveren dieper in op de beleving van de ramadan in detentie. Tot slot reageert Kris Demeter op een eerder gepubliceerde bijdrage van Bart De Temmerman over drie jaar Belgisch beklagrecht.

Met zicht op de verkiezingen van 9 juni 2024 ging Fatik aankloppen bij de Nederlandstalige politieke partijen met negen actuele vragen die betrekking hebben op strafbeleid en gevangeniswezen. In de onderstaande bijdrage geven we antwoorden die we van de partijen ontvingen weer met als doel de geïnteresseerde lezers te informeren over onderwerpen die hen aanbelangen. De volgorde van weergave toont geen politieke voorkeur van ons tijdschrift. Het taalgebruik in de antwoorden is dat van de politieke partijen zelf.

Op welke manier wil uw partij de overbevolking in de Belgische gevangenissen verder bestrijden en voorkomen tijdens de volgende legislatuur?

Groen

Voor Groen is het geen oplossing om de overbevolking aan te pakken met nieuwe gevangenissen, met steeds nieuwe extra plaatsen. Het is algemeen geweten dat hoe meer gevangenissen er gebouwd worden, hoe meer gedetineerden er zijn. Zo is de gevangenisbevolking tussen 1980 en 2017 bijna verdubbeld (van 5.677 in 1980 tot 10.472 in 2017). Een gevangenisstraf is het ultimum remedium. Het nieuwe strafwetboek stelt dat principe duidelijk voorop. Dat dient zich ook in de praktijk te vertalen. Groen pleit dus voor een strafrechtssysteem waarin straffen bij voorkeur worden uitgevoerd buiten de gevangenis. Dat komt de gestrafte – die aan detentieschade ontsnapt – en de maatschappij – die de kosten daarvan niet moet dragen – ten goede. We zetten daarom in op alternatieve straffen, met respect voor de rechten van het slachtoffer, en rekening houdend met de aard van het misdrijf. Ook bemiddeling in strafzaken moet verder worden gestimuleerd.

Geïnterneerden mogen niet langer in de gevangenis worden opgesloten. Dat vereist een verder investering in FPC's en voldoende capaciteit in andere instellingen om de uitstroom uit de FPC's mogelijk te maken. In onze gevangenissen zitten bovendien niet alleen personen die tot een gevangenisstraf veroordeeld zijn: tot 40 procent van de gevangenisbevolking bestaat uit mensen in voorlopige hechtenis. Die kan alleen worden opgelegd wanneer dat noodzakelijk is voor de openbare veiligheid en indien het feit een correctionele hoofdgevangenisstraf van een jaar of meer tot gevolg kan hebben. De praktijk toont echter aan dat het aantal personen in voorlopige hechtenis disproportioneel hoog is: in 30 jaar is dat aantal personen meer dan verdrievoudigd. Om de overbevolking in onze gevangenissen tegen te gaan, moet dus ook gewerkt worden aan het aantal personen in voorlopige hechtenis. Groen pleit ervoor de voorlopige hechtenis zo kort mogelijk te houden. Wanneer het gaat om minder ernstige misdrijven, zoals diefstal en lichtere drugsdelicten, moet een wettelijk plafond ingesteld worden op de duur van de voorlopige hechtenis in de gevangenis. Verder is er nood aan een nieuwe objectivering van de toepassing van de criteria van absolute noodzakelijkheid. Er moet absoluut vermeden worden dat de voorlopige hechtenis gebruikt wordt als een voorafname op een latere gevangenisstraf, waarvan men vreest dat die niet zal worden uitgevoerd.

Wat kleine specifieke drugscriminaliteit betreft, ten slotte, bieden de herstelkamers (vroeger drugbehandelingskamers) een manier om de gevangenis te vermijden. Drugsverslaafden die misdrijven pleegden, worden daar niet onmiddellijk veroordeeld tot gevangenisstraffen, maar verwezen naar centra waar ze behandeld worden voor hun drugprobleem. Daarbij doet de rechter geen onmiddellijke uitspraak maar wordt de verdachte de kans gegeven aan het onderliggende probleem te werken. Indien de verslaafde het traject met succes doorloopt, volgt er geen veroordeling. Op dit ogenblik zijn er in 22 rechtbanken hersteltrajecten lopende of in de maak. Die uitbreiding willen we verderzetten naar alle rechtbanken van eerste aanleg.

N-VA

Onze visie omtrent het voeren van een verantwoord, correct en menswaardig gevangenisbeleid is ongewijzigd gebleven. We vertrekken nog steeds vanuit het dubbele uitgangspunt waarbij enerzijds de gevangenis capaciteit en de capaciteit van de kleinschalige detentie-initiatieven wordt aangepast aan het aantal gedetineerden en niet omgekeerd, en waarbij anderzijds alle straffen die door een rechter worden uitgesproken, ook de straffen onder de zes maanden, effectief moeten worden uitgevoerd.

Het probleem van de overbevolking is een complexe problematiek en vereist een veelzijdige en multidisciplinaire aanpak waarbij voor de N-VA een zinvolle detentie, het beperken van recidive en de veiligheid van zowel de gedetineerden als het gevangenis personeel centraal staan.

Vooreerst moeten we ervoor zorgen dat alle beschikbare capaciteit zo efficiënt mogelijk wordt benut. Momenteel ligt het zwaartepunt van de overbevolking nog steeds bij de Vlaamse gevangenis. Dit is voor ons onaanvaardbaar. Er moet een meer evenwichtige spreiding van de gedetineerden komen zodat ook de beschikbare capaciteit aan de andere zijde van de taalgrens optimaal wordt benut.

Daarnaast moeten we verder blijven investeren in bijkomende en modernere gevangenis en in kleinschaligere capaciteit zoals detentie- en transitiehuizen. Ook creatieve oplossingen zoals pontongevangenis blijven voor ons bespreekbaar zolang de veiligheid van zowel de gedetineerden als het gevangenis personeel gegarandeerd kan worden.

Naast deze infrastructurele initiatieven moeten we ook aandacht hebben voor de samenstelling van onze gevangenisbevolking en ook hier de nodige maatregelen durven nemen die kunnen leiden tot een ontlasting van onze gevangenis. Maar liefst 1/3de van de gedetineerden in onze gevangenis heeft geen recht op verblijf in België. We blijven er dan ook voorstander van om huurovereenkomsten te sluiten met andere landen zodat illegale veroordeelde gedetineerden aldaar hun straf kunnen uitzitten in degelijke omstandigheden. Na het uitzitten van hun straf kunnen ze uitgewezen worden naar hun land van herkomst.

Daarnaast moeten we ervoor zorgen dat geïnterneerden niet langer opgesloten worden in onze klassieke gevangenis. Momenteel verblijven maar liefst 976 geïnterneerden in onze gevangenis. Deze mensen horen daar niet thuis. Zij dienen bij voorkeur behandeld te worden in gespecialiseerde centra.

Ten slotte moeten we ook – zoals de voorbije legislatuur in Vlaanderen reeds werd gedaan – blijven inzetten op het nemen van maatregelen ter beperking van het huidige recidivecijfer dat momenteel 70% bedraagt. We blijven de in Vlaanderen opgestarte dienstverlening ten aanzien van gedetineerden en geïnterneerden dan ook onverminderd voortzetten met het oog op een succesvolle re-integratie in onze maatschappij, het beperken van recidive en het vermijden van nieuwe slachtoffers.

Open VLD

De overbevolking in de gevangenis is een structureel probleem, die een structurele oplossing verdient. Er bestaat helaas niet één zaligmakende oplossing voor dit probleem. Het gaat om een mix van oplossingen waarbij we de klemtoon moeten leggen op het verminderen van de recidive, de resocialisering van gedetineerden en het zoveel als mogelijk herstellen van de geleden schade bij slachtoffers.

Als partij pleiten we al jaren voor de bouw van nieuwe moderne gevangenissen met menswaardige leefomstandigheden en veilige, comfortabele werkomstandigheden. Maar dit volstaat natuurlijk niet. We zijn pleitbezorgers voor initiatieven m.b.t. kleinschalige detentie. De eerste transitie- en detentiehuisen werden uitgerold door onze Justitieminister, maar de verdere uitbouw hiervan wordt helaas nog te vaak bemoeilijkt door lokale overheden. De detentiehuisen zijn een vorm van capaciteit die men flexibeler kan inzetten. Detentiehuisen komen ook sneller tot stand dan gevangenissen. Zo kan er sneller ingespeeld worden op eventuele stijgingen van het aantal gedetineerden. We kunnen de instroom ook verminderen door enkel mensen in de gevangenis op te sluiten die daar thuishoren.

Er moet meer aandacht komen voor alternatieve straffen. Elke straf moet een straf op maat zijn. De gevangenisstraf vormt daarbij het ultimum remedium. We namen dit ook zo op in het nieuwe Strafwetboek.

We staan open voor debat over mogelijke alternatieven voor of aanpassingen aan het huidige systeem van voorlopige hechtenis. Het is natuurlijk geen geheim dat daarbij de pro's en contra's zorgvuldig tegen elkaar moeten worden afgewogen.

Er moet ook verder geïnvesteerd worden in FPC's zodat we geïnterneerden niet in gevangenissen hoeven op te sluiten en hen zorg op maat kunnen geven.

Mensen zonder recht op verblijf moeten kunnen doorstromen naar centra voor illegalen of worden teruggestuurd naar hun land van herkomst van zodra ze hun straf hebben uitgezeten en/of de Strafvuiteringsrechtbank oordeelt dat de tegenindicaties voldoende kunnen worden opgevangen.

Daarnaast moeten we nog meer inzetten op zinvolle detentie waarbij we meer aandacht moeten schenken aan de voorbereiding tot reclassering zodat gedetineerden ook sneller en beter kunnen worden klaargestoomd om een voorwaardelijke invrijheidstelling te krijgen van de Strafvuiteringsrechtbank. Daarbij moet voldoende aanbod aan begeleiding, zowel tijdens als na detentie, centraal staan.

Vlaams Belang

Volgens de meest recente cijfers (januari 2023 – januari 2024 nog niet bekend) zijn 43% van de Belgische gedetineerden, of 4.683 personen, van vreemde origine. Personen met een dubbele nationaliteit zijn in deze cijfers niet inbegrepen.¹

Indien deze criminele vreemdelingen hun celstraf integraal zouden uitzitten in hun land van herkomst, zou dit er per definitie toe leiden dat er duizenden extra gevangenisplaatsen vrij komen. Noteer dat er in november 2023 een bezitting was in de Belgische gevangenissen van 11.855 personen voor een capaciteit van 10.620 personen.²

Landen die niet willen meewerken aan het terugnemen van hun landgenoten moeten gesanctioneerd worden. Handelsakkoorden, ontwikkelingssamenwerking en het visumbeleid moeten gekoppeld worden aan de bereidheid van derde-landen om hun criminele en illegale onderdanen terug te nemen.

Onder specifieke omstandigheden kan overwogen worden om te investeren in de bouw van gevangenissen in derde-landen. Minstens dient deze mogelijkheid grondig onderzocht te worden.

Vooruit

De beste manier om ervoor te zorgen dat minder mensen de gevangenis bevolken, is investeren in het voorkomen van criminaliteit: investeren in sterk onderwijs, een deftige job, de beste gezondheidszorg en een goede woning. Dat moet voor Vooruit sowieso de inzet van de verkiezingen in 2024 zijn.

1 <https://www.vlaamsbelang.org/sites/default/files/2023-03/55-2-001725.pdf>

2 <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/11/24/overbevolking-oude-gevangenissen-dendermonde/>

Wat de aanpak van criminaliteit betreft, zijn voor Vooruit twee zaken even belangrijk:

1. Strijden tegen straffeloosheid door élk misdrijf consequent gepast te bestraffen én die straf ook uit te voeren;
2. Tegelijkertijd ook de mensonwaardige overbevolking in onze gevangenissen aanpakken.

Te veel gevangenen betekent immers te weinig tijd en middelen voor een zinvolle begeleiding van die gevangenen. Dit is niet alleen inhumaan, maar ook onwerkbaar voor het gevangenispersoneel. Het verhoogt ook het risico op recidive en dus de onveiligheid.

Er zijn deze legislatuur een aantal maatregelen genomen om de overbevolking tegen te gaan, die Vooruit volop heeft ondersteund. Zo moet de uitvoering van korte gevangenisstraffen – hoe contradictorisch dat ook lijkt – op termijn leiden tot een daling van de overbevolking. Om de spiraal van steeds hogere straffen die door rechters worden uitgesproken, te doorbreken. Ook het nieuwe strafwetboek voorziet voldoende alternatieven voor een gevangenisstraf. Voor ons is investeren in extra gevangenis capaciteit, wanneer dat echt nodig is, geen taboe. Maar dan wel zoveel mogelijk in de vorm van kleinschalige detentie- en transitiehuizen. Tot slot vergt het aanpakken van overbevolking ook het vermijden van recidive op de lange termijn. Om dat te doen, zetten we nog meer in op de effectieve uitvoering van detentieplannen. Vanaf de eerste dag van de gevangenisstraf wordt op maat van elke gevangene een individueel detentieplan gemaakt. Het detentieplan omschrijft de manier waarop al tijdens de gevangenisstraf aan re-integratie en herstel zal worden gewerkt.

PVDA

1) Kleinschalige detentiecentra en herstelstraffen. De gevangenisstraf wordt nog te veel toegepast als eerste remedie en niet als ultieme remedie. De hoge recidivecijfers tonen aan dat gevangenisstraffen niet altijd “nuttig” zijn voor de maatschappij. Daarom differentiëren we het gevangeniswezen: gevangenissen voor zware misdadigers en kleinschalige detentiecentra voor kleine criminelen. Bij kleine criminaliteit moet elke overtreding worden bestraft, maar om recidive te voorkomen geven we de voorkeur aan herstelgerichte en opvoedende sancties in het belang van de slachtoffers.

2) Minder toepassing maken van de voorlopige hechtenis. Deze wordt nu te vaak en te ruim toegepast. 37% van de gedetineerden zijn gedetineerden in voorhechtenis. Het Europese gemiddelde is 29%. De voorlopige hechtenis wordt te vaak gebruikt als straf. Dit is onwettig en onproductief. De voorlopige hechtenis zou slechts toegepast moeten worden in gevallen van ernstig gevaar voor de maatschappij of het onderzoek (gewelddaden, zedenfeiten, zware georganiseerde criminaliteit).

3) Meer magistraten aanwerven. Er zijn te weinig (bodem)rechters waardoor de onderzoeken te traag verlopen en vaststellingen van de zaken niet snel genoeg gaan.

CD&V

Zowel op het niveau van de instroom als op het niveau van de uitstroom zijn oplossingen nodig. Het nieuwe Strafwetboek schuift vooreerst de gevangenisstraf als een ultimum remedium naar voor. Verder zet het nieuwe Strafwetboek verder in op alternatieve sanctionering. Deze wijzigingen moeten in de toekomst een impact hebben op het aantal uitgesproken gevangenisstraffen. Daarnaast zijn bijkomende hervormingen vereist, in het bijzonder op het vlak van de voorlopige hechtenis. Daarbij denken we bijvoorbeeld aan het aanpassen van de voorwaarden of het invoeren van een tijdsbeperking.

Verder moet ook het aantal geïnterneerden in de gevangenissen dringend teruggedrongen worden. Er moet verder werk gemaakt worden van de bouw van de drie FPC's in Aalst, Waver en Paifve, zoals voorzien in het masterplan. De oplevering is nu voorzien in 2028, een datum die niet verder uitgesteld mag worden. Het aannemen van zorgpersoneel in de gevangenissen om de geïnterneerden bij te staan is een tijdelijke oplossing die geen definitieve maatregel mag worden.

Tot slot moet verder werk gemaakt worden van de uitrol van de detentiehuisen om bijkomende capaciteit te creëren. Nieuwe gevangenen moeten daarnaast oude gevangenen vervangen. We moeten vermijden dat de oude gevangenen na oplevering van nieuwe gevangenen alsnog open gehouden worden.

Op het niveau van de uitstroom moeten transitiehuisen een oplossing bieden. Dankzij een degelijk hulpverleningsaanbod samen met mogelijkheden op het vlak van werk en opleiding zorgen we er ook voor dat mensen in aanmerking kunnen komen voor de voorwaardelijke invrijheidsstelling.

Hoe stelt uw partij voor om om te gaan met de toestroom van personen die veroordeeld zijn tot straffen van minstens 6 maanden en hoogstens 3 jaar? Deze veroordelingen worden immers uitgevoerd sinds 1 september 2022 voor straffen van 2 en maximaal 3 jaar, en sinds 1 september 2023 voor straffen van 6 maanden tot maximaal 2 jaar.

Groen

Idealiter gebeurt de uitvoering van die korte straffen in detentiehuisen. Er moet daarom prioritair worden ingezet op de oprichting van nieuwe detentiehuisen. Lokale besturen moeten worden gestimuleerd om die projecten te ondersteunen en draagvlak te creëren.

Daarnaast dient de overbevolking van de gevangenen te worden aangepakt, zoals uiteengezet in het antwoord op vraag 1. De grote groep geïnterneerden in onze gevangenen moet in gespecialiseerde instellingen worden opgevangen (vraag 4).

Daarnaast willen we, zoals tijdens corona het geval was, ook de vervroegde invrijheidsstelling opnieuw invoeren voor een goed gedefinieerde groep gevangenen die het einde van hun straf naderen. Met name gedetineerden die op 6 maanden van het einde van hun straf komen, zouden voorwaardelijk in vrijheid kunnen worden gesteld.

N-VA

Vooreerst is het belangrijk om te duiden dat de extreme overbevolking waarmee ons gevangenisstelsel geconfronteerd wordt grotendeels te wijten is aan het falende beleid dat de voorbije legislatuur gevoerd werd rond het creëren van bijkomende detentiecapaciteit. De toestroom die zou voortvloeien uit de uitvoering van de korte straffen zou immers op basis van de forse aankondigingen van voormalig minister Van Quickenborne bij de start van deze legislatuur probleemloos opgevangen worden door de 720 plaatsen in de detentiehuisen die hij tegen 2024 zou gecreëerd hebben. Jammer genoeg is het ook rond deze problematiek bij forse aankondigingen gebeven en heeft men zich te lang blindgestaard op deze piste zonder parallel te werken aan mogelijke alternatieven.

Indien onze multidisciplinaire aanpak zoals omschreven in het antwoord op de voorgaande vraag consequent zou worden toegepast, hoeft deze toestroom helemaal geen probleem te betekenen. Wij zijn uiteraard verheugd omtrent het feit dat de straffen tussen de 3 jaar en de zes maanden eindelijk worden uitgevoerd. Deze invoering was ook van bij het begin van deze legislatuur aangekondigd en het heeft inderdaad tot 1 september 2023 geduurd vooraleer de straffen tussen de 2 jaar en de zes maanden ook effectief werden uitgevoerd. Ondanks deze verbetering in de uitvoering van bepaalde korte straffen blijven wij nog steeds op onze honger zitten omtrent de uitvoering van alle door een rechter uitgesproken straffen. Conform het nieuwe Strafwetboek zal het voor de rechter immers onmogelijk worden om nog uitvoerbare straffen onder de zes maanden uit te spreken. Dit principe ondersteunen wij niet. Voor ons moet een strafrechter immers beschikken over een zo breed mogelijke waaier aan strafmogelijkheden. Onze rechters moeten het vertrouwen krijgen om een gepaste straf te kunnen uitspreken op basis van de context van de zaak en het profiel van de dader, ook wanneer zij van oordeel zijn dat er een straf van minder dan zes maanden moet opgelegd worden. Op basis van het nieuwe Strafwetboek wordt deze mogelijkheid aan onze rechters ontnomen en kunnen zij voor deze feiten enkel nog een boete of alternatieve straf opleggen. Dit is een onnodige en zelfs gevaarlijke inperking in de keuzemogelijkheden van de rechter. Ook korte gevangenisstraffen kunnen immers een gewenste afschrikking teweegbrengen die bepaalde daders nodig hebben om nadien het rechte pad te kiezen.

Open VLD

We zijn er ons van bewust dat die groep extra gedetineerden op korte termijn betekent dat er nog meer druk op de gevangenis capaciteit zal komen. Sinds het begin van de legislatuur zijn wel reeds extra plaatsen gecreëerd en zijn er detentiehuisen geopend.

De ervaring leerde ons dat het niet uitvoeren van korte straffen op lange termijn bijdraagt aan de overbevolking van de gevangenissen. *First offenders* wanen zich zo immers onaantastbaar en groeien ongestraft uit tot beroepscriminelen, die na een opeenstapeling van straffen plots lang naar de gevangenis moesten. Rechters legden ook steeds langere gevangenisstraffen op om ervoor te zorgen dat veroordeelden toch hun straf effectief zouden moeten uitzitten. Bovendien kan het ook bijdragen aan het hogere percentage gevangenen in voorhechtenis in ons land. Het zijn allemaal factoren die ervoor zorgen dat het niet uitvoeren van de korte gevangenisstraffen zorgt voor overbevolking in de gevangenissen. Het draagt ook bij aan de hoge graad van recidive.

Daarom dat we het roer hebben omgegooid. Dit maakt de situatie op korte termijn erger, maar zal structureel op lange termijn voor verbetering zorgen. De uitvoering van deze korte straffen moet in de toekomst voornamelijk in detentiehuisen gebeuren. Deze gesloten instellingen zijn nieuw sinds deze legislatuur. In detentiehuisen kunnen veroordeelden zich zinvol bezighouden, hun leven weer in handen nemen en zich zo goed mogelijk voorbereiden op hun vrijlating, zonder te hervallen in criminele feiten. Enkel veroordeelden die minder dan 3 jaar cel opliepen, een laag risicoprofiel hebben én gemotiveerd zijn om hun leven te beteren, komen in aanmerking.

Inmiddels zijn de detentiehuisen van Kortrijk en Vorst operationeel en staan er andere detentiehuisen op de planning in Antwerpen, Genk, Ninove, Olen, Zelzate, Luik en Jemeppe-sur-Sambre. De cijfers tonen dat de aanpak werkt. In Kortrijk zijn in totaal reeds 90 bewoners ondergebracht, waarvan 43 die het detentiehuis intussen hebben mogen verlaten. De meesten onder hen vonden werk en een nieuwe woonst vanuit het detentiehuis.

Vlaams Belang

Er dient maximaal geïnvesteerd te worden in de bouw en onderhoud van respectievelijk nieuwe en bestaande gevangenissen. De decennialange onderfinanciering van het departement Justitie heeft de bestaande dramatische situatie in de hand gewerkt. De bouw van detentie- en transitiehuisen laat veel te lang op zich wachten. Zo kondigde de regering bij het begin van deze legislatuur 15 nieuwe detentiehuisen aan, terwijl er op dit moment nog meer twee geopend zijn.³ Een gelijkaardig verhaal is er voor de transitiehuisen, waarvan in 2021 werd aangekondigd dat deze binnen de 12 maanden plaats zouden moeten bieden voor 100 gedetineerden. Momenteel zijn er 2 transitiehuisen geopend waar er een 30 personen kunnen verblijven met het oog op hun re-integratie in de samenleving.⁴

Vooruit

Er zijn door deze regering 720 plaatsen in detentiehuisen voorzien specifiek voor deze doelgroep. Vooruit wil blijvend inzetten op de uitrol daarvan.

PVDA

1) In geval van kleine misdrijven moeten meer alternatieve straffen en herstelgerichte maatregelen genomen worden. De nadelen van de korte detentie zijn bekend: mogelijkheden tot resocialisatie zijn er (nagenoeg) niet, de recidivecijfers zijn niet gunstig en de detentie, ook al is deze van korte duur, kan detentieschade (het verlies van een baan, woning of sociale contacten, psychische schade) veroorzaken. Wij denken dan ook dat er een echte paradigmawissel moet komen en dat het gebruik van alternatieve straffen en vooral herstelgerichte straffen uitgebreid dient te worden toegepast. Dit zijn ook straffen. Niet enkel een gevangenisstraf is een straf.

2) Indien wordt geoordeeld dat een gevangenisstraf noodzakelijk is, dan moet deze worden uitgevoerd. De differentiatie van het gevangeniswezen, met kleinschalige detentiecentra voor minder zware

3 <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/09/16/van-quickenborne-wil-15-detentiehuisen-openen-voor-eind-legislat/>

4 <https://www.hln.be/binnenland/van-quickenborne-wil-transitiehuisen-structureel-verankeren-met-100-vaste-plaatsen-bewoners-getuigen-over-ervaring~a7d28b59/>

criminelen, en de beperking van de voorlopige hechtenis maken een eind aan de overbevolking, net zodat 'zinvolle' gevangenisstraffen effectief kunnen worden uitgevoerd.

3) Ook bij korte hechtenis richten we ons meer op re-integratie, zodat degenen die de gevangenis verlaten geen bedreiging meer vormen voor de maatschappij. Detentie moet een springplank zijn naar rehabilitatie, geen valkuil om nog dieper in de criminaliteit te belanden.

CD&V

Het is van groot belang dat straffen uitgevoerd worden. In de concrete situaties kan voor de kortgestraften in de gevangenis wel nagegaan worden of bepaalde strafuitvoeringsmodaliteiten (zoals elektronisch toezicht, beperkte detentie, uitgaansvergunning en penitentiair verlof) geschikt zijn met het oog op het beperken van de detentieschade en het bevorderen van de re-integratie.

Hoe kijkt uw partij naar kleinschalige detentie, in de vorm van zogenaamde detentie- en transitiehuizen? Is uw partij een voorstander van een verdere uitrol van zulke initiatieven en zo ja, onder welke randvoorwaarden?

Groen

Ja, wij zijn daar absoluut voorstander van. Wij zijn ervan overtuigd dat het essentieel is na te denken over nieuwe manieren van detentie: het is van groot belang dat gedetineerden voldoende kansen krijgen die hen kunnen helpen om als beter mens uit de gevangenis te komen. Er is nood aan differentiatie, nabijheid en kleinschaligheid.

Het systeem van detentiehuizen kan daarin een belangrijke rol spelen. Buurtgerichte initiatieven – zoals 'De Huizen' – spelen vanuit de herstelgedachte een economische, sociale of culturele rol in hun omgeving. Scandinavische landen tonen met hun lage recidivecijfers aan dat kleinschaligheid en zinvolle tijdsbesteding werkt. Vandaag worden detentiehuizen al ingezet voor gedetineerden die veroordeeld zijn tot een straf van 3 jaar of minder. Groen stelt voor om de komende legislatuur ook detentiehuizen te voorzien voor specifieke doelgroepen, zoals jongvolwassenen en moeders met kinderen, senioren en psychisch kwetsbare personen. Detentiehuizen moeten op termijn de grootschalige gevangeniscomplexen in ons land vervangen. Voor de gevangenis die meer zouden kosten om te renoveren dan om te vervangen, moet nu al prioriteit worden gegeven aan de bouw van kleine structuren, in overeenstemming met een gevangenisbeleid op lange termijn gericht op herstel en rehabilitatie.

N-VA

De N-VA is nog steeds voorstander van de verdere uitrol van kleinschalige detentie-initiatieven in het kader van een geïndividualiseerde detentiefasering. De begeleiding en de re-integratie van de gedetineerden is hier over het algemeen immers eenvoudiger te realiseren dan in een klassieke gevangenis. Bovendien kunnen deze kleinschalige initiatieven specifiek ingezet worden voor bepaalde groepen zoals delinquenten tussen de 18 en 25 jaar die een eerste keer opgesloten worden, al dan niet in voorlopige hechtenis. Een absolute voorwaarde blijft uiteraard dat ook deze detentie- en transitiehuizen afdoende beveiligd zijn. De voorbije legislatuur werden de aankondigde, zeer ambitieuze doelstellingen inzake de oprichting en ingebruikname van een groot aantal detentie- en transitiehuizen in de verste verte niet behaald. De volgende legislatuur moet hier dan ook (eindelijk) prioritair werk van gemaakt worden. Om de verdere uitrol van deze kleinschalige initiatieven te doen slagen is nood aan een breed draagvlak bij de lokale besturen. Er moet veel meer ingezet worden op gegelijke informatieverlening en duidelijke communicatie.

Open VLD

Waarschijnlijk is er geen partij te vinden die een grotere pleitbezorger is van kleinschalige detentie dan de onze. We beschouwen kleinschalige detentie als een must. Gedifferentieerde strafuitvoering is belangrijk om iedereen een parcours op maat aan te bieden en detentie zinvol te maken. We vinden daarbij niet dat de klassieke gevangenis moeten verdwijnen. Beide soorten detentie zijn nodig. Maar in de gevangenis moeten we wel anders gaan werken, veel meer nadruk op kwaliteit, zinvolle detentie en re-integratie voorbereiden allemaal met als doel de recidive doen afnemen en het leed van de slachtoffers waar mogelijk herstellen.

Onze ministers van justitie hebben de afgelopen legislatuur hard ingezet op detentie- en transitiehuizen. Jammer genoeg vonden ze niet altijd voldoende steun bij de lokale besturen. Als het van ons alleen had afgehangen, waren deze vormen van detentie al verder uitgebreid dan nu het geval is. De detentiehuizen en het aantal plaatsen moeten verder uitgebreid worden. De scope wordt gedifferentieerd in functie van bepaalde doelgroepen, zoals jonge meerderjarige daders, en wordt ingepast in beleid en netwerken op lokaal niveau. In de uitbouw van transitiehuizen moet we eveneens verder investeren.

Vlaams Belang

Het Vlaams Belang is geen tegenstander van detentie- en transitiehuizen. Met het oog op de re-integratie in de maatschappij kan deze kleinschalige detentie een meerwaarde bieden. Wel dient de locatie van deze huizen zorgvuldig te worden gekozen, waarbij het niet de bedoeling kan zijn deze bijvoorbeeld te bouwen in de nabijheid van scholen. Het spreekt voor zich dat de voorwaarden die aan de betrokken gedetineerden worden opgelegd om in aanmerking te komen tot een verblijf in een detentie- of transitiehuis strikt moeten worden nageleefd. Indien dit niet het geval is dient de gedetineerde in kwestie terug naar de gevangenis te worden overgebracht, zonder nog een kans te kunnen maken op het gunstige regime van de detentie- en transitiehuizen. Niet alle veroordeelden kunnen voor het Vlaams Belang in aanmerking komen om hun straf uit te zitten in detentie- en transitiehuizen. Personen die bijvoorbeeld zijn veroordeeld voor terrorismemisdrijven of zware seksuele misdrijven, zouden hiervan geen gebruik mogen maken.

Vooruit

Vooruit is voorstander van een verdere uitrol van vormen van kleinschalige detentie zoals detentie- en transitiehuizen. Meer bepaald voor jongvolwassen delinquenten, zijn wij ook voorstander van loopplankhuizen voor first offenders tussen 18 en 25 jaar.

PVDA

Wij zijn voorstander van (de verdere uitrol van) kleinschalige detentie. Detentie- en transitiehuizen kunnen beter beantwoorden aan de doelstellingen van detentie (re-integratie, rehabilitatie en herstel). Ze bieden ook betere levens- en werkomstandigheden voor cipiers en gedetineerden, wat een positief effect heeft op de recidivecijfers. Op termijn willen we de 30 tot 40 zeer grote gevangenissen vervangen door kleinere detentiecentra. Deze verschillen onderling op het gebied van veiligheid, de inhoud van de detentie en het toezicht, afhankelijk van het gevaar dat uitgaat van de daders. We zorgen dus voor meer veiligheidsmaatregelen voor de detentie van gevaarlijke criminelen. In de overgangsfase behouden we daarvoor de huidige grote, streng bewaakte gevangenissen. Voor kleine overtreders laten we ons inspireren door het Scandinavische model van detentiecentra. Dit zijn huizen die zijn uitgerust met de nodige veiligheidsmaatregelen en waar maximaal 10 gevangenen worden begeleid, met het oog op hun succesvolle re-integratie in de maatschappij. Deze huizen zijn lokaal verankerd en spelen een economische, sociale of culturele rol in de omgeving. Hiervoor moet natuurlijk worden voorzien in genoeg middelen, goede architecturale plannen, een echt detentieplan voor iedere gedetineerde, voldoende personeel, ... In die zin zijn we kritisch voor de "mini-gevangenissen" die onder de voorbije legislatuur werden voorgesteld door toenmalig minister van Justitie Van Quickenborne (voorbeeld in Zelzate: een detentiecentrum voor 60 gedetineerden, zonder werkelijke lokale verankering).

CD&V

We zijn voorstander van deze beide vormen van kleinschalige detentie. De detentiehuizen moeten een optie zijn voor alle gedetineerden met een laagrisicoprofiel, ongeacht de duur van hun straf. Bij de verdere uitrol van de detentiehuizen moet er aandacht zijn voor differentiatie op basis van bepaalde doelgroepen. Zo kunnen bijvoorbeeld specifieke detentiehuizen voorzien worden voor jongvolwassenen, ouderen of moeders met kinderen. De lokale verankering is daarbij ook van groot belang. Een gedetineerde verdwijnt immers niet meer uit de gemeenschap naar een gevangenis ver weg, maar blijft dichtbij en kan zo beter opgevolgd worden. Transitiehuizen moeten daarbij de springplank zijn terug naar de maatschappij en dit voor alle gedetineerden, maar in het bijzonder voor de gedetineerden die tot strafeinde gaan.

Wat zijn de plannen van uw partij met de groep geïnterneerden die nog steeds in de gevangenissen verblijven?

Groen

Geïnterneerden zijn mensen die een misdrijf gepleegd hebben, maar lijden aan een geestesstoornis die maakt dat zij niet in staat zijn hun daden te controleren. Zij horen niet thuis in de gevangenis. Toch zijn er op vandaag bijna 1.000 geïnterneerden opgesloten in de gevangenissen. België werd daarvoor al herhaaldelijk veroordeeld door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. De mogelijkheid om definitief geïnterneerde personen op te sluiten in de gevangenis, schrappen we daarom: het valt niet te verantwoorden om personen omwille van hun geestesziekte op te sluiten in de gevangenis. Er is meer capaciteit en meer opgeleid personeel nodig voor de begeleiding van geïnterneerden. De voorziene opening van drie nieuwe FPC's in Aalst, Paifve en Waver moet daarom zo snel mogelijk gebeuren. Tegelijk moet gewerkt worden aan een betere uitstroom uit de FPCs. Om dat te bereiken moeten duidelijkere zorgpaden worden ontwikkeld, zodat het minder van individuele beslissingen van zorginstellingen afhangt of iemand kan doorstromen of niet. De federale overheid moet op dat vlak goed samenwerken met de deelstaten, die in voldoende capaciteit moeten voorzien in het externe, minder beveiligde psychiatrische zorgcircuit, en moeten inzetten op re-integratie.

N-VA

Geïnterneerden horen niet thuis in onze gevangenissen. We moeten deze mensen eindelijk uit onze klassieke gevangenissen krijgen en hen overbrengen naar faciliteiten waar zij een gepast zorgtraject kunnen volgen binnen een veilig kader. Het inrichten van bijkomende gespecialiseerde centra geniet uiteraard onze voorkeur. In plaats van te berusten in de bestaande impasse waardoor de geplande bijkomende forensisch psychiatrische centra nog jaren op zich zullen laten wachten (de opening van drie bijkomende Forensisch Psychiatrische Centra in Paifve, Aalst en Waver is pas voorzien voor 2028/2029) onderzoeken we alle mogelijke alternatieve oplossingen zoals het inrichten van bijkomende centra of faciliteiten in bestaande gevangenisgebouwen door deze grondig om te vormen, te moderniseren en geschikt te maken voor de begeleiding, verzorging en bescherming van deze mensen.

Open VLD

Geïnterneerden hebben gespecialiseerde hulp nodig en horen dus niet thuis in een gevangenis. Toch stijgt aantal geïnterneerden in de gevangenissen wegens een tekort aan plaatsen in het reguliere gesloten zorgcircuit. Investeren in geïnterneerden is net als investeren in gedetineerden nooit populair, maar wel uiterst belangrijk voor de veiligheid van onze samenleving. De komende jaren willen we hierin blijven investeren.

Alle geïnterneerden moeten zorg op maat krijgen in zorginstellingen. Er werd hiervoor vorige legislatuur een uitgebreid Masterplan internering opgesteld. Dit Masterplan is bijna uitgevoerd op vlak van het creëren van plaatsen binnen bestaande zorginstellingen. Er werden extra zorgprofielen aangeworven in de gevangenissen om de bestaande zorgteams te verstreken. Maar dat is niet voldoende. We moeten investeren in nieuwe Forensisch Psychiatrische Centra. Er staan er al drie op de planning.

Voor ons moeten geïnterneerden volledig onder Volksgezondheid vallen. Ze zijn niet gestraft maar er werd hen een maatregel opgelegd in de zorg, dat is de verantwoordelijkheid van volksgezondheid. Enkel zo kan je voorkomen dat ze nog in de gevangenis terechtkomen. Van zodra de onderzoeksrechter beslist dat ze naar een annex moeten, zouden ze eigenlijk de gevangenis moeten kunnen verlaten en naar een zorginstelling worden overgebracht. Dat is het geval in andere landen zoals bv Finland. Zo zou het overal moeten zijn.

Vlaams Belang

België werd in het verleden, en door de jaren heen, reeds verschillende keren veroordeeld door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens voor het opsluiten van geïnterneerden in de Belgische gevangenissen. De problematiek is niet nieuw, alleen werd er veel te weinig aan gedaan. De regering heeft reeds in 2021 aangekondigd dat er prioriteit zou gegeven worden aan de bouw van drie

nieuwe FPC's (forensische psychiatrische centra), met name in Aalst, Waver en Paifve. Ondanks deze beloftes werd nog niks gerealiseerd, meer nog, volgens de webstek van de regie der gebouwen zou het eerste centrum ten vroegste worden geopend in 2028.⁵ Dit is onbegrijpelijk, onaanvaardbaar en bewijst nogmaals de malaise waarin justitie verkeert. De bestaande FPC's zitten momenteel overvol, en er is quasi geen doorstroming naar de medium-care (omdat ook de medium-care volledig verzadigd is en er quasi geen investeringen hierin werden/worden verricht). Behandelde personen die vanuit de FPC's niet kunnen doorstromen naar de medium-care blokkeren niet alleen de instroom voor personen die in de FPC's zouden moeten worden opgenomen. Het is volgens experts ook contraproductief om personen die succesvol zijn behandeld in de FPC's, niet te laten doorstromen naar de medium-care. Een totale ketengerichte aanpak is dus noodzakelijk. Er dient met prioriteit zowel geïnvesteerd worden in de medium-care, alsmede in de versnelde bouw van de FPC's.

Vooruit

Geïnterneerden horen niet in de gevangenis. De realisatie van extra capaciteit binnen de forensische psychiatrie blijft een prioriteit voor Vooruit. We streven daarbij ook zoveel mogelijk naar kleinschaligheid. Daarnaast onderzoeken we ook op welke manier geïnterneerden die geen gevaar meer zijn voor de samenleving, na enige tijd kunnen doorstromen naar reguliere zorg. Het is in dit kader ook cruciaal om tijdig in te schatten of verdachten een psychiatrische aandoening hebben. Vooruit wil het Klinisch Observatiecentrum verder uitbouwen zodat het multidisciplinair is samengesteld en breder wordt ingezet. Zo kan het functioneren als een volwaardig observatiecentrum naar het model van het Nederlandse Pieter Baan Centrum. Tot slot wil Vooruit ook voorzien in structurele investeringen en uitbreiding voor FOR-K intensieve behandelingsseenheden waar jongeren met ernstige psychiatrische problematieken die onder een gerechtelijke maatregel worden geplaatst, terecht kunnen.

PVDA

Geïnterneerden zijn ziek en dienen verzorgd te worden; ze horen niet thuis in de gevangenis. We voorzien meer gespecialiseerde psychiatrische instellingen voor geïnterneerden. Er moet meer geld geïnvesteerd worden in de psychiatrie en meer in het bijzonder in de gesloten afdelingen van de psychiatrie. Er is momenteel immers niet voldoende personeel. België werd reeds herhaaldelijk veroordeeld door het EHRM.

CD&V

Het aantal geïnterneerden moet afgebouwd worden. Daarbij moeten alle mogelijke oplossingen onderzocht worden. De bouw van de nieuwe FPC's is in elk geval cruciaal, maar ook moet naar de uitstroom en samenwerking met reguliere instellingen gekeken worden. Daarnaast moet ook nagegaan worden wat de oorzaak is van de toename van het aantal interneringsuitspraken. Het nieuwe Strafwetboek voorziet in de behandeling onder vrijheidsberoving, een zeer goede maatregel, die pas op 1 januari 2035 in werking zou treden. De komende legislatuur moet werk gemaakt worden van instellingen waar deze straf kan worden uitgevoerd, onder meer door de bouw van de forensische detentiecentra, zodat ernaar gestreefd kan worden de inwerkingtreding vroeger te laten gebeuren.

Hoe kijkt uw partij naar gedetineerden zonder verblijfsrecht, in het bijzonder wanneer zij niet geïdentificeerd geraken? Wat moet er met of voor deze groep gedaan worden?

Groen

Voor gedetineerden zonder verblijfsrecht is er nood aan voldoende terugkeerbegeleiding, zodat zij ervan kunnen worden overtuigd mee te werken met identificatie en terugkeer. Op die manier kunnen zij zo snel mogelijk na vrijlating of strafeinde terugkeren. Als de persoon meewerkt, kan dit ook een impact hebben op de beslissing van de strafuitvoeringsrechtbank. Bij de identificatie is ook een goede samenwerking met de ambassades of consulaten van de landen van herkomst belangrijk. In sommige gevallen is gedwongen terugkeer vanuit gevangenissen echter niet mogelijk, bijvoorbeeld wanneer iemand risico loopt om vervolgd te worden in het land van herkomst. Iemand kan vanuit de gevangenis ook nog een lopende verblijfsprocedure hebben (asielprocedure, humanitaire regularisatie, ...): die moet in dat geval worden afgerond. Wanneer identificatie niet mogelijk is, en niet

5 https://www.regiedergebouwen.be/nl/projects?combine=forensisch&field_province_target_id=All&field_client_target_id=All

duidelijk is uit welk land die persoon afkomstig is, zal het moeilijk zo niet onmogelijk zijn om een terugkeer op poten te zetten.

N-VA

In de eerste plaats is het van cruciaal belang om alle personen op ons grondgebied te identificeren. Sommige personen zijn moeilijk te identificeren, wat uiteraard noodzakelijk is vooraleer een terugkeerprocedure succesvol kan worden opgestart. Samenwerking met andere landen is essentieel voor de identificatie en de aflevering van een laissez-passer. Voormalig staatssecretaris Theo Francken heeft daarom onder de Zweedse regering met verscheidene derde landen zoals Marokko, Algerije en Senegal verschillende identificatiemissies georganiseerd. Het spreekt voor zich dat alle illegale criminelen hun straf bij voorkeur – door middel van tussenstaatse overbrengingen – moeten kunnen uitzitten in hun land van herkomst. Indien dit onmogelijk blijkt, moeten zij na het uitzitten van hun straf zoveel mogelijk gerepatriëerd worden. Terugnameakkoorden zijn essentieel om een degelijk terugkeerbeleid te kunnen voeren. Als landen niet meewerken aan de identificatie en dus de terugkeer van hun onderdanen, moeten daar gevolgen aan verbonden worden, zoals het stellen van voorwaarden aan eventuele ontwikkelingshulp.

Open VLD

30% van de gedetineerden in onze Belgische gevangenissen zijn mensen zonder verblijfsvergunning. We moeten dan ook blijven inzetten op akkoorden met derde landen met het oog op terugkeer en tussenstaatse overbrengingen om de straffen in herkomst te laten uitzitten. Om gedetineerden zonder verblijfsrecht hun straf te kunnen laten uitzitten in het land van herkomst hebben we ook het *Prisoner Transfer Unit* verstrekt. Vaak heerst er bij gedetineerden zonder verblijfsrecht veel onwetendheid over wat de mogelijkheden zijn. Daarom werd er deze legislatuur extra geïnvesteerd in terugkeercoaches. Gedetineerden hebben dankzij de DVZ-coaches een aanspreekpunt over hun verblijfssituatie en de gevangenissen worden ontlast van deze administratieve taken. We hebben gezorgd voor betere informatie-uitwisseling tussen het Openbaar Ministerie, het gevangeniswezen, de Strafvuistvoeringsrechtbank en Dienst Vreemdelingenzaken. Zo beschikken de diensten sneller over de juiste info over gedetineerden van vreemde afkomst. Zo worden sneller beslissingen gemaakt en kan een effectief terugkeerbeleid van gedetineerden zonder verblijfsrecht worden gevoerd. Indien identificatie echt niet mogelijk is, zal betrokkene tot strafeinde in de gevangenis moeten blijven om zijn straf uit te zitten, behalve als de burgerlijke partijen zijn afbetaald en er geen verdere tegenindicaties meer zijn rond verhoogde recidive. Erna zal hij behandeld moeten worden als alle andere niet-geïdentificeerde mensen zonder recht op verblijf.

Vlaams Belang

Er moet een einde komen aan het feitelijke gedoogbeleid tegenover illegaal verblijf. Zo zou het voor hen bijvoorbeeld onmogelijk gemaakt moeten worden om een woning te huren. Banken moeten meer controleren of hun rekeninghouders verblijfsrechten hebben. In het tegenovergestelde geval dient hun rekening te worden afgesloten. Wanneer gedetineerden niet geïdentificeerd kunnen worden maar toch melding maken van een herkomstland, dient druk uitgeoefend te worden op deze derde-landen om mee te werken aan de identificatie van hun onderdanen, waarbij de nodige documenten ter beschikking moeten worden gesteld. Elektronische gegevensdragers moeten door mensen van DVZ, in samenwerking met de politionele diensten, stelselmatig kunnen onderzocht worden zodat van zodra illegalen op het grondgebied worden opgepakt, hun herkomst kan worden vastgesteld, of minstens daartoe een poging kan ondernomen worden. De illegalendatabank dient gekoppeld te worden aan de databanken van de federale veiligheidsdiensten. Gedetineerden zonder verblijfsrecht dienen hun straf in het land van herkomst volledig uit te zitten.

Vooruit

Gedetineerden zonder Belgische nationaliteit of verblijfsrecht moeten hun straf uitzitten in het land van herkomst. We zetten daarom in op terugkeerbegeleiding van bij de aanvang van de straf. We sluiten terugkeerakkoorden en hervormen de verblijfsprocedures zodat gedetineerden daar geen misbruik van kunnen maken om toch in België te kunnen blijven.

PVDA

Mensen zonder verblijf mogen niet zwaarder gestraft worden dan mensen die wel een verblijfstitel

hebben of die de Belgische nationaliteit hebben. Een persoon dient bestraft te worden omwille van de feiten die hij heeft gepleegd, niet omwille van het feit dat hij al dan niet een verblijfsvergunning heeft of geïdentificeerd is. Er mag dan ook geen onderscheid gemaakt worden in de bestraffing en in de uitvoering van de straf tussen personen met verblijf/ nationaliteit en personen zonder verblijf. Indien deze persoon beantwoordt aan de voorwaarden van voorlopige invrijheidstelling dient hij in vrijheid te worden gesteld. Of hij vervolgens in het land kan blijven is een andere vraag en behoort tot de bevoegdheid van de Staatssecretaris van migratie.

CD&V

De groep gedetineerden zonder verblijfstitel in onze gevangenissen is erg groot. Het zou gaan om 3.581 personen op een totale gevangenispopulatie van bijna 12.000. Als maatregel om de overbevolking in de gevangenissen aan te pakken wordt momenteel ingezet op de terugkeer van gedetineerden zonder verblijfstitel naar hun herkomstland. De *Prisoner Transfer Unit* die de overbrengingen naar het land van herkomst organiseert door onder meer de identificatie van de gedetineerden, is daartoe verder versterkt. Naast deze mogelijkheid moet ook verder ingezet worden op de voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied. Daarenboven moet de regering al haar hefboomen gebruiken om tot terugkeerakkoorden te komen met landen van herkomst. Dit wil zeggen dat we naar een geïntegreerde manier van werken moeten waarbij onder meer visumbeleid, handelsbeleid, ontwikkelingssamenwerking gekoppeld worden aan terugkeer zodat landen van herkomst wel geneigd zijn om terugkeerakkoorden te sluiten. Dit gebeurt idealiter op Europees niveau.

Wat is het standpunt van uw partij over zogenaamde alternatieve straffen?

Groen

Groen pleit voor een strafrechtssysteem waarin straffen bij voorkeur worden uitgevoerd buiten de gevangenis. Dat komt de gestrafte – die aan detentieschade ontsnapt – en de maatschappij – die de kosten daarvan niet moet dragen – ten goede. We zetten dus in op alternatieve straffen, met respect voor de rechten van het slachtoffer, en rekening houdend met de aard van het misdrijf. We zorgen voor meer omkadering en controle zodat het elektronisch toezicht ruimer kan worden toegepast. Het principe van de voorwaardelijke invrijheidstelling blijft belangrijk met het oog op een menswaardige strafuitvoering. Wanneer voorwaarden zijn vervuld en mits goede begeleiding en opvolging, biedt de procedure kansen op een succesvolle re-integratie. We zetten ook in op nieuwe straffen, zoals de behandeling onder vrijheidsberoving, waarbij aandoeningen die in oorzakelijk verband staat met een misdrijf vanaf het eerste moment worden aangepakt.

N-VA

De N-VA is nog steeds voorstander van alternatieve straffen. We blijven voorstander van het elektronisch toezicht als autonome straf. We mogen hierbij de oorspronkelijke doelstelling van deze alternatieve straf niet uit het oog verliezen. Een enkelband is niet altijd automatisch de gepaste straf en is niet bedoeld voor alle soorten feiten en daders. Evenmin mag het zomaar gebruikt worden als gemakkelijksoplossing om de overbevolkingsproblematiek in de gevangenissen aan te pakken. We zijn voorstander van een beleid waar de enkelband geïntroduceerd wordt en behouden blijft waar nuttig en onmogelijk wordt bij risico op gevaar of het verderzetten van de feiten. Het is voor ons dan ook ondenkbaar dat veroordeelden van intrafamiliaal geweld, incestplegers, daders van kindermishandeling en tienerpooiers hun straf met een enkelband nog steeds mogen uitzitten op hetzelfde adres als hun slachtoffers. Ook daders van drugsdelicten en daders die zich schuldig gemaakt hebben aan het maken, bekijken of verspreiden van beelden waarop kinderen misbruikt worden en die bijgevolg hun daden van thuis uit kunnen verderzetten, komen wat ons betreft niet langer in aanmerking komen voor een enkelband. Wel willen we deze sanctiemodaliteit introduceren tijdens de voorbereidende rechtspleging voor bepaalde minderjarige delinquenten. Daarnaast moeten ook werkstraffen wat ons betreft onderdeel blijven uitmaken van een zo gedifferentieerd mogelijk aanbod aan alternatieve straffen.

Open VLD

Wij zijn sterke voorstanders van alternatieve straffen en geloven in straffen op maat. Deze vormen niet alleen een meerwaarde voor de dader, maar ook voor onze maatschappij.

We moeten dan ook af van de overtuiging dat gevangenisstraffen de enige echte straffen zijn. Wetenschappelijk onderzoek heeft al meermaals aangetoond dat de gevangenisstraf niet altijd bijdraagt tot een veiligere maatschappij en in sommige gevallen zelfs kan leiden tot meer recidive. In het nieuwe Strafwetboek wordt de gevangenisstraf dan ook een ultimum remedium. De rechter zal in het nieuwe Strafwetboek meer mogelijkheden krijgen om zijn straffen te diversifiëren. Zo kunnen er verplichte probatiestrafen worden opgelegd zoals cursussen agressiebeheersing, opname in een afkickcentrum, werken met (verkeers)slachtoffers en andere. Van dit soort straffen is wetenschappelijk aangetoond dat ze daders effectiever tot inkeer brengen en zo de maatschappij beter beschermen tegen recidive. De rechter zal ook een geldboete kunnen opleggen op basis van het financieel voordeel dat uit het misdrijf werd gehaald, niet te verwarren met de reeds bestaande verbeurdverklaring. Het toepassingsgebied van reeds bestaande strafvormen zoals een beroepsverbod of een rijverbod werd in het nieuwe Strafwetboek uitgebreid naar veel meer misdrijven. Deze bijkomende straffen kunnen worden opgelegd indien er een verband is met de feiten. Ook andere bestaande alternatieve straffen zoals de werkstraf, geldboete of elektronisch toezicht worden breder toepasbaar gemaakt in het nieuwe Strafwetboek.

Vlaams Belang

Het Vlaams Belang is geen tegenstander van alternatieve straffen, zeker niet voor eerste kleine inbreuken, en dan onder de voorwaarde dat de werkstraf binnen een korte termijn kan worden uitgevoerd. Alleen zo kan een (werk)straf een ontradend effect hebben. Het toekennen van een werkstraf mag evenwel geen instrument zijn in de strijd tegen de overbevolking van de gevangenen. Wel vindt het Vlaams Belang dat de duurtijd voor het opleggen van een werkstraf moet kunnen verhoogd worden naar 750 uur. Het aantal enkelbandaansluitingen is de laatste jaren sterk gestegen.⁶ Het Vlaams Belang bekritiseert het gebruik ervan als een gemakkelijke oplossing in de strijd tegen de overbevolking van de gevangenen. Het Vlaams Belang pleit voor het uitrusten van elke enkelband met een gps-functie. Indien de enkelband wordt doorgeknipt, kan dezelfde persoon niet opnieuw onder elektronisch toezicht worden geplaatst.

Vooruit

Wij zijn voorstander van alternatieve straffen om rechters toe te laten op maat te kunnen bestraffen. Wat voor Vooruit telt, is dat een sanctie rechtvaardig is en in verhouding tot de feiten staat.

PVDA

Wij zijn voorstander van herstellende en opvoedende sancties. Op deze manier ligt de nadruk op het herstellen van de schade die het slachtoffer heeft geleden (bijvoorbeeld in het geval van diefstal) en niet alleen op de straf. Dit kan in de vorm van een geldelijke vergoeding of een alternatieve maatregel, zoals een werkstraf of een taakstraf. Educatieve sancties moedigen het slachtoffer aan om gehoord te worden en bieden de dader ook meer garanties voor toekomstige re-integratie in de maatschappij. Voor een goede werking van justitie is het essentieel dat burgers betrokken zijn bij het rechtssysteem.

CD&V

We zijn voorstander van alternatieve straffen in het bijzonder waar zij kunnen bijdragen aan de responsabilisering en re-integratie van de dader zonder dat zij de desintegratie van een gevangenisstraf veroorzaken. De werkstraf blijkt de meest toegepaste alternatieve straf, hetgeen we sterk toejuichen. Onze partij wil dat ook werkstraffen opgenomen kunnen worden op het strafuitreksel. Uit de cijfers blijkt echter dat de toepassing van de ET als autonome straf zeer beperkt is, en dat ook de toepassing van de autonome probatiestraf in de praktijk nog kan toenemen. Er moet nagegaan worden waarom er verschillen zijn tussen de verschillende regio's en waar mogelijk verbeterpunten zijn, zodat optimaal gebruik gemaakt kan worden van deze straffen.

6 <https://www.ajh-jaarverslag.be/cijfers/>

In welke mate is uw partij voorstander van een (verdere) communautarisering van het gevangeniswezen?

Groen

Wij zijn geen voorstander van een verdere communautarisering. De strafuitvoering is onlosmakelijk verbonden met justitie. Wij achten het niet opportuun om dit uit elkaar te halen en de Gemeenschappen bevoegd te maken voor het gevangeniswezen.

N-VA

Voor de N-VA is het falen van de strafuitvoering voor een belangrijk deel te wijten aan de huidige complexe en totaal versnipperde bevoegdheidsverdeling. Vlaanderen wordt dagelijks geconfronteerd met de gevolgen en problemen die hieruit voortvloeien. De voorbije legislatuur werd Vlaanderen bijvoorbeeld niet tijdig noch volwaardig betrokken bij de totstandkoming van nieuwe regelgeving noch werd zij geconsulteerd aangaande bepaalde federale beleidsintenties die een serieuze impact hebben op de uitvoeringscapaciteit waarvoor Vlaanderen verantwoordelijk is. Als N-VA kunnen en zullen we dan ook niet langer tolereren dat op het vlak van justitie de huidige bevoegdheden voor de deelstaten enkel een beheerskwesitie uitmaken waarbij we enerzijds wel deels moeten instaan voor de financiering maar anderzijds niet beschikken over enige beslissingsmacht. Minister Demir heeft deze legislatuur dan ook een studie laten uitvoeren met als voorwerp de defederalisering van justitie, hieruit is duidelijk gebleken dat dit een valabele oplossing is zolang er gewerkt wordt met het overdragen van homogene en logisch afgebakende bevoegdheidspakketten. Voor de N-VA is het noodzakelijk dat alle bevoegdheden inzake justitie volledig worden overgedragen aan de gemeenschappen behalve deze bevoegdheden die omwille van hun aard beter op het federale niveau worden behandeld zoals bv: terrorisme, grensoverschrijdende criminaliteit en staatsveiligheid.

Open VLD

Een communautarisering van het gevangeniswezen is niet per se beter. Het gevangeniswezen splitsen net op het moment dat we de overbevolking aan het aanpakken zijn door samen aan eenzelfde touw te trekken lijkt ons niet efficiënt. Het gevangeniswezen communautariseren op basis van het adagium dat 'wat Vlaanderen zelf doet, het beter doet' is een verkeerde ingesteldheid. Het doel van elke beslissing die we nemen moet steeds zijn dat de maatschappij en de burger er beter van wordt.

Vlaams Belang

Het gevangeniswezen is een bijzonder ingewikkeld communautair kluwen. De FOD Justitie is bevoegd voor de strafmaatregel, de uitvoering ervan en de curatieve zorg. De Dienst Gezondheidszorg van de Gevangenen van de FOD Justitie zorgt ervoor dat huisartsen en gespecialiseerde medische teams beschikbaar zijn. Voor preventie, gezondheidspromotie en het tweedelijnsaanbod zijn de gemeenschappen bevoegd. De coördinatie ervan is in handen van het Agentschap Justitie en Handhaving maar de financiering gebeurt door het departement Welzijn. Dan is er nog de FOD Volksgezondheid, waarvan een KCE-rapport in 2017 al stelde dat ze logischerwijs de verantwoordelijkheid zou moeten hebben over de gezondheid van gedetineerden (en niet de FOD Justitie). Een overheveling van bevoegdheden werd in gang gezet maar dan nog blijven de context, de infrastructuur en de organisatie in handen van de FOD Justitie. Het Vlaams belang pleit al langer voor een overheveling van het volledige justitiële beleid naar Vlaanderen, maar moet vaststellen dat dit binnen een Belgische context de facto onmogelijk is geworden. Alleen een onafhankelijk Vlaanderen kan een oplossing bieden voor deze problematiek.

Vooruit

Vooruit is geen voorstander van een verdere communautarisering van het gevangeniswezen.

PVDA

Wij zijn tegen communautarisering van het gevangeniswezen. Deze materie dient opnieuw te worden gefederaliseerd. Er zou geen verschil mogen zijn in strafuitvoering tussen de verschillende landsdelen.

CD&V

Voor onze partij is het niet aangewezen om het gevangeniswezen *an sich* te defederaliseren en af te

splitsen van de overige, huidige bevoegdheden van Justitie.

Het aanbieden van gezondheidszorg is nog een van de voornaamste hoofdstukken uit de Basiswet dat niet in werking is getreden. Dit valt te kaderen binnen de overheveling van deze bevoegdheid van de FOD Justitie naar FOD Volksgezondheid. Wat zijn de plannen en de prioriteiten van uw partij betreffende de toegankelijkheid van gezondheidszorg voor gedetineerde personen?

Groen

Gezondheidszorg in de gevangenis moet op hetzelfde niveau gebracht worden als in de vrije maatschappij, zoals de wet vereist. De bevoegdheid voor penitentiaire gezondheidszorg hevelen we verder over van Justitie naar Volksgezondheid: die hervorming werd gestart, maar moet volledig worden afgerond. Daarnaast voorzien we in aangepaste afdelingen voor opvang van zwangere vrouwen en kinderen. Voor zoveel als mogelijk gebeurt dit in een semi-open instelling. Gevangenen moeten drugsvrij worden. Drugsbehandeling moet al in de gevangenis starten en we voorzien aparte gevangenisvleugels voorzien voor gevangenen die willen afkicken.

N-VA

Gezondheidszorg is een basisrecht voor elke burger, dus ook voor elke gedetineerde en geïnterneerde. Voor de N-VA dient iedereen op dezelfde wijze toegang te hebben tot onze gezondheidszorg. Bij gedetineerden en geïnterneerden is het voor ons essentieel dat zij ook binnen de gevangensmuren geholpen kunnen worden om, indien nodig, aan hun verslavingsproblematiek te werken. Ook de mentale gezondheid van gedetineerden en geïnterneerden verdient wat ons betreft zeker de nodige aandacht. Zo werd in Vlaanderen de voorbije legislatuur het nieuwe strategische plan hulpen dienstverlening aan gedetineerden en geïnterneerden ten uitvoer gebracht dat als doelstelling heeft om een veiligere samenleving te creëren door in te zetten op een betere re-integratie, minder recidive en het voorkomen van nieuwe slachtoffers. Door de uitvoering van dit plan wordt eindelijk meer aandacht besteed aan de verschillende problematieken waarmee gedetineerden te kampen hebben en werd er meer nadruk gelegd op daders van seksueel en intrafamiliaal geweld. Ook werd er eindelijk zorg besteed aan het tot stand brengen van een naadloze overgang tussen het traject binnen de gevangenis en het leven buiten de gevangensmuren. We willen deze ingeslagen weg verder blijven bewandelen en blijven verder werken aan een integrale en sector-overschrijdende samenwerking voor onze Vlaamse gedetineerden en geïnterneerden waarbij we prioritair blijven inzetten op hun begeleiding inzake onderwijs, werk, geestelijke gezondheid en wonen.

Open VLD

Wij vinden dat binnen de gevangenis hetzelfde aanbod moet gelden als buiten de gevangenis. Waar wij in de toekomst zeker verder in willen investeren is de uitbreiding van drugsprojecten naar alle gevangenen. Daarnaast willen we dat elke gevangenis wordt voorzien van een basiszorgteam. We moeten ook het masterplan forensische gezondheidszorg voor Vlaanderen met prioriteit voor gedetineerden met een middelen gerelateerde problematiek (unieke problematiek), daders van seksuele feiten, gedetineerden met een verstandelijke beperking en/of ASS, gedetineerden met emotieregulatiestoornissen en gedetineerden met psychotische stoornissen, verder uitrollen. Ook voor Wallonië en Brussel moet zo'n masterplan worden opgemaakt.

Vlaams Belang

Vooreerst hebben we nood aan betere en actuele data over de gezondheidstoestand van de gevangenen. De beschikbare middelen zijn schaars, dus moeten deze op de juiste manier, op basis van correcte en accurate informatie, kunnen worden ingezet. Het spreekt voor zich dat ook gedetineerden recht hebben op goede gezondheidszorg. Zo onderschrijft het Vlaams Belang de basiswet over het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden uit 2005: Gedetineerden hebben recht op dezelfde gezondheidszorg binnen als buiten de gevangenis. Uit onderzoeken blijkt dat de toegang tot zorg voor gedetineerden niet goed is. Ze moeten lang wachten om een huisarts te zien en de toegankelijkheid tot de geestelijke gezondheidscentra is beperkt ten gevolge van lange wachttijden. Ook de ouderenzorg in de gevangenis wordt een toenemend probleem, waar men niet of onvoldoende op voorzien is.

Anderzijds is niet te rechtvaardigen dat mensen met een laag loon of laag pensioen wel remgelden

moeten betalen, maar mensen in de gevangenis die mogelijk verschillende eigenschappen of veel geld bezitten (al dan niet op buitenlandse rekeningen), dit niet moeten doen wanneer ze bijvoorbeeld een arts buiten de gevangenis consulteren. Gedetineerden moeten evenmin een ziekenfondsbijdrage betalen, terwijl elke brave werkende Vlaming dat wel dient te doen. Ook hier dient verandering in te komen. Illegalen die zich niet in de gevangenis bevinden kunnen zich terecht niet aansluiten bij de verplichte ziekteverzekering. Het is dan ook onverdedigbaar dat illegalen die zich in de gevangenis bevinden (en dus boven op hun illegaliteit ook nog eens strafrechtelijke misdrijven hebben gepleegd) hier wel toegang toe hebben.

Vooruit

De hervorming van gezondheidszorg in gevangenissen zetten we verder, zodat zorg van buiten de gevangenis in de gevangenis kan worden binnengebracht. Daarvoor zetten we in op een versterkte samenwerking met de eerstelijnszones. We rollen in alle gevangenissen projecten uit om druggebruik door gedetineerden effectief aan te pakken. Lopende hulp- en zorgtrajecten van gedetineerden mogen ook niet door een gevangenisstraf worden onderbroken (denk aan psychologische zorg). Hiervoor voorzien we in specifieke regimes binnen de gevangensmuren, maar ook voldoende personeel, in het bijzonder maatschappelijke assistenten in de psychosociale diensten. We herwaarderen ook de opleiding van het gevangenispersoneel en voorzien in een grotere diversiteit binnen de profielen van detentiebegeleiders.

PVDA

Wij pleiten voor volwaardige zorg in de gevangenissen.

CD&V

Van de overheveling van de bevoegdheid van de FOD Justitie naar de FOD Volksgezondheid moet inderdaad werk gemaakt worden. Deze legislatuur werden stappen genomen op het vlak van de gezondheidszorg buiten de gevangensmuren, volgende legislatuur moet er ook werk gemaakt worden van de gezondheidszorg binnen de gevangensmuren. De gedetineerden moeten dan onderworpen kunnen worden aan de ziekteverzekering.

Als uw partij – los van het huidige systeem – kon kiezen hoe iemand die veroordeeld wordt tot een vrijheidsstraf nadien vrijgelaten wordt, zou uw partij dan opteren voor: 1) een systeem waarop veroordeelden automatisch vanaf een bepaald deel van de straf vervroegd vrijkomen onder voorwaarden; 2) een systeem waarbij er op een geïndividualiseerde manier door een instantie beslist wordt wie vervroegd onder voorwaarden vrij mag en wie niet; 3) een systeem waarbij de straf die de bodemrechter oplegt, tot de laatste dag moet worden uitgezeten? Na welk deel van de straf zou een gedetineerde dan volgens uw partij aanspraak maken op een voorwaardelijke invrijheidstelling?

Groen

Het principe van de voorwaardelijke invrijheidstelling is en blijft een belangrijk principe met het oog op een menswaardige strafuitvoering. Wanneer voorwaarden zijn vervuld en mits goede begeleiding en opvolging, biedt deze procedure kansen op een succesvolle re-integratie. Dus eerder optie 2. Een automatisme zoals voorzien in optie 1, dus zonder een individuele beoordeling en zonder rekening te houden met mogelijk (recidive)gevaar, kan in sommige gevallen (te) grote risico's in houden. Optie 2 lijkt het meest aangewezen maar dan mogen de voorwaarden die worden opgelegd ook niet te zwaar worden, want net dat leidt er soms toe dat gedetineerden kiezen om einde straf te gaan.

N-VA

Wij kiezen resoluut voor optie 2. De maatschappij heeft er alle belang bij dat een veroordeelde, na een snelle en rechtvaardige bestraffing, niet hervalt. Tijdens de voorwaardelijke invrijheidstelling is er strikte controle en begeleiding mogelijk. De mogelijkheid van voorwaardelijke invrijheidstelling is ook een belangrijke stimulans voor een veroordeelde om in de gevangenis mee te werken aan zijn begeleiding en proces tot re-integratie. Een voorwaardelijke invrijheidstelling is geen verworven recht maar een gunst. Deze gunst kan enkel toegekend worden wanneer een gedetineerde na een bepaald deel van zijn straf te hebben uitgezeten de wil heeft getoond om zich te re-integreren in onze maatschappij. Voor de N-VA hoort een straf echter, veel meer dan nu het geval is, een straf te zijn. We zijn voor het behouden van de mogelijkheid van een voorwaardelijke invrijheidstelling,

maar vinden het niet evenredig dat je momenteel na één derde van de straf te hebben uitgezeten al vervroegd kan vrijkomen. De N-VA pleit er bijgevolg voor dat de tijdsvoorwaarden voor voorwaardelijke invrijheidstelling fors worden opgetrokken. Elke veroordeelde dient minimum 3/5de van de door de rechter opgelegde celstraf uit te zitten. Bij recidivisten willen we dit optrekken naar 3/4de van de opgelegde straf en bij recidivisten die veroordeeld worden tot de zwaarste straffen na al te zijn veroordeeld tot een criminele straf zijn we voorstander om dit op te trekken naar 4/5de van de opgelegde straf. Bovendien zijn wij van oordeel dat wie zijn voorwaarden die gekoppeld zijn aan deze invrijheidsstelling niet (strikt) naleeft, onmiddellijk opnieuw wordt opgesloten.

Open VLD

Wij zouden opteren voor het tweede systeem. Individuele eigenschappen van de gedetineerde, zoals het gepleegde misdrijf, het gedrag tijdens de detentieperiode en het risico op recidive, moeten steeds in overweging worden genomen om een zorgvuldige beslissing te kunnen nemen over de invrijheidstelling. Dit verhoogt tevens de kans op een geslaagde voorwaardelijke invrijheidstelling en sluit aan bij onze visie van straffen op maat. Voorwaardelijke invrijheidstelling is een belangrijk mechanisme om controle te bewaren tijdens het rehabilitatieproces. Systeem drie waarbij straffen steeds tot de laatste dag moeten worden uitgezeten is volgens ons niet de juiste aanpak aangezien daar de controle op de gedetineerde bij het verdere re-integratieproces wegvalt. Maar eigenlijk is het systeem niet het belangrijkste, maar wel de mogelijkheden die we de gedetineerden bieden om hun leven terug op het rechte pad te krijgen. Zolang we dit niet prioritair op poten gaan zetten, zal geen enkel systeem goed werken.

Vlaams Belang

3) een systeem waarbij de straf die de bodemrechter oplegt, tot de laatste dag moet worden uitgezeten. Dit biedt het voordeel van de duidelijkheid voor iedereen. Magistraten weten dat de straffen die ze uitspreken ook zullen worden uitgevoerd en moeten dus bij de beoordeling van de strafmaat geen rekening houden met het feit dat betrokkene in de meeste gevallen na het uitzitten van 1/3de van de strafmaat in aanmerking komt om voorwaardelijk te worden vrijgelaten. Het biedt ook duidelijkheid ten aanzien van de slachtoffers. De slachtoffers van misdrijven zijn er niet bij gebaat dat ze hun dader die bijvoorbeeld een effectieve celstraf heeft gekregen van 3 jaar, na een jaar tegen het lijf kunnen lopen. Dit ondergraaft het geloof van de burger binnen justitie en creëert, of wakkert het gevoel van straffeloosheid aan.

Vooruit

Vooruit zou opteren voor optie 2. Op die manier kunnen rechters het best rekening houden met de inspanningen die de gedetineerde zelf doet om terug te kunnen re-integreren in de samenleving door het volgen van opleiding, therapie, In overeenstemming met het opgemaakte detentieplan.

PVDA

Wij zijn voor optie 2. De randvoorwaarden dienen uiteraard te zijn dat er voldoende magistraten zijn voor de strafuitvoeringsrechtbank en voldoende middelen voor de psychosociale diensten opdat de termijnen effectief kunnen gerespecteerd worden en dat de gedetineerden effectief worden begeleid door de psychosociale diensten om de re-integratie in de maatschappij goed voor te bereiden. Daarbovenop dienen de justitiehuisen tevens voldoende middelen te krijgen om de begeleiding van de ex-gedetineerden kwaliteitsvol uit te oefenen en dit met een opbouwende en begeleidende functie en niet louter een controlerende functie. Indien deze randvoorwaarden allen vervuld zijn denken wij dat 1/3 van de termijn van de gevangenisstraf dient te worden uitgezeten.

CD&V

Wij zouden voor het tweede systeem opteren. Wij kunnen ons vinden in de huidige wetgeving en de daar voorziene termijnen voor de voorwaardelijke invrijheidsstelling. Even belangrijk als de termijn is daarbij de concrete situatie van de persoon in kwestie en het traject dat is afgelegd sinds zijn veroordeling.

Redactie Fatik

Actief stemmen in detentie? Het stemrecht van gedetineerde personen in België, Frankrijk, Nederland en Zwitserland

Laure Deschuyteneer¹

Introductie

"Participation of citizens is at the very heart of the idea of democracy."

(Council of Europe, 2017, p. 1)

In de kern van democratie ligt het recht voor eenieder om te participeren aan het besluitvormingsproces, hetzij direct of via gekozen vertegenwoordigers (Lata, 2015). Het stemrecht vervult daarbij een essentiële rol, zowel symbolisch als praktisch. Symbolisch belichaamt het stemrecht cruciale principes van gelijkheid, inclusie en participatie aan politieke besluitvorming en wetgevingsprocessen. Het vertegenwoordigt de idee dat elke burger een gelijke stem heeft en dat zijn of haar individuele belangen gehoord en gewaardeerd moeten worden (Dhami, 2005). Naast de symbolische functie van het stemrecht als 'lidmaatschapskaart' in de samenleving, fungeert het tegelijkertijd als instrument in processen van sociale inclusie, exclusie en 'othering' (Bauböck, 2005; Behan, 2016). Historische voorbeelden, zoals de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en de strijd van de suffragettes voor het vrouwenkiesrecht, illustreren zowel inclusieve als exclusieve dynamieken die verbonden zijn met de implementatie van het stemrecht (Brems & Voorhoof, 2005, p. 101). Ook

vandaag vormt het stemrecht een bron van uitsluiting en 'othering', waarbij bepaalde groepen, zoals migranten of gedetineerde personen, uitgesloten worden van het stemproces (Lardy, 1997; Schenk, 2021). Deze uitsluiting wordt verder aangescherpt met de opkomst van het populisme in Europa sinds de jaren 2010, waar het gebruik van 'anti-migratie retoriek' (Schenk, 2021) en het idee van 'tough on crime' (Pratt, 2007) als belangrijke strategieën worden ingezet om stemmen te winnen. In een democratische samenleving streven politieke partijen immers naar herverkiezing, wat hen in de praktijk ertoe aanzet om de belangen van een meerderheid van de kiezers te behartigen, eerder dan ondervertegenwoordigde minderheden, zoals migranten en gedetineerde personen (Brems & Voorhoof, 2005; Easton, 2011). Deze dynamiek kan resulteren in wetgeving die voornamelijk de wensen van de meerderheid weerspiegelt, zonder voldoende oog te hebben voor de stem van minderheidsgroepen. Niettemin kan de impact van dergelijke wetgeving in gelijke mate, zo niet in sterkere mate, ingrijpen op het leven en de rechten van deze minderheden, dan op de bredere bevolking. Om deze reden wordt het stemrecht dan ook beschouwd als *'the most powerful symbol of stake-holding in our democracy'* (Uggen & Manza, 2004, pp. 214–215), of zelfs als *'the right of rights'* (Cobbet, 1829, geciteerd in Waldron, 1998).

¹ Doctoraal onderzoeker aan de Vrije Universiteit Brussel (Crime & Society). Dit onderzoek werd gefinancierd door het Strategic Research Program SRP80 [supervisor: An-Sofie Vanhouche; onderzoeker: Laure Deschuyteneer] en de Onderzoeksraad OZR4132 [supervisor: Lars Breuls; onderzoeker: Laure Deschuyteneer]. Speciale dank aan prof. dr. Vanessa De Greef en prof. Natalia Delgrande voor hun begeleiding, expertise en feedback.

Ondanks de cruciale symboliek van het stemrecht als belichaming van gelijkheid en participatie, blijven er zelfs in de meest ontwikkelde democratieën erkende beperkingen gelden op het stemrecht. Deze beperkingen worden doorgaans gebaseerd op verschillende criteria, zoals de vereiste van nationaliteit, specifieke leeftijdsminima, mentale bekwaamheid en/of het hebben van een legale verblijfplaats binnen het desbetreffende land (Behan, 2016; Blais et al., 2001). Naast groepen die met deze beperkingen te maken krijgen, is er een aanzienlijke groep die doorgaans aan de gestelde criteria om te mogen stemmen voldoet, maar desondanks geconfronteerd wordt met aanvullende obstakels die hun deelname aan het stemproces bemoeilijken of onmogelijk maken, namelijk gedetineerde personen (Behan, 2016; Cheney, 2008; Lardy, 1997). In verschillende landen, zoals België, het Verenigd Koninkrijk of Nederland, kunnen gedetineerde personen vanwege hun veroordeling ontzet worden uit hun politieke en burgerlijke rechten, waaronder het stemrecht (Easton, 2011). In sommige landen strekt deze uitsluiting, ontzegging of tijdelijke schorsing van het stemrecht zich niet enkel tot gedetineerde personen, maar ook tot beklagden, personen onder elektronisch toezicht, voorwaardelijk vrijgelatenen en ex-gedetineerde personen (Dhami, 2005). De benaderingen van verschillende landen bij het behouden of ontzeggen van het stemrecht na een veroordeling kunnen op een continuüm worden geplaatst. Terwijl landen zoals Zwitserland, Noorwegen en Portugal het stemrecht voor veroordeelden behouden, passen België, Nederland en Roemenië een discretionair systeem toe waarbij rechters afhankelijk van de aard en ernst van de overtreding beslissen over het behoud van het stemrecht (Easton, 2011; Tripkovic, 2016). Op een ander uiterste bevindt zich de zogenaamde Europese 'outlier': het Verenigd Koninkrijk. Hier verliest elke veroordeelde, ongeacht het misdrijf of de aard van de veroordeling, automatisch en zonder rechterlijke tussenkomst zijn stemrecht gedurende de gehele detentieperiode (Tripkovic, 2016, p. 5).

Geconcludeerd kan worden dat de voorwaarden die bepalen wie, wanneer en voor hoelang het stemrecht al dan niet ontzegd wordt, aanzienlijk kan variëren van land tot land. Niettemin heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in de zaak *Hirst* tegen het Verenigd Koninkrijk² Europese richtlijnen geformuleerd die dienen als leidraad om schendingen van dit essentiële democratische recht te voorkomen (zie infra).

Het voldoen aan deze richtlijnen garandeert echter niet noodzakelijk dat gedetineerde personen die nog steeds stemgerechtigd zijn, hun stemrecht in de praktijk kunnen uitoefenen. Buiten de wettelijke beperkingen van het stemproces kunnen gedetineerde personen namelijk geconfronteerd worden met barrières. Zo wijzen De Greef en Pieret (2020) op het ontbreken van stembureaus in Belgische gevangenissen, wat impliceert dat slechts gedetineerde personen die aan de vereisten voldoen om een uitgaansvergunning aan te vragen én deze op tijd verkrijgen, de mogelijkheid hebben om zich fysiek naar het stembureau te verplaatsen en hun stem uit te brengen. Voor andere gedetineerde personen blijft de optie beperkt tot stemmen per brief of per volmacht. Deze beschikbare alternatieven impliceren evenwel specifieke voorwaarden (bv. verkrijgen van de juiste formulieren), waardoor het stemproces binnen de gevangenisomgeving complexer kan worden dan de standaardstemprocedures buiten de gevangenis. Deze organisatorische uitdagingen, juridische lacunes en ingewikkelde procedures kunnen resulteren in het onbedoeld verliezen van het stemrecht van gedetineerde personen (De Greef & Pieret, 2020; Easton, 2011). Waar het verlies van het stemrecht onbeduidend kan lijken in vergelijking met het verlies van andere fundamentele rechten tijdens detentie (bv. privacy, vrije communicatie met de buitenwereld, intieme relaties, etc.), vormt het stemrecht evenwel een belangrijk democratisch recht voor gedetineerde personen. Het uitsluiten van de stem van deze groep die

2 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst*/Verenigd Koninkrijk (No. 2).

in het openbaar beleid zelden wordt gehoord en waarvan de belangen beperkt politiek gewicht krijgen (Healy, 2009; Lardy, 1997), zou immers leiden tot wat Dhami (2005, p. 236) beschrijft als *'a threat to democracy'*. In de literatuur over democratie, participatie en burgerschap wordt er maar zelden uitvoerig ingegaan op de situatie van gedetineerde personen. De beschikbare literatuur die specifiek het stemrecht van gedetineerde personen behandelt, is beperkt (Behan, 2012, 2016; Cheney, 2008; Dhami, 2005; Ewald, 2002; Tripkovic, 2016), en nog schaarser binnen de Belgische context (De Greef & Pieret, 2020; Snacken & Van Zyl Smit, 2009). Met de aanstaande nationale verkiezingen in 2024 in het vooruitzicht, tracht dit artikel dan ook een beeld te geven van de Belgische juridische context wat betreft het actief stemrecht van gedetineerde personen, d.w.z. het recht om een stem uit te brengen bij verkiezingen. Inleidend wordt een beknopt historisch-filosofisch perspectief geboden op de ontzegging van het stemrecht. Vervolgens wordt er stilgestaan bij de Europese richtlijnen en rechtspraak rond het stemrecht van gedetineerde personen, en wordt er vervolgens gekeken naar de wetgeving en praktijken in drie landen: Frankrijk, Nederland en Zwitserland. Deze landen zijn doelbewust geselecteerd voor deze analyse omdat ze allen lid zijn van de Raad van Europa en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) hebben geratificeerd. Bijgevolg zijn ze allen onderhevig aan de Europese rechtspraak en richtlijnen van het EHRM met betrekking tot het stemrecht van gedetineerde personen. Door de analyse te beperken tot deze vier Europese buurlanden, die bovendien gemeenschappelijke landstalen delen, wordt het mogelijk om juridische kaders en beleidsmaatregelen te vergelijken die ondanks hun diverse staatsstructuren gemeenschappelijke elementen kunnen vertonen (Pakes, 2010, p. 17). De focus van de analyse ligt op de vraag of het stemrecht na een veroordeling kan worden ontnomen, onder welke voorwaarden dit mogelijk is en welke opties beschikbaar zijn voor gedetineerde personen die stemgerechtigd zijn. Tot slot wordt er dieper ingegaan op praktische belemmeringen

die de gevangensmuren vaak vormen als een onzichtbare, maar substantiële barrière voor de politieke participatie van gedetineerde personen.

Een historisch en filosofisch perspectief op stemrechtontzegging

Het ontzeggen van het stemrecht vindt zijn historische oorsprong in het concept van de 'burgerlijke dood'. In de oude Griekse en Romeinse tradities was de *'civil death'* een sanctie waarbij personen die bepaalde overtredingen begingen al hun burgerrechten, inclusief het stemrecht, verloren (Dhami, 2005; Ewald, 2002). Deze praktijk vond later ook weerklank in Germaanse tradities, waar personen die ernstige misdaden pleegden als 'vogelvrij' werden verklaard. Als gevolg hiervan werden ze uit de gemeenschap verbannen, ontdaan van al hun bezittingen en elk recht (Ewald, 2002). Ondanks de veroudering en afschaffing van de meeste wetten in verband met de 'burgerlijke dood' in moderne democratieën, blijft de ontzegging van het stemrecht na een veroordeling een van de weinige overgebleven aspecten van deze praktijk (Behan, 2016). Vandaag vinden argumenten die het ontzeggen van het stemrecht aan gedetineerde personen ondersteunen, hun historische basis in de burgerlijke dood. Deze argumenten zijn dikwijls met elkaar verweven, maar toch is geprobeerd ze te categoriseren onder twee subthema's.

Het breken van het sociaal contract

Binnen het filosofisch sociaal contractueel model, ontwikkeld door denkers als Hobbes, Locke, Rousseau en Kant, worden politieke rechten en burgerschap beschouwd als fundamentele rechten die voortvloeien uit dit sociaal contract (Behan, 2016; Dhami, 2005; Jago & Marriott, 2007). De rechtvaardiging voor het ontzeggen van het stemrecht van gedetineerde personen is geworteld in de opvatting dat personen die een misdrijf begaan hebben, dit sociaal contract gebroken hebben (Randle, 2011). Volgens voorstanders van deze benadering is het essentieel dat er vastgestelde criteria zoals

betrouwbaarheid, loyaliteit en verantwoordelijkheid bestaan waar personen aan moeten voldoen alvorens zij het privilege van het stemrecht verkrijgen (Clegg, 1999 geciteerd in Behan, 2016). Hierbij wordt beargumenteerd dat personen die ernstige strafbare feiten hebben begaan, niet voldoen aan deze essentiële maatstaven van 'burgerlijke deugzaamheid' binnen het sociaal contract (Randle, 2011). Zo stelt Ramsay (2013, p. 11) dat het toelaten van gedetineerde personen om te stemmen resulteert in een ondermijning van het democratische proces, of nog: zou leiden tot *'faking democracy'*. Met andere woorden, hen laten stemmen, terwijl ze zich fysiek en symbolisch buiten het sociaal contract en de samenleving bevinden, zou de democratie verzwakken (Behan, 2016; Ramsay, 2013). Anderen benadrukten in het verleden zelfs dat enkel burgers het recht hebben om te stemmen en *'it would not be reasonable to consider criminals as citizens'* (Planinc, 1987, p. 154). Zulk perspectief staat diametraal tegenover principes die het uitgangspunt van de Basiswet vormen, zoals de gedetineerde persoon die beschouwd wordt als een rechtsburger. De Basiswet legt als leidende principes voor detentie de beperking van detentieschade, normalisering, individualisering, responsabilisering en participatie vast (Snacken & Van Zyl Smit, 2009). Als we deze principes beschouwen als integrale onderdelen van het re-integratieproces, kan redelijkerwijs worden betoogd dat gedetineerde personen, als rechtsburgers, de mogelijkheid zouden moeten hebben om deel te nemen aan democratische processen binnen de gevangenis muren, inclusief het uitoefenen van hun stemrecht tijdens verkiezingen.

Stemrechtontzegging als stille, verdiende straf

Het ontzeggen van het stemrecht wordt verder soms gerechtvaardigd door de overtuiging dat samen met de vrijheidsberoving, andere rechten als direct gevolg van deze straf worden aangetast. Hierbij valt te denken aan het recht op privacy, vrije communicatie met de buitenwereld, intieme relaties en vele andere essentiële aspecten van

het dagelijks leven die in een democratische samenleving vanzelfsprekend zijn, maar binnen de gevangenis muren onder druk komen te staan. Hoewel de beperking van deze rechten beschouwd kan worden als (on)beoogde *'pains of imprisonment'* (Sykes, 1958), benadrukken voorstanders van het ontzeggen van het stemrecht dat het verlies van dit fundamentele recht een rechtstreeks gevolg moet zijn van de gevangenisstraf *'rather than merely a collateral, consequence of imprisonment'* (Behan, 2016, p. 12). Het betreft een uitgangspunt dat zelfs door het Zuid-Afrikaanse Constitutionele Hof ingenomen wordt: *'If the prisoner loses the chance to vote, that will cause him or her to remember the day he or she could not exercise their right to vote because of being on the wrong side of the law'* (Behan, 2016, p. 12). De argumentatie hierachter betoogt dat het ontzeggen van het stemrecht aan gedetineerde personen als (bijkomende) straf naast de vrijheidsberovende straf, anderen en de gedetineerde persoon zelf zou moeten weerhouden van het plegen van (nieuwe) misdrijven (Randle, 2011). De vraag is evenwel of zulke afschrikwekkende werking verwacht kan worden. Demlieter (1999) stelt dat indien de gevangenisstraf zelf niet afschrikwekkend blijkt, het ontzeggen van het stemrecht dat waarschijnlijk ook niet zal zijn. Bovendien, deze benadering beschouwt stemrechtontzegging als een vorm van vergelding, waarbij gedetineerde personen iets verliezen dat ze waardevol achten. Maar om dit als vergelding te ervaren, moet de gedetineerde persoon het stemrecht ook als waardevol beschouwen. Wanneer vrijheid op het spel staat, is het aannemelijk dat het recht om te stemmen van secundair belang kan worden beschouwd. Zo wordt betoogd dat het ontzeggen van het stemrecht *'little retributive value beyond vindictiveness'* heeft (Jago & Marriott, 2007, p. 4). Bovendien zijn veel gedetineerde personen zich niet bewust van het verlies van hun stemrecht, evenmin de algemene bevolking. Als we de filosofische benadering van het sociaal contract hier verder doortrekken, lijkt het hoe dan ook onwaarschijnlijk dat de meeste burgers het verlies van het stemrecht zouden meenemen

in hun overweging om het sociaal contract te schenden.

Een Europees perspectief: de *Hirst*-zaak

Het idee van het ontzeggen van het stemrecht aan veroordeelde personen vanwege het verbreken van het sociaal contract blijft relevant in de hedendaagse context. Dit blijkt duidelijk uit het arrest *Hirst* tegen het Verenigd Koninkrijk³ in 2005, waarin de Britse regering het verbreken van het sociaal contract aanvoerde als rechtvaardiging om het stemrecht van gedetineerde personen te ontzeggen.⁴ De Britse regering argumenteerde verder dat dit een noodzakelijke maatregel was om legitieme doelen, gewaarborgd door het EVRM, na te streven, zoals: *'preventing crime and punishing offenders and enhancing civic responsibility and respect for the rule of law.'*⁵ Het Hof erkende de legitieme doelen die de Britse regering nastreefde en de mogelijke voordelen die het ontzeggen van het stemrecht zou kunnen hebben om deze doelen te bereiken.⁶

Tegelijkertijd benadrukte het Hof dat stemrecht van cruciaal belang is voor *'the establishment and maintenance of the foundations of a genuine democracy governed by the rule of law'*⁷, maar erkende dat dit fundamentele recht niet absoluut is en er ruimte is voor 'impliciete beperkingen'.⁸ Het Hof stelde dat, hoewel de verdragsstaten enige beoordelingsruimte hebben: *'it cannot accept however that an absolute ban on voting by any serving prisoner in any circumstances falls within an acceptable margin of appreciation.'*⁹ Het

Britse model, gekenmerkt door een *algemene* en *automatische* ontzegging van het stemrecht, maakt volgens het Hof dan ook een schending uit van artikel 3 van het Eerste Protocol van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM)¹⁰ dat het recht op vrije verkiezingen, inclusief het stemrecht waarborgt¹¹:

*'The provision imposes a blanket restriction on all convicted prisoners in prison. It applies automatically to such prisoners, irrespective of the length of their sentence and irrespective of the nature or gravity of their offence and their individual circumstances.'*¹²

Het Hof benadrukt in zijn uitspraak dat beperkingen op het stemrecht als gevolg van een veroordeling dan ook enkel gerechtvaardigd kunnen zijn, op voorwaarde dat ze verband houden met (1) de *aard* of *ernst* van het gepleegde misdrijf en (2) in overeenstemming zijn met het proportionaliteitsbeginsel. Het Hof gaf verder aan dat relevante criteria in de 'Hirst-proportionaliteitstoets' uitsluitend betrekking hebben op de vraag of de ontzetting een (2.1) *algemeen*, (2.2) *automatisch* en (2.3) *willekeuring* karakter heeft.¹³

Na de *Hirst*-uitspraak werden verschillende voorstellen overwogen door de Britse regering. In 2012 werd een wetsontwerp gepubliceerd met drie opties: (1) de status quo – stemrechtsontzegging voor elke veroordeelde, (2) voor gedetineerde personen met een straf van 4 jaar of meer, of (3) voor gedetineerde personen met een straf van

3 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2).

4 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §50.

5 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §50.

6 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §82.

7 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §58.

8 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §60.

9 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §41.

10 Protocol 1 bij de Conventie ter bescherming van de mensenrechten en fundamentele vrijheden, 20 maart 1952 CETS 009.

11 Zie hiervoor: EHRM 2 maart 1987, nr. 9267/81, *Mathieu-Mohin en Clerfayt/België*, §48-51, en EHRM 16 maart 2006, nr. 58278/00, *Ždanoka/Letland*, §102.

12 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §82.

13 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §82.

meer dan 6 maanden.¹⁴ In 2013 adviseerde een gezamenlijke commissie die het wetsvoorstel onderzocht dat alle gedetineerde personen met een straf van 12 maanden of minder stemrecht zouden moeten hebben.¹⁵ Hierop volgde geen formele reactie van de regering, en deze voorstellen werden niet geïmplementeerd. Het was wachten tot 2018 totdat de Britse regering, onder leiding van de toenmalige minister van Justitie, met een nieuw voorstel kwam. Dit voorstel omvatte administratieve aanpassingen die gedetineerde personen op uitgaansvergunning (*released on temporary licence*) of onder elektronisch toezicht (*home detention curfew*) in staat stelden om te stemmen. In december 2017 verwelkomde de Raad van Europa deze voorstellen als een aanvaardbaar compromis om de aangekaarte kwesties door *Hirst* aan te pakken. In september 2018, bijna vijftien jaar later, sloot de Raad van Europa de zaak (Johnston, 2023). Niettemin blijft het vraagstuk rond de concrete impact van deze hervorming in het aanpakken van het automatische karakter van het Britse model onduidelijk, zoals aangegeven door von Staden (2018) die stelt dat deze hervorming: *'fail[s] to respond adequately to the judgment'*.

Na de precedentbepalende uitspraak in de zaak *Hirst* tegen het Verenigd Koninkrijk heeft het Hof in daaropvolgende arresten aanvullende verhelderingen verschaft. In het arrest *Frodl* tegen Oostenrijk¹⁶ verduidelijkt het Hof dat het essentieel is dat de beslissing over het ontzeggen van het stemrecht genomen wordt door een rechter, rekening houdend met de specifieke omstandigheden van de zaak. In het arrest *Scoppola* tegen Italië¹⁷ nuanceert het Hof dat standpunt echter en verduidelijkt het dat de tussenkomst van een rechter en een ad hoc rechterlijke beslissing niet noodzakelijk zijn om

aan de Hirst-proportionaliteit toets te voldoen: *'While the intervention of a judge is in principle likely to guarantee the proportionality of restrictions on prisoners' voting rights, such restrictions will not necessarily be automatic, general and indiscriminate simply because they were not ordered by a judge. Indeed, the circumstances in which the right to vote is forfeited may be detailed in the law, making its application conditional on such factors as the nature or the gravity of the offence committed.'*¹⁸ Het Hof verbreedt hierbij de voorwaarden en verduidelijkt dat het aan de nationale wetgever is om in de wet de omstandigheden te definiëren waarin een dergelijke maatregel van toepassing zou moeten zijn, of om te beslissen de rechter een zekere beoordelingsmarge te verlenen met betrekking tot de proportionaliteit van een maatregel die het stemrecht van de gedetineerde persoon ontzegt.¹⁹

Naast de rechtstheoretische grondslagen in diverse gerechtelijke uitspraken met betrekking tot artikel 3 van het Eerste Protocol van het EVRM blijft het stemrecht een fundamenteel recht gewaarborgd door verschillende internationale verklaringen. Sommige van deze verklaringen, zoals artikel 25 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR), bezitten bindende kracht, terwijl anderen, zoals artikel 21 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM), eerder als basis dienen voor bindende verdragen.

Daarnaast wordt het stemrecht ook expliciet vermeld in de European Prison Rules (EPR), waar clause 24.11 stelt: *'Prison authorities shall ensure that prisoners are able to participate in elections, referenda and in other aspects of public life, in so far as their right to do so is not restricted by national law.'*

14 Voorstel van wet inzake de 'Voting Eligibility (Prisoners), Cm 8499, November 2012.

15 Draft Voting Eligibility (Prisoners) Bill Joint Committee rapport, HL 103/ HC 924, 18 December 2013, 67.

16 EHRM, 8 april 2010, nr. 20201/04, *Frodl/Oostenrijk*, §29.

17 EHRM 22 mei 2012, nr. 126/05, *Scoppola/Italië* (No. 3), §102.

18 EHRM 22 mei 2012, nr. 126/05, *Scoppola/Italië* (No. 3), §99.

19 EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, *Hirst/Verenigd Koninkrijk* (No. 2), §61; EHRM 22 mei 2012, nr. 126/05, *Scoppola/Italië* (No. 3), §102.

Het stemrecht van gedetineerde personen: wettelijk kader

België

Tot 2009 werd in België het ontzeggen van het stemrecht aan gedetineerde personen automatisch gekoppeld aan de opgelegde straf door de rechter, zonder dat deze expliciet hoefde te worden uitgesproken (Brems & Voorhoof, 2005). Volgens het Belgisch Kieswetboek, voorafgaand aan 2009, gold dat: *'alle veroordeelden tot een criminele straf, alle veroordeelden tot een correctionele straf van ten minste drie maand (wegens opzettelijk misdrijf), alle geïnterneerden en alle ter beschikking (T.B.R)-gestelde souteneurs, recidivisten en gewoontemisdadigers, (worden) hetzij levenslang, hetzij tijdelijk uit het stemrecht ontzet.'*²⁰ De duur van de ontzegging van het stemrecht, toen vervat in het Kieswetboek, varieerde afhankelijk van de strafmaat: levenslang voor een criminele straf²¹, twaalf jaar voor een correctionele straf van drie jaar of meer, en zes jaar voor een correctionele straf van minder dan drie jaar.²² Voor geïnterneerden was geen vaste einddatum, en eindigde de ontzegging bij hun definitieve invrijheidstelling.²³ Voor T.B.R.-gestelden eindigde de ontzegging bij het einde van deze maatregel.²⁴

Als gevolg van een arrest van het toenmalig Arbitragehof, thans Belgisch Grondwettelijk Hof in 2005²⁵ vindt de ontzegging van het stemrecht niet langer automatisch plaats. In dit arrest was de eiser als onderwijzer vast benoemd in het

Vlaams Gemeenschapsonderwijs en werd hij, als gevolg van zijn veroordeling voor moord, automatisch ontzet uit zijn stemrecht. In dit arrest schaarde het Belgisch Grondwettelijk Hof zich achter het standpunt dat het EHRM innam in de zaak *Hirst*. Het stelt dat het automatisch verlies van het stemrecht verouderd was en tot onevenredige gevolgen leidde. Teneinde tegemoet te komen aan de uitspraak van het Grondwettelijk Hof werd met de wet van 14 april 2009 houdende verscheidene wijzigingen inzake verkiezingen²⁶ een einde gesteld aan het automatisch karakter van de stemrechtontzegging. Deze wetswijziging houdt in dat de ontzegging van het stemrecht voortaan uitgesproken moet worden door de strafrechter die zelf de duur ervan zal vastleggen in zijn vonnis naargelang de ernst van de inbreuk.²⁷

Concreet omvat het enerzijds aanpassingen aan het Kieswetboek waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen twee categorieën: (1) personen die veroordeeld zijn tot een levenslange gevangenisstraf, die definitief uitgesloten worden van het stemrecht²⁸ en (2) personen die veroordeeld zijn en slechts voor een bepaalde duur uitgesloten zijn, waarbij hun stemrecht wordt opgeschort gedurende die periode²⁹. Anderzijds wordt ook het Strafwetboek aangepast waarbij het de termijnen voor het ontzeggen van het stemrecht vaststelt in plaats van het Kieswetboek. Het Strafwetboek bepaalt nu dat, indien de strafrechter deze bijkomende straf oplegt, de ontzegging kan variëren van tien jaar

20 Voormalig art. 7 Belgisch Kieswetboek.

21 Voormalig art. 6 Belgisch Kieswetboek.

22 Voormalig Art. 7, 2° Belgisch Kieswetboek.

23 Voormalig Art. 7, 1° Belgisch Kieswetboek.

24 Voormalig Art. 7, 3° Belgisch Kieswetboek.

25 GH, nr. 187/2005.

26 Wet van 14 april 2009 houdende verscheidene wijzigingen inzake verkiezingen, *BS* 15 februari 2009, 30.493.

27 Wetsontwerp houdende verscheidene wijzigingen inzake verkiezingen, *Parl.St.* Kamer 2008-09, nr. 52-1799/1, 4.

28 Art. 6 Belgisch Kieswetboek.

29 Art. 7 Belgisch Kieswetboek.

tot levenslang bij een criminele straf³⁰, en van vijf tot tien jaar bij een correctionele straf³¹. Deze bepalingen zijn niet met terugwerkende kracht van toepassing en gelden derhalve alleen voor gedetineerde personen die op 15 april 2009 nog niet definitief veroordeeld waren.³² Voor geïnterneerde personen en T.B.S.-gestelden (vroeger T.B.R.-gestelden)³³ blijft de automatische ontzetting uit het stemrecht na deze wetswijziging echter behouden.³⁴ Ook in het nieuw Strafwetboek zou de huidige situatie met betrekking tot de ontzetting uit het stemrecht worden gehandhaafd.³⁵

Gedetineerde personen die na een veroordeling nog steeds stemgerechtigd zijn en aan de traditionele voorwaarden voldoen (Belg zijn, achttien jaar of ouder, etc.), zouden de mogelijkheid moeten hebben om hun stem uit te oefenen per volmacht, per brief of binnen de gevangenis-muren (Centre d'Action Laïque, 2019). In geval van volmacht, wordt de volmacht verleend door een standaard *'volmachtformulier voor verkiezingen'*, dat door de gevangenisdirectie ter beschikking moet worden gesteld. Bij dit formulier voegt de gevangenisdirectie een attest van vrijheidsberoving toe. Het ligt echter buiten de bevoegdheid van de gevangenisdirecteur om te onderzoeken of een gedetineerde persoon stemgerechtigd is. Het is dus aan de gedetineerde persoon zelf om na te gaan of hij nog stemgerechtigd is.³⁶

Hoewel het Belgisch wettelijk kader gedetineerde personen het recht geeft om te stemmen, lijken ze tevens te genieten van een informele vrijstelling van de verplichting tot stemmen dat voor de rest van de Belgische bevolking wel geldt. Artikel 207 van het Belgisch Kieswetboek stelt dat *'zij die op de dag van de stemming krachtens een rechterlijke of administratieve beslissing van hun vrijheid beroofd zijn, worden geacht onmogelijk aan de stemming te kunnen deelnemen'*.³⁷ Terwijl het voor de Belgische burger zowel een recht als een plicht is, blijkt het eerder slechts een recht (gunst?) te zijn voor gedetineerde personen.

Nederland

Net zoals België onderging ook Nederland een cruciale herziening met betrekking tot de gronden waarop het stemrecht kan worden ontzegd. Sinds 1983 hanteert Nederland drie cumulatieve voorwaarden die moeten worden vervuld alvorens het stemrecht als gevolg van een veroordeling kan worden ontnomen: (1) het misdrijf moet expliciet zijn aangewezen door het parlement als een misdrijf waarvoor het stemrecht kan worden ontnomen (bv. verkiezingsfraude)³⁸, (2) de veroordeling moet een gevangenisstraf van één jaar of langer omvatten, en (3) deze beslissing moet door de rechter worden genomen en uitgesproken. Enkel misdrijven die volgens hun *'wettelijke omschrijving een ernstige aantasting van de grondslagen van ons (Nederlands) staatsbestel*

30 Zie hiervoor art. 31 en 32 van het Belgisch Strafwetboek, zoals gewijzigd door art. 2 Wet van 14 april 2009 houdende verscheidene wijzigingen inzake verkiezingen, *BS* 15 februari 2009, 30.493 en art. 7 Wet van 5 februari tot wijziging van het strafrecht en de strafvordering en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 19 februari 2016, 13.130.

31 Zie hiervoor art. 33 en 33bis van het Belgisch Strafwetboek, zoals gewijzigd door art. 4 Wet van 14 april 2009 houdende verscheidene wijzigingen inzake verkiezingen, *BS* 15 februari 2009, 30.493.

32 Art. 69, Wet van 14 april 2009 houdende verscheidene wijzigingen inzake verkiezingen, *BS* 15 februari 2009, 30.493.

33 Bij de inwerkingtreding van de wet van 26 april 2007 betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, *BS* 13 juli 2007 op 1 januari 2012 vallen T.B.R.-gestelden voortaan niet meer onder de regering, maar onder het regime van terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken (TBS-gestelden).

34 Art. 7, 1° Belgisch Kieswetboek.

35 Zie art. 47 Wetsontwerp tot invoering van Boek I van het Strafwetboek, *Parl.St.* Kamer 2023-24, nr. 55-3375/001, 191.

36 Ministeriële Omzendbrief, nr. 1809 van 20 mei 2009; art. 147bis, 4° Belgisch Kieswetboek.

37 Art. 207 Belgisch Kieswetboek; *Vr. en Antw.* Kamer 2021-22, 27 juni 2022, nr. 55/088 (*Vr.* nr. 1242 P. PRÉVOT)

38 Zie art. 54 van de Nederlandse Grondwet, art. 28 van het Nederlands Wetboek van Strafrecht; art. 14 van de Wet internationale criminaliteit en art. B5 van de Nederlandse Kieswet. Tezamen met misdrijven gedefinieerd in artikelen 92-103, 105, 108-110, 115-116, 121-124, 129, 355, en 357-368 van het Wetboek van Strafrecht; inclusief artikelen Z1 en Z3 van de Nederlandse Kieswet.

inhouden.³⁹ komen in aanmerking. De duur van de ontzetting van het stemrecht, opgelegd door de rechter, kan variëren van twee jaar bij een veroordeling tot een geldboete, tot levenslang bij een veroordeling tot levenslange gevangenisstraf.⁴⁰ Deze benadering vervangt het vroegere automatische karakter van de ontzegging van het stemrecht, vergelijkbaar met de situatie waarvoor het Verenigd Koninkrijk werd veroordeeld in de Hirst-uitspraak.⁴¹ Deze automatische en algemene ontzegging van het stemrecht werd echter gehandhaafd tot de Nederlandse Grondwetswijziging van 2008 voor personen die ‘onbekwaam waren gesteld om rechtshandelingen te verrichten’.⁴² Deze grondwetswijziging volgde op een uitspraak van de Nederlandse Raad van State, waarin werd geoordeeld dat de uitsluiting van het stemrecht van personen met een mentale onbekwaamheid mogelijk in strijd was met artikel 25 van het IVBPR.⁴³ De Nederlandse Raad van State benadrukte dat: *‘het feit dat iemand onder curatele is gesteld wegens een geestelijke stoornis, nog niet betekent dat hij in geen enkel opzicht in staat is zijn belangen te behartigen*.⁴⁴ In haar uitspraak verwees de Nederlandse Raad van State tevens naar de aanbevelingen van de Raad van Europa, waarin wordt gesteld dat het instellen van een beschermingsregime niet automatisch moet leiden tot het verlies van stemrecht.⁴⁵

In dit arrest benadrukt de Nederlandse Raad van State tevens dat het ontnemen van het stemrecht een zeldzaam opgelegde bijkomende straf is.⁴⁶ Volgens het Nederlands Ministerie van Binnenlandse Zaken zou dit in 2023 slechts van

toepassing zijn op vijf gedetineerde personen in Nederland (Commissie van Toezicht, 2023). Alle overige gedetineerde personen zouden dus de mogelijkheid hebben om deel te nemen aan de verkiezingen per volmacht, op verlof (uitgaansvergunning) bij een openbaar stembureau, of in de gevangenis (DJI, 2023). Naast de traditionele vereisten voor het stemmen (zoals bv. Nederlandse nationaliteit, 18 jaar of ouder, etc.), zijn een stempas en identiteitsbewijs vereist voor de gedetineerde persoon. De stempas wordt naar het adres gestuurd waar de gedetineerde persoon op de dag van de verkiezingen officieel geregistreerd staat.⁴⁷ Na een periode van drie maanden worden gedetineerde personen automatisch geregistreerd op het adres van de penitentiaire inrichting, waarbij zij hun stempas in de inrichting ontvangen. De gedetineerde persoon kan vervolgens op de achterkant van de stempas een andere kiezer machtigen om namens hen te stemmen (DJI, 2023). Sommige gedetineerde personen die hun stemrecht behouden worden desalniettemin uitgesloten van de mogelijkheid tot stemmen per volmacht indien zij (1) op de dag van de stemming een ‘zodanige feitelijke bewegingsvrijheid genieten’ dat zij in persoon aan de stemming kunnen deelnemen; en (2) voor hen die op grond van het regime van de inrichting waarin zij verblijven aanspraak hebben op verlof.⁴⁸

Een alternatieve mogelijkheid is om verkiezingen binnen de gevangensmuren te organiseren, wat de oprichting van een stembureau vereist. Echter, een stembureau in de gevangenis moet voldoen aan de Nederlandse Kieswet, die voorschrijft dat het openbaar toegankelijk moet

39 Kamerstukken II 1984/1985, 18 973, nr. 3, p. 7.

40 Art. 31 van het Nederlands Wetboek van Strafrecht.

41 Art. 80(3) Nederlandse Grondwet van 1917.

42 Art. 54(2)(b) Nederlandse Grondwet van 1983.

43 Nederlandse Raad van State, Afdeling Bestuursrechtspraak, 29 oktober 2003, AB 2003, 463.

44 Nederlandse Raad van State, Afdeling Bestuursrechtspraak, 29 oktober 2003, AB 2003, 463, punt 2.2.2.

45 Nederlandse Raad van State, Afdeling Bestuursrechtspraak, 29 oktober 2003, AB 2003, 463, punt 6.

46 Nederlandse Raad van State, Afdeling Bestuursrechtspraak, 29 oktober 2003, AB 2003, 463, punt 2.2.1.

47 Kamerstukken II 2007/08, nr. 736, Aanhangsel. p. 1.

48 Art. B6, Nederlands Kieswet.

zijn, wat impliceert dat *elke* burger zijn stem daar zou mogen uitbrengen.⁴⁹ Binnen de gevangeniscontext blijkt dit in de praktijk complex vanwege de gesloten aard van de penitentiaire instellingen, wat de openbaarheid van het stembureau bemoeilijkt. De beslissing om al dan niet een stembureau in de gevangenis op te zetten, ligt zowel bij de gemeente, die de locatie van de stembureaus bepaalt, als de gevangenisdirectie, die moet overwegen of het aanwijzen van een stemlokaal dan wel een mobiel stembureau *'de inbreuk in de dagelijkse gang van zaken in de instelling rechtvaardigt'*.⁵⁰ Tijdens verkiezingen rust de verantwoordelijkheid op de penitentiaire inrichtingen om ervoor te zorgen dat gedetineerde personen hun stemrecht kunnen uitoefenen en tijdig worden geïnformeerd over de stemprocedure en -opties. Het Nederlandse Ministerie van Justitie schuift deels de verantwoordelijkheid naar gedetineerde personen door te benadrukken dat zij toegang hebben tot websites van politieke partijen en de stemwijzer op het internet mogen raadplegen (DJI, 2023).

Frankrijk

Frankrijk ging in 1994 op vergelijkbare wijze van een automatische en levenslange ontzegging van het stemrecht voor elke veroordeelde persoon naar een meer individuele aanpak. Het Franse Strafwetboek voorziet sindsdien in een lijst van misdrijven (bv. discriminatie, oplichting, valsheid in geschriften, etc.) waar de opschorting van alle of sommige burgerlijke en familie rechten verplicht uitgesproken moet worden door de rechter.⁵¹ De rechter kan echter door middel van een bijzonder gemotiveerde beslissingen, afzien van de verplichting om deze bijkomende straf op te leggen, waarbij rekening wordt gehouden

met *'de omstandigheden van het misdrijf en de persoonlijkheid van de dader'*.⁵² Indien de rechter ervoor kiest om het stemrecht van de persoon wel te ontzeggen, mag dit niet langer zijn dan vijf jaar bij veroordelingen voor wanbedrijven en tien jaar voor veroordelingen voor misdaden.⁵³ Opmerkelijk is echter dat het Franse Strafwetboek tevens bepaalt dat wanneer de ontzegging van het stemrecht: *'accompagne une peine privative de liberté sans sursis, elle s'applique dès le commencement de cette peine et son exécution se poursuit, pour la durée fixée par la décision de condamnation, à compter du jour où la privation de liberté a pris fin'*.⁵⁴ Hieruit volgt dat een 10-jarige ontzegging van het stemrecht eigenlijk effectief gedurende een veel langere periode geldt, aangezien deze ontzegging pas van start gaat wanneer de persoon weer vrij is, en de tijd dat de persoon zijn stemrecht in de gevangenis niet kan uitoefenen erbij moet worden opgeteld.

In Frankrijk heeft een gedetineerde persoon verschillende mogelijkheden om zijn stem uit te brengen: per volmacht, per brief of door een uitgaansvergunning aan te vragen om naar een publiek stembureau te gaan. Ongeacht de gekozen vorm moet de gedetineerde persoon, zoals elke Franse burger, geregistreerd staan op de kiezerslijst en een bewijs van identiteit en nationaliteit voorleggen. De bijkomende regels, verbonden aan de specifieke detentiecontext van de gedetineerde persoon met betrekking tot registratie en de voorwaarden, variëren al naar gelang de gekozen (opgelegde?) stemmethode. Bij zowel het stemmen per volmacht als per brief dient de gedetineerde persoon een aanvraag in te dienen bij de griffie van de gevangenis om een uittreksel uit het gevangenisregister te verkrijgen waaruit blijkt dat hij niet naar een stembureau

49 Antwoorden op Kamervragen over het stemmen vanuit gevangenissen en tbs-klinieken, 23 juli 2010 door Hirsch Ballin. Vergaderjaar 2009-2010, nr. 2823, antwoord 3.

50 Antwoorden op Kamervragen over het stemmen vanuit gevangenissen en tbs-klinieken, 23 juli 2010 door Hirsch Ballin. Vergaderjaar 2009-2010, nr. 2823, antwoord 4.

51 Art. 131-26-2, (II), Frans Strafwetboek.

52 Art. 131-26-2 (III), Franse Strafwetboek.

53 Art. 131-26, Frans Strafwetboek.

54 Art. 131-29, Frans Strafwetboek.

kan gaan. Het bezoek van een politieagent aan de penitentiare inrichting bevestigt de volmacht.⁵⁵ Voor de inschrijving op de kiezerslijst moet de gedetineerde persoon een bewijs van adres of verblijf, een verklaring op erewoord (*attestation sur l'honneur*) en een identiteits- en nationaliteitsbewijs verstrekken.⁵⁶ Om op de verkiezingsdag in een publiek stembureau te kunnen stemmen, moet de gedetineerde persoon een uitgaansvergunning aanvragen bij de strafuitvoeringsrechtbanken. De aanvraag wordt evenwel geweigerd aan de persoon die veroordeeld is tot een gevangenisstraf van meer dan vijf jaar, zolang deze niet de helft van zijn straf heeft uitgezeten.⁵⁷ In elk geval moet de gevangenisdirecteur de stemgerechtigde gedetineerde persoon op de hoogte stellen van de diverse stemmethoden (per brief, per volmacht, op het stembureau) en voorzien in de benodigde middelen voor registratie en verkrijgen van de vereiste documenten. Deze informatie moet binnen vijftien dagen na opsluiting door de directie aan de gedetineerde persoon worden verstrekt.⁵⁸

Zwitserland

In tegenstelling tot België, Nederland en Frankrijk, kent Zwitserland geen enkele bepaling die voorziet in de mogelijkheid om een persoon vanwege een veroordeling uit zijn stemrecht te ontzetten. Volgens de Zwitserse Federale Grondwet geniet elke Zwitserse burger van achttien jaar of ouder politieke rechten *“met uitzondering van degenen die van het stemrecht zijn uitgesloten”*.⁵⁹ Deze uitzondering is van toepassing op personen die, als gevolg van een ‘aanhoudende’ mentale onbekwaamheid, onder een ‘algemene voogdij’ (*une curatelle de portée générale*)⁶⁰ vallen of onder een ‘mandaat voor onbekwaamheid’ (*mandat*

pour cause d’inaptitude)⁶¹. In dergelijke gevallen hebben deze personen niet langer het recht om te stemmen en zich verkiesbaar te stellen, noch het recht om volksinitiatieven en referendum-aanvragen te lanceren en te ondertekenen. In theorie behoudt de gedetineerde persoon dus het recht om zijn stem uit te brengen tijdens het uitzitten van zijn straf, zij het enkel per brief, op voorwaarde dat hij aan alle vereisten voldoet (bv. Zwitserse nationaliteit, 18 jaar of ouder, etc.).

55 Art. L. 12-1, III en art. L. 80, Frans Kieswetboek.

56 Art. L. 18-1, alinea 2, Frans Kieswetboek.

57 Art. D143-4, Frans Wetboek van Strafvordering.

58 Zie hoofdstuk VII Bis, Franse Wetboek van Strafvordering.

59 Art. 136, eerste alinea, Zwitserse Federale Grondwet.

60 Art. 397 van het Zwitsers Strafwetboek.

61 Art. 360 tot 369 van het Zwitsers Strafwetboek.

TABEL 1: Vergelijkende analyse van België, Nederland, Frankrijk en Zwitserland

	Wie	Voorwaarden en duur voor ontzetting	Stemopties	Verantwoordelijkheid van de gevangenisdirectie
België	Veroordeelde personen	Duur bepaald door de rechter (levenslang indien levenslange gevangenisstraf)	1. Per volmacht 2. Per brief 3. In de gevangenis	<ul style="list-style-type: none"> Gevangenisdirectie levert volmachtformulier en voegt attest vrijheidsberoving toe. Onderzoek naar stemgerechtigdheid niet vereist.
	Geïnterneerde personen	Tot de invrijheidstelling		
	TBS-gestelden	Tot het einde van de maatregel		
Nederland	Veroordeelde personen	Indien voldaan aan 3 cumulatieve voorwaarden: (a) specifiek misdrijf, (b) gevangenisstraf van één jaar of meer, en (c) door de rechter genomen en uitgesproken. Duur van de straf bepaald binnen wettelijke kaders, exacte duur door de rechter	1. Per volmacht 2. Op uitgaansvergunning bij een openbaar stembureau 3. In de gevangenis	<ul style="list-style-type: none"> Penitentiaire inrichtingen zijn verantwoordelijk voor het faciliteren van het stemrecht van gedetineerden. Moeten gedetineerden tijdig informeren over de stemprocedure en -opties.
Frankrijk	Veroordeelde personen	Enkel indien specifiek misdrijf gepleegd is. Rechter kan afzien van de verplichting. Duur mag niet lager dan 5 jaar voor wanbedrijven en 10 jaar voor misdaden	1. Per volmacht 2. Per brief 3. Op uitgaansvergunning bij een openbaar stembureau	<ul style="list-style-type: none"> Gevangenisdirectie informeert persoon over diverse stemmethoden. Voorziet in middelen voor registratie en verkrijgen van vereiste documenten. Informatie moet binnen 15 dagen na opsluiting aan de persoon worden verstrekt.
Zwitserland	Mentaal onbekwame personen	Tot het einde van deze maatregel	1. Per brief	/

De realiteit: de gedetineerde persoon zonder stem

In theorie lijken België, Nederland, Frankrijk en Zwitserland te voldoen aan de richtlijnen van het EHRM met betrekking tot stemrechtontzegging na een veroordeling. België, Nederland en Frankrijk hebben intussen hun wetgeving herzien, waardoor een ontzegging niet meer automatisch plaatsvindt. Bovendien biedt de wetgeving in deze landen verschillende mogelijkheden voor gedetineerde personen om hun stemrecht uit te oefenen (per brief, per volmacht, tijdens uitgaansvergunning, in de gevangenis) (zie tabel 1). Niettemin betekent het voldoen aan deze juridische voorwaarden niet automatisch dat een gedetineerde persoon zijn stemrecht effectief kan uitoefenen. Zij kunnen geconfronteerd worden met juridische en praktische belemmeringen die het uitoefenen van hun stemrecht bemoeilijken of onmogelijk maken. Bovendien hebben deze tekortkomingen niet alleen gevolgen voor gedetineerde personen, maar ook voor beklaagden, voor wie het vermoeden van onschuld nog geldt. In België, Nederland en Frankrijk is het ontzeggen van het stemrecht een bijkomende straf uitgesproken door de rechter. Een persoon in voorlopige hechtenis, die op dat moment (nog) niet veroordeeld is, zal echter in vergelijkbare omstandigheden verkeren en gedwongen worden om dezelfde beperkte stemopties te gebruiken als een veroordeelde gedetineerde persoon.

Juridische en praktische belemmeringen

In lijn met het normaliseringsprincipe zou het redelijk lijken dat de optie voor gedetineerde personen om binnen de gevangenis muren te stemmen als een vanzelfsprekende kwestie wordt beschouwd. Hoewel theoretisch mogelijk in België en Nederland, blijkt deze optie in de

praktijk moeilijk te implementeren. In Nederland is een essentiële voorwaarde voor de organisatie van een stemlokaal of mobiel stembureau dat het toegankelijk is voor alle kiezers, een voorwaarde die moeilijk te waarborgen is binnen de gevangeniscontext. Tijdens de verkiezingen van 2017 werd een pilootproject geïmplementeerd in de Penitentiare Inrichting te Almelo, waarbij een mobiel stemlokaal werd opgezet voor stemgerechtigde gedetineerde personen. Van de 44 stemgerechtigden brachten 37 hun stem uit (RTV Oost, 2017). In 2023 hebben twee Nederlandse gedetineerde personen samen met de Bonjo⁶² een kort geding aangespannen tegen de Nederlandse staat met als doel het verkrijgen van mobiele stembureaus binnen gevangenis muren. Ondanks deze inspanningen werden er tijdens de verkiezingen van november 2023 geen mobiele stembureaus binnen gevangeniscontexten ingezet (Velthuisen, 2023).

Ook in België blijkt deze optie slechts theoretisch te zijn en wordt het installeren van individuele stembussen in de gevangenissen systematisch afgewezen door de verschillende Belgische Ministers van Justitie of Binnenlandse Zaken die elkaar hebben opgevolgd sinds 2009 (De Greef & Pieret, 2020; Lambert, 2018). In 2014 werden vier workshops over het thema 'stemrecht' georganiseerd binnen de gevangenis van Nijvel door de Stichting voor Morele Bijstand aan Gevangenen (SMBG)⁶³ en de vzw Bruxelles Laïque⁶⁴, met als doel de gedetineerde personen 'bewust te maken van hun burgerlijke verplichtingen en hen verbonden te houden met het maatschappelijk leven' (DGEPI, 2014, p. 38). Deze workshops bouwden voort op eerdere sessies die plaatsvonden in 2012 in Molenbeek die gericht waren op het vergroten van bewustzijn over het stemrecht voor vreemdelingen tijdens de gemeentelijke verkiezingen. Gedurende vier workshops legden beide organisaties de volmacht-procedure uit en bespraken

62 Bonjo is een Nederlandse belangenorganisatie voor (ex-)gedetineerde personen.

63 De Stichting voor Morele Bijstand aan Gevangenen (SMBG) biedt morele bijstand, psychosociale begeleiding en activiteiten aan mensen die gedetineerd, geïnterneerd, verdacht of beschuldigd zijn, als aan hun families (zie hiervoor: <https://www.smbg-famd.be/nl/wie-zijn-wij/>).

64 Vzw Bruxelles Laïque is een vereniging die zich bezighoudt met het bevorderen van secularisme in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en is dus niet enkel actief in gevangenissen (zie hiervoor: <http://www.bxllaique.be/>).

ze de uitdagingen, voordelen en implicaties van het uitoefenen van stemrecht in detentie (Tolley, 2019). Hoewel de gevangenisdirectie positief reageerde op deze workshops, bleef enige concrete actie ter implementatie van stembureaus binnen Belgische gevangenen achterwege. Met de oprichting van Genepi België⁶⁵ in 2017 werd het stemrecht van gedetineerde personen opnieuw onder de aandacht gebracht. Samen met CAAP (Concertation des Associations Actives en Prison)⁶⁶ en Bruxelles Laïque, lanceerde Genepi België, de 'Campagne des 6.000' (Genepi Belgique, 2019). Deze campagne, die plaatsvond van maart tot juni 2019 in het Franstalig deel van België, benadrukte dat ongeveer 6.000 gedetineerde personen van de in totaal 11.000 gedetineerde personen in de Belgische gevangenen in 2019 stemgerechtigd waren, maar geen gebruik konden maken van hun stemrecht (Tolley, 2019). Deze cijfers vormen echter slechts een ruwe schatting, aangezien exacte en recentere gegevens niet voorhanden zijn.⁶⁷ De campagne pleit voor de naleving van de belangrijke principes die zijn vastgelegd in de Basiswet⁶⁸ en werpt cruciale vragen op over de geest en toepassing van deze aangenomen wet. De Basiswet beoogt namelijk expliciet het voorkomen van detentieschade als een kernpunt bij de uitvoering van gevangenisstraffen (Dupont, 1998, p. 141). Daarbij is het streven gericht op normalisering van het gevangenisleven en het behouden van een zo groot mogelijke verbinding met de buitenwereld. Een cruciale focus ligt op de responsabilisering en participatie van gedetineerde personen als integraal onderdeel van het re-integratieproces.

Een logische volgende stap, in lijn met het tweede belangrijke principe van re-integratiegerichte

detentie, zou zijn dat gedetineerde personen zouden kunnen stemmen in een openbaar stembureau tijdens een uitgaansvergunning. In Nederland en Frankrijk is dat mogelijk, maar is deze optie onderworpen aan juridische voorwaarden. In Nederland kunnen alleen gedetineerde personen met een resterende strafduur van minimaal drie maanden en maximaal één jaar een uitgaansvergunning aanvragen, en zelfs dan is de toekenning niet gegarandeerd. In Frankrijk wordt een dergelijke aanvraag afgewezen voor gedetineerde personen die veroordeeld zijn tot een straf van meer dan vijf jaar, zolang ze nog niet de helft van hun straf hebben uitgezeten. Nederlandse gedetineerde personen die niet in de gevangenis kunnen stemmen en geen beroep kunnen doen op een uitgaansvergunning hebben dan slechts één optie over: het stemmen per volmacht. Zwitserse gedetineerde personen hebben eveneens maar één optie: stemmen per brief. Hierbij is het essentieel dat de vereiste administratieve procedures gevolgd zijn, zodat de gedetineerde persoon zijn post en oproepingsbrief in de gevangenis ontvangt, of dat een vertrouwenspersoon deze doorgeeft. In België verschilt de procedure naargelang of de gedetineerde persoon geregistreerd is op het gezinsadres (en als 'tijdelijk afwezig' ingeschreven wordt), een eigen woning heeft en behoudt, het gezin de banden met de gedetineerde persoon verbreekt (en door de gemeente op dit adres geschrapt wordt), of over geen woning meer beschikt (en ingeschreven is bij het OCMW van de gemeente van de gevangenis).⁶⁹ In Frankrijk ligt de verantwoordelijkheid bij de gevangenisdirecteur om de brief zelf aan de gedetineerde persoon te bezorgen voor de verkiezingen.⁷⁰

65 Genepi België is een vereniging die educatieve activiteiten organiseert voor gedetineerde personen en geïnteresseerd publiek, bijdraagt aan het recht op kennis en informatie voor gedetineerde personen, en diverse doelgroepen informeert over de realiteit binnen gevangenen (zie hiervoor: <https://genepibelgique.wixsite.com/genepi/qui-sommes-nous>).

66 Concertation des Associations Actives en Prison (CAAP) is de vertegenwoordiger van de vrijwilligerssector in gevangenen bij de politieke autoriteiten (zie hiervoor: <https://caap.be/a-propos/contexte>).

67 Zie bijvoorbeeld *Vr. en Antw. Kamer 2021-22*, 27 juni 2022, nr. 55/088 (*Vr. nr. 1242 P. PRÉVOT*); *Vr. en Antw. Kamer 2018-2019*, nr. 54/186 (*Vr. nr. 3 958 G. VANDEN BURRE*).

68 Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005, 2.815.

69 Zie hiervoor art. 18 KB 16 juli 1992 betreffende de bevolkingsregister en het vreemdelingenregister, *BS* 15 augustus 1992, 18.028.

70 Art. R57-7-97, Frans Wetboek van Strafvordering.

De laatste en meest haalbare optie is stemmen per volmacht, waarbij iemand anders namens de gedetineerde persoon stemt. Deze mogelijkheid bestaat in België, Nederland en Frankrijk. In al deze landen wordt de gedetineerde persoon geconfronteerd met uitgebreide administratieve procedures en voorwaarden. Denk hierbij aan de benodigde documenten en attesten die de Franse gedetineerde persoon moet verkrijgen. Daarnaast doen zich logistieke uitdagingen voor, zoals het verzenden van de stempas van een gedetineerde persoon naar de penitentiaire inrichting in Nederland, waar interne procedures en de dagelijkse operationele gang van zaken moeten worden doorlopen voordat de gedetineerde persoon zijn stempas ontvangt. In een klacht die in 2010 werd ingediend bij de Nederlandse Klachtencommissie, informeerde een gedetineerde persoon dat hij vanwege deze redenen zijn volmacht niet tijdig kon verlenen en dat de gevangenisdirecteur nalatig was in het verstrekken van informatie met betrekking tot de procedure.⁷¹ De klacht werd gegrond verklaard, maar er werd geen tegemoetkoming toegekend. Om per volmacht te stemmen, tot slot, is de gedetineerde persoon niet alleen afhankelijk van de administratieve en logistieke organisatie van de penitentiaire inrichting om zijn stem uit te brengen, maar ook van de bereidheid en integriteit van zijn vertrouwenspersoon. Dit geldt uiteraard op voorwaarde dat de gedetineerde persoon over een vertrouwenspersoon beschikt.

De gedetineerde persoon als rationele kiezer

Deze ingewikkelde administratieve last die gepaard gaat met de verschillende stemopties kan een belemmering vormen en een gedetineerde persoon ontmoedigen om de benodigde stappen te zetten om zijn stemrecht uit te oefenen. Daarbij mogen we niet voorbijgaan aan de stappen die de gedetineerde persoon, los van de praktische aspecten van het daadwerkelijke stemproces, moet nemen om zich te ontwikkelen tot een goed geïnformeerde rationele kiezer.

Voor gedetineerde personen is het verkrijgen van relevante informatie 'van buiten' vaak een uitdaging. Naast de praktische belemmeringen die voortvloeien uit de huidige overbevolking in Belgische gevangenissen, zoals bijvoorbeeld de beperkte toegang tot de gevangenisbibliotheken vanwege een tekort aan penitentiair personeel, hebben gedetineerde personen doorgaans geen toegang tot het internet om, onder andere, partijen en verkiezingsprogramma's te raadplegen. In Nederland bijvoorbeeld, worden de websites van politieke partijen en de stemwijzer op de lijst van websites die gedetineerde personen op het internet mogen bekijken geplaatst (DJI, 2023). Deze moderne '*pain of imprisonment*' als gevolg van digitale uitsluiting in Belgische gevangenissen, heeft dan ook tot gevolg dat de gedetineerde personen niet in staat zijn om de benodigde informatie te ontvangen en uit te wisselen op een manier die gangbaar is in de buitenwereld (Jewkes & Johnston, 2009). Hierdoor worden gedetineerde personen niet alleen geconfronteerd met praktische belemmeringen, maar ook met hindernissen om op een goed geïnformeerde manier deel te nemen aan het stemproces.

Wanneer de gedetineerde persoon echter, de nodige stappen heeft ondernomen om toegang te krijgen tot de juiste informatie te komen en de vereiste formulieren en procedures heeft doorlopen, mag er van een 'goed geïnformeerde kiezer' worden verwacht dat deze een kosten-batenanalyse maakt. Indien, in casu, de gedetineerde persoon concludeert dat de kosten van de benodigde inspanningen onevenredig hoog zijn in vergelijking met de verwachte voordelen, kan dit leiden tot de beslissing om niet te stemmen – hoewel de gedetineerde persoon wél over stemrecht beschikt. Deze overwegingen brengen ons bij de paradox van het stemmen, zoals uiteengezet door Anthony Downs, waarin wordt gesteld dat rationele kiezers vaak niet gemotiveerd zijn om te stemmen, omdat de kosten van stemmen (zoals de benodigde tijd en

71 Nederlandse Klachtencommissie, KC 2011/048.

moeite om naar het stembureau te gaan) over het algemeen hoger zijn dan de verwachte voordelen (de kans dat de individuele stem de uitkomst van de verkiezingen beïnvloedt) (Boudon, 1997). Hoewel oorspronkelijk geponeerd in bredere samenlevingen, kan de paradox van het stemmen ook relevant zijn binnen detentie, gegeven de extra praktische overwegingen en stappen die specifiek gelden voor stemmen in detentie. Tot slot, kan men in dit perspectief overwegen dat een rationele gedetineerde persoon die ervoor kiest om niet te stemmen, het niet kunnen stemmen mogelijk niet beschouwt als een probleem, of op zijn minst als een kwestie van secundair belang. Tijdens detentie staat de gedetineerde persoon voor verschillende uitdagingen, procedures en voorwaarden, waarbij het stemrecht wellicht lager op de lijst van prioriteiten staat.

Conclusie

Het ontzeggen van het stemrecht vindt zijn historische oorsprong in het concept van de ‘burgerlijke dood’, gerechtvaardigd in sociaal-contractuele modellen en punitief-retributieve ideologieën. Personen die strafbare feiten begaan, schenden het sociaal contract en zouden daardoor moeten worden uitgesloten van het privilege om deel te nemen aan het stemproces. Het gevolg hiervan is dat de stem van de persoon in politieke participatie en in de samenleving tot zwijgen wordt gebracht. Vandaag hebben we evenwel deze modellen enigszins verlaten: het EHRM erkent weliswaar dat het ontnemen van het stemrecht rechtmatig kan zijn, maar benadrukt tegelijkertijd dat het stemrecht een fundamenteel recht is dat proportioneel moet worden ingeperkt, in overeenstemming met de ernst en aard van het begane misdrijf. Het mag niet automatisch en voor elke veroordeelde gebeuren. De vergelijkende analyse van België, Frankrijk, Nederland en Zwitserland illustreert dat deze landen, sinds hun wetsherzieningen, over het algemeen voldoen aan deze Europese

richtlijnen. België hanteert een discretionair systeem met twee categorieën (levenslang ontzet en tijdelijk ontzet), Frankrijk hanteert een lijst van misdrijven, Nederland hanteert drie cumulatieve voorwaarden en in Zwitserland behouden gedetineerde personen hun stemrecht. Echter, zelfs in situaties waarin gedetineerde personen formeel hun stemrecht behouden, worden zij geconfronteerd met aanzienlijke belemmeringen. Juridische voorwaarden met betrekking tot het verkrijgen van een uitgaansvergunning, complexe administratieve procedures met betrekking tot adresregistratie voor het ontvangen van een oproepingsbrief en het vinden van een vertrouwenspersoon voor het stemmen per volmacht, blijken stuk voor stuk obstakels te vormen in de uitoefening van dit fundamentele recht. Deze obstakels lijken dan ook impliciet een schending van dit fundamentele recht te impliceren. Terwijl in Nederland de beklagcommissie een schending van dit fundamenteel recht erkend heeft, hebben de Belgische tegenhangers, de klachtencommissies van de Commissies van Toezicht en de beroepscommissies van de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG), deze kwestie nog niet behandeld of expliciet op de agenda geplaatst. Het is echter belangrijk op te merken dat de klachtencommissies en beroepscommissies ten tijde van de vorige verkiezingen (26 mei 2019) nog niet bestonden.⁷² Een verdere analyse van de rechtspraak van de Belgische klachtencommissies en beroepscommissies na de komende verkiezingen kan ons een dieper inzicht verschaffen in haar benadering van dit belangrijke onderwerp. Bovendien blijft een belangrijke vraag onbeantwoord na deze analyse: heerst er onwetendheid onder Belgische gedetineerde personen over het behoud van hun stemrecht, of is er mogelijk sprake van een bewuste keuze om niet te stemmen, in lijn met de lichte toename van onthouding en blanco stemmen onder de Belgische bevolking (Pion, 2011)? Deze situatie roept een belangrijke vraag

72 De nieuwe CTRG kreeg vorm op 24 april 2019; zie hiervoor Vanhouche, A. & Nederlandt, O. (2019).

op die verder onderzoek vergt, want hoewel de juridische analyse aangeeft dat gedetineerde personen stemrecht hebben en bepaalde voorwaarden en procedures moeten volgen, blijft de cruciale vraag: hoe ervaren gedetineerde personen hun stemrecht? In België zijn er, voor zover bekend, slechts kleinschalige onderzoeken in het kader van masterproeven en een paar initiatieven van de Belgische verenigingen Genepi, CAAP en Bruxelles Laïque die zich hierop hebben gericht. Toch is het een belangrijk vraagstuk, aansluitend bij de geest van de Basiswet, waarin getracht wordt detentieschade te voorkomen door gedetineerde personen te responsabiliseren en bij participatieve processen te betrekken en waarbij normalisering en individualisering vooropstaan. Het principe dat de gedetineerde persoon als rechtsburger erkend wordt en dat participatie, ook op politiek gebied, niet mag eindigen bij de gevangensmuren, staat duidelijk op gespannen voet met de huidige praktijk. Ramsay (2013, p. 432) benadrukt terecht dat *'political self-determination is a collective effort – it is not something that can be achieved in isolation'*. Als het kloppende hart van de democratie gevormd wordt door het stemrecht (Council of Europe, 2017), blijft deze hartslag voor gedetineerde personen, door juridische, organisatorische en administratieve belemmeringen, helaas maar al te vaak onhoorbaar.

Bibliografie

- Bauböck, R. (2005). Expansive Citizenship—Voting beyond Territory and Membership. *Political Science & Politics*, 38(4), 683–687. <https://doi.org/10.1017/S1049096505050341>
- Behan, C. (2012). 'Still Entitled to Our Say': Prisoners' Perspectives on Politics. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 51(1), 16–36. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.2011.00676.x>
- Behan, C. (2016). *Citizen convicts: Prisoners, politics and the vote*. Manchester University Press.
- Blais, A., Massicotte, L., & Yoshinaka, A. (2001). Deciding who has the right to vote: A comparative analysis of election laws. *Electoral Studies*, 20(1), 41–62. [https://doi.org/10.1016/S0261-3794\(99\)00062-1](https://doi.org/10.1016/S0261-3794(99)00062-1)
- Boudon, R. (1997). Le 'paradoxe du vote' et la théorie de la rationalité. *Revue Française de Sociologie*, 38(2), 217–227. <https://doi.org/10.2307/3322930>
- Brems, E., & Voorhoof, D. (2005). Politieke vrijheden van gedetineerden: Vrijheid van meningsuiting, recht op toegang tot informatie, vrijheden van vergadering en vereniging, recht op deelname aan verkiezingen. In E. Brems, S. Sottiaux, P. Vanden Heede, & W. Vadenhole (Eds.), *Vrijheden en vrijheidsbeneming: Mensenrechten van gedetineerden*. Intersentia.
- Centre d'Action Laïque. (2019). *Guide de la personne détenue*. https://www.laicite.be/app/uploads/2019/11/CALprisonFemme1119_BD.pdf
- Cheney, D. (2008). Prisoners as Citizens in a Democracy. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 47(2), 134–145. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.2007.00509.x>
- Cobbett, W. (1829). *Advice to Young Men and (incidentally) to Young Women, in the Middle and Higher Ranks of Life*. Mills, Jowet and Mills.
- Commissie van Toezicht. (2023). *Kiesrecht*. <https://www.commissievantoezicht.nl/dossiers/kiesrecht/kiesrecht/>
- Council of Europe. (2017). *Guidelines for civil participation in political decision making*. <https://rm.coe.int/guidelines-for-civil-participation-in-political-decision-making-en/16807626cf>
- De Greef, V., & Pieret, J. (2020). Le droit de vote des personnes détenues: De la Cour Européenne des Droits de l'Homme à la situation dans les prisons Belges. *Administration Publique*, 76–88.

- Directoraat-generaal Penitentiare inrichtingen. (2014). *Jaarverslag 2014*. <https://justitie.belgium.be/sites/default/files/downloads/BAT%20NL%202014.pdf>
- Dhami, M. K. (2005). Prisoner Disenfranchisement Policy: A Threat to Democracy? *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 5(1), 235–247. <https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2005.00069.x>
- Dienst Justitiële Inrichtingen. (2023). *Verkiezingen in Nederland—Hoe stemmen justitiabelen?*
- Dupont, L. (1998). *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*. Universitaire Pers Leuven.
- Easton, S. M. (2011). *Prisoners' rights: Principles and practice*. Routledge.
- Ewald, A. (2002). Civil death: The ideological paradox of criminal disenfranchisement law in the United States. *Wisconsin Law Review*, 1045–1132.
- Genepi Belgique. (2019, 25 maart). *Campagne des 6000 - Privé.e.s de liberté et du droit de voter*. Genepi Belgique. <https://genepibelgique.wixsite.com/genepi/droit-de-vote-des-detenu-e-s>
- Healy, D. (2009). Ethics and Criminological Research: Charting a Way Forward. *Irish Probation Journal*, 5(1), 171–181.
- Jago, R., & Marriott, J. (2007). Citizenship or Civic Death? Extending the Franchise to Convicted Prisoners. *Web Journal of Current Legal Studies*, 5.
- Jewkes, Y. & Johnston, H. (2009). 'Cavemen in an era of speed-of-light technology': Historical and contemporary perspectives on communication within prisons. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 48(2), 132-143.
- Johnston, N. (2023). *Prisoners' voting rights* (Research Briefing 7461). House of Commons Library.
- Lambert, M. (2018). Des voix dans l'ombre. *Chronique de la Ligue des droits de l'homme*, 183, 18-20.
- Lardy, H. (1997). Citizenship and the right to vote. *Oxford Journal of Legal Studies*, 17(1), 75–100. <https://doi.org/10.1093/ojls/17.1.75>
- Lata, Dr. K. (2015). Inclusive Democracy: People, Power and Progress? *International Journal of Scientific Development and Research*, 1(2), 86–91. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4560735>
- Vanhouche, A. & Nederlandt, O. (2019). Eindelijk een onafhankelijk en effectief toezicht op de Belgische gevangenen? Een overzicht van recente wetswijzigingen en discussies over het toezicht op de Belgische gevangenen. *Fatik*, 162, 25-37.
- Pakes, F. (2010). *Comparative Criminal Justice*. Routledge.
- Pion, G. (2011). L'abstentionnisme électoral en Belgique: Données individuelles et agrégées à Charleroi. *L'Espace Politique*, 14. <https://doi.org/10.4000/espacepolitique.2025>
- Planinc, Z. (1987). Should Imprisoned Criminals have a Constitutional Right to Vote? *Canadian Journal of Law and Society*, 2, 153–164.
- Pratt, J. (2007). *Penal populism: Key ideas in criminology*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Ramsay, P. (2013). Faking Democracy with Prisoners' Voting Rights. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2214813>
- Randle, A. (2011). Prisoner Voting Rights and the Social Contract. *Dublin Legal Review Quarterly*, 1, 60–70.
- RTV Oost. (2017). Stem Overijssel: Gevangenen mogen ook stemmen, mobiel stembureau in gevangenis Almelo. *RTV Oost*. <https://www.rtvoost.nl/nieuws/264876/>

[stem-overijssel-gevangenen-mogen-ook-stemmen-mobiel-stembureau-in-gevangenis-almelo](#)

Waldron, J. (1998). XV—Participation: The Right of Rights. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 98(1), 307–338. <https://doi.org/10.1111/1467-9264.00039>

Schenk, C. (2021). The Migrant Other: Exclusion without Nationalism? *Nationalities Papers*, 49(3), 397–408. <https://doi.org/10.1017/nps.2020.82>

Snacken, S., & Van Zyl Smit, D. (2009). Rechten van gedetineerden benaderd vanuit recente Europese ontwikkelingen. In T. Daems, P. Plenticx, L. Robert, V. Scheirs, A. van de Wiel, & K. Verpoest (Eds.), *Achter tralies in België* (pp. 241–270). Academia Press.

Sykes, G. M. (1958). *The society of captives: A study of a maximum security prison* (pp. xviii, 161). Princeton University Press.

Tolley, C. (2019, September 22). *CAMPAGNE DES 6000 POUR LE DROIT DE VOTE DES DÉTENUÉS*. Bruxelles Laïque Echos. <https://echoslaiques.info/campagne-des-6000-pour-le-droit-de-vote-des-detenus/#%20edn3>

Tripkovic, M. (2016). The Modern Cives Sine Suffragio: Dimensions of Criminal Disenfranchisement in Europe. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 55(1–2), 4–24. <https://doi.org/10.1111/hojo.12163>

Uggen, C., & Manza, J. (2004). Voting and Subsequent Crime and Arrest: Evidence from a Community Sample. *Columbia Human Rights Law Review*, 36(1), 193–216.

Velthuisen, F. (2023). Geen mobiel stembureau in Ter Peel: Gevangenen blijven afhankelijk van volmacht. *Hallo Horst Aan de Maas*. <https://www.hallohorstaandemaas.nl/nieuws/algemeen/16513/geen-mobiel-stembureau-in-ter-peel-gevangenen-blijven-afhanke>

von Staden, A. (2018, November 16). Minimalist Compliance in the UK Prisoner Voting Rights Cases. *ECHR Blog*. <https://www.echrblog.com/2018/11/guest-blog-minimalist-compliance-in-uk.html>

“Vasten achter de tralies”: een co-constructief verhaal naar de beleving van de ramadan in de gevangenis van Beveren

Schrijfgroep Beveren, Elias Woodbridge¹, An-Sofie Vanhouche², Iman Lechkar³

Voor veel moslims is de maand van ramadan een gezegende maand waarin zelfdiscipline, reflectie, solidariteit en samenhang centraal staan. Alhoewel de jaarlijkse traditie van het vasten over de hele wereld relatief gelijkaardig verloopt, hebben bepaalde contexten een grote invloed op de structuur en beleving ervan. Onderzoek (zie bijvoorbeeld Beckford et al., 2005; Wilkinson et al., 2022) toont aan dat de specifieke context van een penitentiaire instelling ervoor kan zorgen dat de vastenmaand anders ervaren wordt, voor sommigen intenser, spiritueler, maar ook eenzamer. In België is academisch onderzoek naar de ramadan in detentie nagenoeg onbestaand. Bijgevolg bespreken we in dit artikel de ervaringen van gedetineerde personen met de ramadan in de penitentiaire instelling van Beveren.

Inleiding

Vasten is een algemeen begrip binnen diverse religies, levensbeschouwingen en culturen, en kan dus niet worden toegeschreven aan één specifieke gemeenschap. Dat gezegd zijnde vinden we de meest vertegenwoordigde vorm van vasten terug binnen de Islam, namelijk tijdens

de maand ramadan of *mûsim al-îbâda*, waaraan wereldwijd honderden miljoenen moslims deelnemen (Ahmad et al. 2012; Gilavand & Fatahiasl, 2018; Venegas-Borsellino et al., 2018). Hoewel deze groep onderhevig is aan een grote interne heterogeniteit en diversiteit, blijft de kern van deze traditie veelal hetzelfde: *“het is een maand van vreugde, gezinsherenigingen en/of gezinsverenigingen, gemeenschappen die samenkomen en collectieve sociale, feestelijke en religieuze activiteiten ondernemen”* (Uludag, 2015, p. 82) en het brengt morele, sociale en spirituele verdieping teweeg (Ahmad et al. 2012; Schielke, 2009). Academisch onderzoek naar het sociologische belang van deze maand blijft echter beperkt waarbij het leeuwendeel zich focust op de fysieke voor- en/of nadelen van het vasten op het menselijke lichaam (Jones-Ahmed, 2022). Conclusies van dergelijke onderzoeken zijn weinig coherent en komen vaak niet tot pasklare antwoorden op de vraag welke impact de ramadan daadwerkelijk heeft op het lichaam (Gilavand & Fatahiasl, 2018; Venegas-Borsellino et al., 2018). De focus in dit artikel spitst zich toe op het belang van de ramadan op spiritueel, psychologisch en sociaal vlak in de specifieke detentiecontext. Terwijl deze kernzaken emblematisch zijn voor deze vastenmaand, biedt de gevangenis niet altijd de mogelijkheid om consistent en efficiënt aan deze traditie deel te nemen.

1 Politieke Wetenschappen, Vrije Universiteit Brussel (VUB), België. 0000-0003-1733-179X. elias.raymond.m.woodbridge@vub.be

2 Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (VUB), België. 0000-0001-7666-7555

3 Politieke wetenschappen, Vrije Universiteit Brussel (VUB), België. 0000-0002-6617-4754

Naar het aantal Islamitische gedetineerden in Belgische gevangenissen is het vaak raden omwille van het verbod op de registratie van religieuze overtuigingen. Informatie wordt hierdoor hoofdzakelijk verkregen via nieuwsartikelen en persberichten. In 2015 verklaarde toenmalig minister van Justitie Koen Geens dat ongeveer 35%⁴ van het totaal aantal gedetineerden een Islamitisch geloof had. In het artikel werd echter niet duidelijk gemaakt hoe men tot deze cijfers kwam (Geens, 2015). Statistieken over moslims in Belgische penitentiaire instellingen zijn vaak gebaseerd op voedingskeuzes of het al dan niet deelnemen aan de ramadan, wat de gegevens vaak weinig betrouwbaar maakt (Vanhouche, 2022). Indien de moslimpopulatie in de gevangenissen 35% van de totale populatie uitmaakt, is het een significante overrepresentatie in vergelijking met de algemene Belgische bevolking waar mensen met een Islamitisch geloof ongeveer 7,6% van uitmaken (World Population Review, 2023). De oorzaak voor deze overpopulatie is enorm complex en is vaak te wijten aan meerdere oorzaken, zoals lage Sociaal Economische Status (SES) (Beckford et al., 2005) en institutioneel racisme (Earle & Phillips, 2013). Ondanks de grote aanwezigheid van mensen met een Islamitisch geloof in Belgische gevangenissen, is onderzoek naar deze groep uitermate beperkt. Studies die zich wel focussen op Islam in detentie, vertrekken voornamelijk vanuit het radicaliseringsdiscours met minimale aandacht voor de religieuze essentie van Islam. Dit zorgt er dan ook voor dat belangrijke en vaak positieve elementen van en tradities binnen het geloof onderbelicht blijven.

De ramadan in Belgische gevangenissen krijgt echter wel aandacht in politieke en mediadebatten en is wetgevend ingebed (Christians & Wattier, 2020). Op **politiek vlak** zien we dat de

ramadan vaak als een risicoperiode wordt ingeschat waarbij incidenten frequenter voorkomen. Zoals minister Onkelinx in 2006 verklaarde: *“Tijdens de ramadan kunnen inderdaad incidenten voorkomen: deze periode is op zich een periode die persoonlijke spanningen in de hand werkt.”* (Comité RI, 2007, p. 42). Op **wetgevend vlak** is de organisatie van de ramadan in het gevangeniswezen ingebed. De Basiswet in Art. 71 stelt dat *“de gedetineerde het recht heeft om zijn godsdienst of zijn levensbeschouwing individueel en in gemeenschap met anderen te beleven en te belijden, mits inachtneming van de rechten van anderen.”*⁵ Dergelijke wetgevende inbedding komt verder aan bod in de European Prison Rules van 2023 (CoE-PRI, 2023). Desondanks de wetgevende inbedding van het recht op godsdienst, en dus ook Islam, lijkt de ramadan nergens specifiek te worden vermeld in formele wetgeving. Hierdoor lijkt een deelname aan de ramadan vooral een individuele religieuze keuze te zijn zoals uit het volgende blijkt. In een perscommuniqué van het Executief van de Moslims in België (EMB) schreef het orgaan tijdens de coronapandemie in 2020 uitzonderlijk voor dat gedetineerden het vasten mogen uitstellen en voegen dus een extra uitzondering toe.⁶ In de Islamitische traditie wordt er echter slechts voor een aantal specifieke situaties een uitzondering op het vasten getolereerd. Mensen die in detentie verblijven maken hier normaliter geen deel van uit, tenzij ze psychologisch niet in staat zijn het belang van de heilige maand te begrijpen, te erkennen en/of te volgen.⁷ Ook worden gevangenissen die de ramadan niet kunnen faciliteren niet geacht deze op een later moment te voorzien. Zoals beschreven wordt in de richtlijn m.b.t. de ramadan van 2020 stelt het DG EPI: *“De gevangenissen die niet in staat zijn om de ramadan te omkaderen, organiseren dit ook niet op een later moment. Het is evenwel niet omdat een*

4 Ongeveer 4000 op een totaal van 11.300 gedetineerde personen.

5 Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 1 februari 2005.

6 *“Als gedetineerden in deze omstandigheden problemen ondervinden om te vasten, is het toegestaan om het vasten uitzonderlijk te onderbreken of uit te stellen”* (Van De Voorde, 2020, p. 2).

7 Terwijl de ramadan verplicht is voor alle gezonde, volwassen moslims, bestaan er uitzonderingen. Dit is het geval voor mensen die fysiek en/of mentaal ziek zijn, kinderen onder de twaalf jaar, ouderen, reizigers die minder dan tien dagen in een gebied verblijven en vrouwen die zwanger zijn, borstvoeding geven of menstrueren. Wanneer iemand voor een bepaalde periode niet kan deelnemen aan de ramadan, kan die dit later op het jaar of leven inhalen (Ahmad et al., 2012; Gilavand & Fatahiasl, 2018; Venegas-Borsellino et al., 2018).

gevangenis de organisatie van de ramadan niet kan ondersteunen, dat gedetineerden op individuele basis niet kunnen beslissen om de ramadan te volgen.” (Van De Voorde, 2020, p. 2). Een dergelijke vorm van responsabilisering kwam voornamelijk tot uiting tijdens de coronapandemie die veiligheidsmaatregelen met betrekking tot voeding op scherp stelde. Zoals minister Geens in 2020 verkondigde: *“De gedetineerde kiest zelf of hij de ramadan wenst te volgen of uit te stellen. Dat is zijn vrije keuze. En hoewel de ramadan er iets anders zal uitzien dit jaar, is de periode perfect compatibel met de genomen veiligheidsmaatregelen tegen het coronavirus.”* (Geens, 2020).

Behalve in politieke debatten komt het onderwerp van ramadan in detentie ook aan het bod in **mediaberichtgeving**. Nog frequenter dan in politieke discussies, worden binnen de mediadiscussies vaak de spanningen en moeilijkheden die de Islamitische vastenmaand met zich meebrengt belicht. Wanneer de ramadan in nieuwsmedia aan bod komt, zien we dat deze hoofdzakelijk de relaties tussen gedetineerden onderling en personeel gaat problematiseren. Het wordt de vastenmaand vaak verweten de aanstoker te zijn van conflictsituaties die zich voordoen in detentie, zoals tijdens een opstand van gedetineerde personen in Dendermonde (TMA & Baten, 2017), een incident in Sint-Gillis waarbij een man een matras in brand stak (De Morgen, 2012) of een agressie incident in de jeugdgevangenis van Tongeren (Somers, 2010). Verder zorgen personeelsstakingen tijdens de ramadan voor verdere spanningen. In 2016, startte de vastenmaand op 6 juni en werd er voordien al 5 weken gestaakt door het bewakend personeel in zowel de Brusselse als Waalse gevangenis. Terwijl het faciliteren van de vastenmaand een extra inspanning vergt van de gevangenis en het personeel, zorgde de personeelsstaking ervoor dat de organisatie nog moeilijker verliep en bijkomende spanningen creëerden (D.D.W., 2016). Tijdens stakingen pogen gevangenisbesturen samen te zitten met de EMB en de imam(s) van de gevangenis om de

ramadan praktisch haalbaar(der) te maken voor alle betrokken actoren (Het Nieuwsblad, 2016). Volgens artikel 18 uit de Wet betreffende de organisatie van de penitentiaire diensten en van het statuut van het penitentiair personeel⁸, blijven gedetineerde personen tijdens stakingen het recht behouden om met een islamconsulent in gesprek te gaan.

In tegenstelling tot het dominante, negatieve beeld dat vaak in de buitenwereld geschetst wordt, willen we in dit artikel de alledaagse beleving van personen die deelnemen aan de ramadan naar voor brengen. Deze beleving kan immers sterk verschillen van het beeld dat in de buitenwereld wordt geschetst. We willen aantonen hoe dit ook kan ervaren worden als een periode van rust, zingeving en samenhang in detentie (zie Beckford et al., 2005). Daarom werpen we in dit artikel een blik op de beleving van gedetineerde personen met de ramadan in de gevangenis van Beveren.

Het belang van de ramadan

Om de beleving van de gedetineerde personen goed te begrijpen, vinden we het vooreerst belangrijk om duiding te geven bij het belang van de ramadan in Islam. Binnen de Islamitische jaarkalender is de maand ramadan, één van de vijf pilaren binnen de Islam, voor velen de periode waarin religieuze aanbidding ten opzichte van Allah tot zijn absolute hoogtepunt komt en de openbaring van de Koran herdacht wordt. Tijdens deze maand mag er niet gegeten noch gedronken worden tussen zonsopgang en -ondergang voor een periode van ongeveer 28 dagen. Hierbij staat het belang van zelfdiscipline centraal, waarbij de vastende persoon leert om niet toe te geven aan lichamelijke verlangens (Gilavand & Fatahiasl, 2018; Schielke, 2009). Zelfdiscipline gaat hier verder dan louter materiële behoeften en beslaat ook het onder controle houden van impulsen in contact met anderen waardoor zich een hogere mate van

8 Art. 18 Wet 23 maart 2019 tot de organisatie van de penitentiaire diensten en het statuut van het penitentiair personeel, BS 11 april 2019.

geduld kan worden aangemeten. Verder kan de ramadan een rehabiliterende impact hebben bij mensen met een verslavingsproblematiek, zoals tabak. De persoon kan door het voorgeschreven vasten een religieuze drijfveer hebben om voor minstens één maand zich van een verslavend middel te weerhouden (Ahmad et al., 2012).

Terwijl ramadan vaak gekenmerkt wordt door voornoemde persoonlijke verdieping, is ook de sociale omgang tussen vastende mensen onderling en de bredere maatschappij belangrijk (Uludag, 2015; Schielke, 2009). In eerste instantie zorgt het vasten en het hongerig gevoel dat het met zich meebrengt, ervoor dat een vastende zich kan inleven in de situatie waarin minderbedeelde personen zich vaak bevinden (Gilavand & Fatahiasl, 2018). Zo beoogt de ramadan een vorm van solidariteit teweeg te brengen en wordt er van vastende mensen verwacht zich genereus op te stellen tegenover hun medemens (Jones-Ahmed, 2022; Schielke, 2009). Andere sociale verwachtingen betreffen het tonen van compassie, respect, vrijgevigheid en een vergevingsgezinde houding tegenover anderen. Het principe van 'gelijkheid' is daarbij van essentieel belang (Uludag, 2015; Schielke, 2009). Ahmad en anderen (2012) gebruiken ook wel het concept 'neighbourhood' wat verwijst naar een vorm van broederschap met mensen uit de nabije omgeving maar ook met personen van over de hele wereld. Het moment waarbij 'broederschap' het meest naar de voorgrond komt is tijdens het breken van het vasten na zonsondergang, ook wel *iftar* genoemd. Tijdens dit centrale ritueel komen vrienden, familie en onbekenden samen om te eten en staan gezelligheid en saamenhorigheid centraal (Jones-Ahmed, 2022; Uludag, 2015). Verder zijn de *taraweeh* gebeden van essentieel belang voor het sociale aspect van de ramadan. Dit zijn gemeenschappelijke gebeden die gevoerd worden na het breken van de *iftar*. Deze vinden zowel thuis als in de moskee plaats. De *taraweeh* kan tevens individueel gevoerd worden, maar wordt door Allah meer gewaardeerd wanneer deze in groep wordt verricht (Jones-Ahmed, 2022).

Ramadan in detentie

Terwijl voornoemde deugden en voorschriften emblematisch zijn voor de ramadan, zorgt de specifieke context van de gevangenis en de letterlijke en figuurlijke muren die de gevangenis omgeven ervoor dat het uitvoeren van de vastenmaand aan specifieke moeilijkheden onderhevig is. Desondanks, zoals later beschreven wordt, kan het voor sommigen een moment en plaats zijn om de ramadan ten volste te beleven (Phillips, 2012; Wilkinson et al., 2022). Opvallend is dat veel moslims, zowel in Engelse als Franse penitentiaire inrichtingen, menen dat het nakomen van de vastenmaand belangrijker is dan bidden doorheen het jaar. Na deze periode stoppen sommigen dan ook met het nakomen van Islamitische voorschriften tot de ramadan van het volgende jaar (Beckford et al., 2005). Dit symbolische belang vindt men ook terug in ander onderzoek buiten detentie (Schielke, 2009). In penitentiaire instellingen in landen waar Islam de grootste religie is, in dit geval Iran, toont onderzoek aan dat ramadan centraal staat bij veel moslims binnen de gevangensmuren: *"Zo goed als alle gedetineerden, ook diegene die niet deelnemen aan dagelijkse rituelen (zoals de gebeden), respecteren de heilige maand van de ramadan"* (Rahimpour Anaraki, 2022, p. 10, eigen vertaling).

Ondanks het belang dat aan deze maand gehecht wordt, is onderzoek naar de beleving van de ramadan binnen detentie uiterst schaars en wordt het slechts kort of anekdotisch toegelicht binnen grootschalig onderzoek. Dergelijke onderzoeken worden verder hoofdzakelijk gevoerd in Angelsaksische landen (zie Beckford et al., 2005; Wilkinson et al., 2022). Ramadan in penitentiaire instellingen blijkt in onderzoek vooral een bron van spanning te zijn tussen gedetineerde personen onderling en personeel. Bezorgdheden en opmerkingen van gedetineerde personen gaan hoofdzakelijk over bewakend personeel dat zich soms opstelt als 'bewakers van het vasten' die vastende moslims controleren op het al dan niet naleven van de regels (Beckford et al., 2005; Grier & Clot-Garell, 2015; Wilkinson et al., 2022).

Bewakend personeel geven op hun beurt aan dat moslims die eten en/of drinken tijdens de dag, het systeem misbruiken en geen 'echte' moslims zijn (Wilkinson et al., 2022). In Frankrijk bijvoorbeeld, een land met een hoog aantal Islamitische gelovigen binnen haar gevangensmuren, vertellen moslims het moeilijk te vinden hun religieuze rituelen na te komen omwille van het tekort aan gebedsruimtes, de onmogelijkheid om halal te eten en de afwezigheid van een imam. Het faciliteren van de ramadan verschilt echter over de landgrenzen heen. Waar Frankrijk tekortschiet, krijgen vastende moslims in Engeland en Wales twee maaltijden per nacht en wordt er een Suikerfeest georganiseerd, wat de beleving van de ramadan in hun ervaring ten goede komt. In beide landen werden drie gevangenissen onderzocht (Beckford et al., 2005).

Terwijl spanningen en problemen rond de ramadan academisch onderzoek vaak domineren, lijkt de vastenmaand voor moslims vooral een moment van inkeer en rust te zijn (Beckford et al., 2005). Onderzoek zoals dat van Wilkinson en anderen (2022) in penitentiaire instellingen in Engeland, Frankrijk en Zwitserland toont aan dat het beoefenen van het Islamitische geloof binnen detentie een positieve invloed kan uitoefenen op de sociale leefwereld, emotionele stabiliteit en het rehabilitatieproces van gedetineerde personen. Hier speelt ook de ramadan een belangrijke rol in, waarbij het een periode vormt om tot zelfreflectie en rust te komen (Uludag, 2015) in een gevangenisomgeving die gekenmerkt wordt door luidruchtigheid en drukte (Ugelvik, 2014). Voor sommigen biedt hun detentie de mogelijkheid om voor het eerst hun religieuze tradities na te komen en deel te nemen aan de ramadan zonder afgeleid te worden van 'wereldse verleidingen' (Phillips, 2012; Wilkinson et al., 2022).

Methodologie

Dit artikel is geschreven door de schrijfgroep van de gevangenis van Beveren dat georganiseerd werd als uitloper van de lessen penologie van

de Vrije Universiteit Brussel (VUB). De schrijfgroep bestaat uit academici van de VUB en een zestal mannen uit de gevangenis van Beveren waarvan sommigen zich identificeren als moslim. Tijdens de gesprekken die het artikel vormgaven, waren ook mensen die niet Islamitisch zijn aanwezig die ook hun ervaringen en ideeën over de ramadan in detentie konden aanbrengen. Hierdoor creëerden we met verschillende visies en opvattingen een coherent verhaal. Het tot stand komen van dergelijke gemeenschappelijke denk- en reflectiesessies resulteren in wat we in de criminologische literatuur omschrijven als een co-constructie van kennis op basis van academische en doorleefde expertise van detentie. Deze combinatie van deze verschillende vormen van kennis zorgt voor verdiepende reflecties en inzichten over criminologische thema's. Net zoals de eerder gepubliceerde stukken van de schrijfgroep betreft het geen empirisch werk naar de beleving van de ramadan, maar een gemeenschappelijk geschreven tekst op basis van een brainstorm over thema's en verschillende schrijfstukken (zie bijvoorbeeld Eldi et al., 2022; Schrijfgroep Gevangenis Beveren et al., 2022).

Eén van de thema's waarop de schrijfgroep graag een vernieuwend licht wou werpen, was de ramadan. De deelnemers van de schrijfgroep ervoeren immers dat dit thema voornamelijk negatief onder de aandacht kwam, dit in tegenstelling tot de positieve ervaringen die worden omschreven in sommige onderzoeken (Phillips, 2012; Wilkinson et al., 2022). In de daaropvolgende maanden kwamen we drie keer samen om te brainstormen over het artikel en om over ervaringen te spreken. De samenkomsten van de schrijfgroep duurden elk ongeveer anderhalf tot twee uur. Verder konden deelnemers stukken schrijven over hun beleving van de ramadan aangezien niet iedereen, omwille van diverse redenen, bij elke schrijfgroep aanwezig kon zijn. Na een vijftal maanden keerden de academici terug naar de gevangenis van Beveren om feedback te vragen aan de schrijfgroep over het stuk waarin de geschreven onderdelen en brainstormsessie

werden verwerkt. Tijdens het laatste gesprek kon er slechts één persoon aanwezig zijn. De andere leden van de schrijfgroep waren overgeplaatst, vrijgelaten of hadden een tuchtsanctie opgelegd gekregen. De persoon waarmee we reflecteerden over het artikel kreeg deze twee weken op voorhand zodat hij voldoende tijd had om zijn feedback en inzichten voor te bereiden.

Resultaten

Zoals eerder aangekaart, is berichtgeving over de ramadan in Belgische gevangenissen overwegend negatief. Het wordt vaak beschreven als een maand waarin spanningen overheersen en vastende moslims zich gefrustreerd en zelfs agressief gedragen. Terwijl we merken dat er tijdens de ramadan meer 'code oranje' wordt afgeroepen, zijn spanningen in een detentiecontext echter een alledaags gegeven waarvan de grondslag vaak aan uiteenlopende moeilijkheden is toe te wijzen zoals structurele problemen (bijvoorbeeld overbevolking, gevoelens van discriminatie en racisme (zie bijvoorbeeld Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen, 2021), kapotte faciliteiten of afschaffing van activiteiten) of persoonlijke problemen (bijvoorbeeld familiale moeilijkheden, psychologische problemen of verslavingen). Ook zijn er sommigen die het tijdens de ramadan laten om 's morgens hun traditionele jointje te roken, wat een impact kan hebben op de mentale rust van die mensen. We erkennen dat er individuen zijn die 'keet schoppen', maar dit zijn enkelen die de echte essentie van de ramadan soms niet kunnen of willen begrijpen. Zonder problemen onder de mat te vegen, vinden we het essentialistisch en stigmatiserend om deze maand eenzijdig te bestempelen als een periode van onrust en conflict. Hierdoor wensen we met dit artikel een ander licht op de ramadanperiode in detentie te werpen.

Het belang van ramadan in detentie

De ramadanmaand wordt enorm belangrijk geacht door de moslims van de schrijfgroep. Het is een evidentie die een integraal deel uitmaakt

van de religieuze beleving en cultuur. Zoals iemand het beschrijft: *"Vasten zou een spirituele reis moeten zijn naar zelfreflectie, geduld, vergeving, soulsearching en versterken van de band met God. Het louter niet eten, drinken of geen geslachtsgemeenschap hebben zijn een minieme inspanning tegen onze lusten en begeerten. Een mens dient neen te kunnen zeggen is de filosofie."* Terwijl sommigen al deelnemen sinds hun jeugd, was detentie voor anderen de eerste keer om actief en consequent de vastenmaand op te volgen. De gevangenis biedt structuur en discipline die er soms voorheen niet was. 'Wereldse verleidingen' zoals sommigen het verwoorden, zijn in detentie relatief beperkt waardoor men zich ten volle kan focussen op het vasten. De positieve invloed van relatieve kalmte en beperkte afleidingen loopt evenredig met het onderzoek van Jones-Ahmed (2022) die moslims bevroeg naar hun ervaringen van ramadan tijdens de covid-lockdown in het Verenigd Koninkrijk. Verder kan het een breuk zijn van de harde realiteit in de gevangenis. Een moment om tot rust te komen in de drukke omgeving, tot bezinning te komen en stil te staan bij het verleden en de toekomst. Andere tradities binnen Islam, zoals het vijfmaal bidden per dag, zijn soms moeilijker en intensiever om na te komen waardoor velen de focus van hun geloofsbelijdenis voornamelijk gaan leggen op de vastenmaand. Deze personen werden ook wel eens 'ramadan-moslims' genoemd.

Enkele minuten voor het breken van het vasten, deze verschilt elke dag een aantal minuten, krijgen de vastende mensen hun avondeten. De schrijfgroep gokt dat er bij aanvang van de ramadan ongeveer 130 personen deze alternatieve voedselbedeling aanvragen. *"Deze tegemoetkoming willen we alvast toejuichen aangezien dit in vele andere gevangenissen in België niet het geval is."* Er worden ook boterhammen met beleg uitgedeeld zodat er 's nachts of voor de start van het vasten de dag nadien nog gegeten kan worden. De kantine is zoals gewoonlijk voor iedereen beschikbaar. Op het open regime is er de mogelijkheid om samen te eten en te koken, wat het belangrijke sociale aspect van

de ramadan ten goede komt. Mensen komen in de avond samen om te koken en het vasten te breken indien de zonsondergang voor het sluiten van de deuren plaatsvindt. Deze samenkomsten vinden niet enkel plaats binnen de kring van vastende mensen. *“Iedereen is welkom om hieraan deel te nemen wat kan zorgen voor wederzijds respect en begrip.”* Zo werd er enkele jaren voorheen door enkele gedetineerde personen een grote hoeveelheid soep klaargemaakt waar de hele vleugel vrij van kon drinken. *“Deze gezelligheid biedt een alternatief, alhoewel beperkt, voor de anders heel drukke en sociale maand buiten de muren van de gevangenis.”* De schrijfgroep verwoordt dit als een vorm van ‘camaraderie’ die tijdens de maand ramadan intenser beleefd wordt dan doorheen de rest van het jaar.

Terwijl de ‘camaraderie’ een manier is om van de ramadan in detentie een sociaal gegeven te maken, weegt de afwezigheid van familie voor velen enorm zwaar door. De *iftar* is normaliter een familiaal gebeuren wat het al aanwezige gemis nog groter en soms ondragelijk maakt. De eenzaamheid is voor diegenen die deze maand alleen moeten doorbrengen op de gesloten afdeling het moeilijkste aspect en wordt ook beaamd door de anderen die ooit op die vleugel zaten of in een penitentiaire instellingen verbleven waar een gesloten regime geldt. Ondanks de familiale afwezigheid, kan familie een positieve invloed hebben op het doorzettingsvermogen tijdens de vastenmaand. Het besef dat familie en vrienden buiten de muren van de gevangenis aan het vasten zijn, kan iemand overtuigen om dit jaar ook deel te nemen. Opnieuw kan hier een connectie gemaakt worden met het concept van ‘broederschap’, dat een gevoel van collectiviteit kan teweegbrengen met andere vastende mensen buiten de muren.

Naast het vasten zelf krijgen zowel het bidden als het reciteren van de Koran een prominente plaats tijdens de vastenmaand. Terwijl bidden doorheen het jaar normaliter op individuele basis gebeurt, is de ramadan een periode waarin vaker gemeenschappelijk gebeden wordt. In de gevangenis

van Beveren is het toegestaan om met twee op een duo cel te bidden en met vier op een trio cel. Op de secties en op de wandeling is dit niet toegelaten omdat dit indruist tegen het verbod op grote samenkomsten. Alhoewel er in Beveren wel een imam aanwezig is, worden er geen vrijdagsgerechten georganiseerd. *“Terwijl we dit het hele jaar door betreuren, is dit nog moeilijker tijdens de heilige maand waarin de nood aan gemeenschappelijk gebed groter is.”* Het reciteren en/of beluisteren van de Koran gebeurt doorgaans ook op individuele basis en wordt door sommigen in de schrijfgroep intensiever opgevolgd tijdens de ramadan. Dit valt vooral op wanneer je door de gangen loopt en vanuit verschillende cellen recitatie van de Koran hoort komen.

Ramadan tijdens de covid-periode

De combinatie van de ramadan en de vaak helse situaties in de gevangenissen tijdens covid, maakte deze periode extra zwaar. De covid-periode had negatieve gevolgen op alle vlakken van het leven in detentie, maar deze werden nog meer gevoeld tijdens de vastenperiode. Waar voordien samen gekookt en gegeten werd, moest de ramadan volledig individueel doorgebracht worden. Covid zorgde er ook voor dat materiële donaties geweigerd werden omwille van het risico op verdere besmettingen. Normaliter kregen alle gedetineerden in de gevangenis van Beveren aalmoezen van buitenaf bij aanvang of tijdens de ramadan. Iedereen, dus niet enkel vastende moslims, kreeg een eigen doos met daarin thee, dadels, chips, snoepgoed, koeken, etc. Deze werden door iedereen warm onthaald en zorgden voor een groepsgevoel die de grenzen van religie en cultuur overschreden. Ondanks het opheffen van veiligheidsmaatregelen, bleef het uitdelen van aalmoezen aan controle onderworpen. Een lid van de schrijfgroep schrijft hierover: *“Onwetendheid rond Islam en de praktisering ervan blijven een zwart gat vol stereotypen en vooroordelen, fobiën en overdreven voorzichtigheid. Het is een werk van wikken en wegen om doodnormaal spiritueel gedrag en fundamentalisme te onderscheiden.”*

Solidariteit tijdens de ramadan

“Dat je andere mensen niet kan helpen is frustrerend. Ik haal 11 maanden het kiekeken uit en dan wil ik 1 maand mensen helpen en dan kan dat niet.”

Zoals Islam voorschrijft, is de maand van ramadan een periode om barmhartig te zijn met mensen die het met minder moeten stellen (Gilavand & Fatahiasl, 2018; Jones-Ahmed, 2022; Schielke, 2009). Hoewel het minder eenvoudig is om mensen te helpen wanneer je in detentie zit, kwam de groep met een voorstel om anderen te ondersteunen bij hun vasten. Alhoewel de kantine voor iedereen toegankelijk is tijdens de ramadan, ziet de schrijfgroep dat er een aantal mensen zijn die geen financiële middelen hebben om extra eten te kopen. *“Alhoewel we eten krijgen vlak voor het breken van de vasten, is dit niet voldoende voor een volwassen man om de ramadan op een gezonde manier door te komen. Hierdoor zien we sommige mensen enorm vermageren tijdens de vastenmaand.”* Aangezien er in de gevangenis niets materieels mag doorgegeven worden en ‘medemoslims in nood’ daardoor niet kunnen geholpen worden, heerst er soms een gevoel van machteloosheid. *“De ramadan is er om anderen te helpen, maar we kunnen mekaar niet helpen.”* *“We stellen voor een rekening te openen waarop mensen een vrije bijdrage kunnen storten waarmee eten uit de kantine gekocht en gedoneerd wordt aan vastende mensen die het financieel moeilijker hebben.”* Inspiratie hiervoor werd gehaald bij een penitentiaire instelling in Nederland waar elke gedetineerde een kleine bijdrage leverde, maximaal 1 euro per week, waarmee om de maand voor iedereen een pizza of pita werd besteld. *“Met zo’n initiatief kunnen we niet enkel onze zakat⁹ nakomen en het gevoel van solidariteit tijdens de ramadan intenser beleven, maar hebben ‘onze broeders’ met minder de mogelijkheid om het vasten op een gezonde manier door te komen.”*

De schrijfgroep kaart ook het belang om de vastenmaand in groep af te sluiten met het *Eid*

al-Fitr of Suikerfeest. Eid-vieringen in detentie zijn telkens mooie momenten geweest die het hoogtepunt van samenhangigheid bevestigen. *“Het Suikerfeest kan fungeren als cement voor onze microsamenleving. Eten hoeft niet van buitenaf te komen, maar kan klaargemaakt worden door de mensen die hier verblijven wat zou stroken met de veiligheidsmaatregelen die opgelegd werden voor de aalmoezen. Ook benadrukken we het belang dat dit niet enkel met moslims gevierd moet worden, maar met alle gevangenisactoren. Zo kunnen we een respectvolle en gezellige sfeer creëren zoals dat bij het kerstfeest het geval is.”* Omdat het Suikerfeest niet gevierd wordt in de gevangenis van Beveren, zorgen de gedetineerde personen er zelf voor dat er gegeten en gedeeld kan worden. *“Tijdens de ochtendwandeling op de dag van het Suikerfeest zijn er veel meer mensen op de wandeling. Iedereen heeft koeken mee om te delen en sommigen doen zelf hun mooie kleren aan.”*

Conclusie

Reeds lange tijd zijn gevangenisonderzoekers zich bewust van detentiepijnen, deprivaties en schade die wordt aangericht door gevangenisinstellingen. De basiswerken naar gevangeniservaringen wezen al van bij aanvang op het belang van religie in instituties om om te gaan met deze detentieschade. In dergelijke contexten staat een persoonlijke identiteit immers danig onder druk of wordt die in vraag gesteld. Hierdoor gaat men vaak op zoek naar copingstrategieën en narratieven die de eigenheid van een persoon opnieuw kunnen definiëren (Goffman, 1961; Crewe & Maruna, 2006). Een religieuze identiteit geeft de mogelijkheid om een andere identiteit aan te nemen dan die van ‘gedetineerde’ of ‘crimineel’. Religie kan betekenis geven aan de ervaringen in de gevangenis, religie kan mensen versterken, een raamwerk geven om te denken aan vergeving, te reflecteren over het verleden en uit te kijken naar de toekomst (Maruna et al., 2006). Dergelijke wetenschappelijke inzichten

9 De *zakat* is één van de vijf pilaren van Islam en is een vorm van verplichte belasting die een moslim jaarlijks moet geven aan mensen in armoede of een religieuze instantie die kansarmen ondersteunt. Deze belasting beslaat ongeveer 2,5% van een iemands spaargeld (Wilkinson et al., 2022).

werden doorheen de jaren steeds verfijnder. Zo toont Frans onderzoek aan dat geloof een belangrijke rol speelt om om te gaan (cf. coping) met moeilijkheden tijdens detentie zoals stress en suïcidale gedachten (Mandhoui et al., 2014) en toont een recente studie in Engeland, Zwitserland en Frankrijk aan dat Islam bijvoorbeeld bijdraagt tot het vinden van emotionele en sociale ondersteuning tijdens een detentie (Wilkinson et al., 2022). In een literatuuroverzicht naar de Islam in gevangenis in de Verenigde Staten stelt Hamm dat criminologisch onderzoek geen bewijs levert dat conversie tot Islam in gevangenis zou leiden tot terrorisme maar wel dat Islam een rol speelt in het garanderen van veiligheid en rehabilitatie (Hamm, 2009). Kortom, onderzoek geeft aan dat religie en Islam een belangrijke rol kunnen spelen voor mensen in detentie en een positief effect kunnen hebben op hun gemoedstoestand. De inzichten uit onze tekst, sluiten aan bij deze onderzoekstraditie. We kozen ervoor om ons te focussen op één aspect van de Islam en toonden aan hoe een positieve beleving van de ramadan ook de detentiebeleving op een positievere manier kan kleuren.

Net als bij meerdere facetten van het leven in detentie, zorgt de specifieke context van de gevangenis ervoor dat de ramadan op een significant andere manier beleefd en uitgevoerd wordt. Alhoewel de afwezigheid van familie voor velen erg pijnlijk is doorheen hun volledige detentie, woog het gevoel van eenzaamheid tijdens de ramadan nog meer door. Dit komt vooral omdat het breken van het vasten, de *iftar*, een sociaal en vaak familiaal gebeuren is. Terwijl de ramadan in detentie dus zijn specifieke uitdagingen heeft, kan detentie op sommige vlakken ook een intensere beleving van de vastenmaand teweegbrengen. De ramadan heeft het potentieel om in deze microsamenleving een vorm van gemeenschapsgevoel en solidariteit, over religieuze grenzen heen, te faciliteren, die in detentie soms weinig aanwezig lijken te zijn. Het kan mensen een vorm van structuur bieden, rust brengen en een manier zijn om tot zelfreflectie te komen. Via deze weg bieden we een alternatieve visie op

ramadan in detentie en willen we aantonen dat de negatieve beeldvorming in mediadiscoursen slechts een beperkt en eenzijdig beeld van de ervaringen weergeeft.

Zowel interne als externe organisatie is nodig om de vastenmaand op een succesvolle manier te organiseren. Om toekomstige vastenmaanden op een vlotte manier te faciliteren, lijkt ons een transparante driehoeksverhouding waarbij directie, de imam en een overlegorgaan van gedetineerde personen met elkaar in communicatie gaan essentieel. Alhoewel het volgen van de ramadan een persoonlijke keuze en verantwoordelijkheid is, is het nodig om concrete afspraken te maken tussen het gevangeniswezen en de vastende gedetineerden. Hierdoor kan voor alle betrokken partijen een aangename periode worden gecreëerd. Pas dan kunnen de positieve effecten van de ramadan ten volle ervaren en beleefd worden.

We willen verder de noodzaak van academisch onderzoek naar Islam in detentie benadrukken. Door onderzoek te voeren naar dit thema wordt niet alleen de wetenschappelijke kennis vergroot maar kunnen stereotypen en misverstanden over deze religie de wereld worden uitgeholpen. We benadrukken daarbij het belang van een open blik en geen eenzijdige of beperkte focus waarbij radicalisering al te makkelijk wordt gekoppeld aan Islam. Een dergelijke discriminerende en stigmatiserende aanpak wordt in onderzoek immers terecht aan de kaak gesteld. Een vorm van *Appreciative Inquiry*, een methode die reeds in veel gevangenisonderzoek bijzonder constructief bleek (zie bijvoorbeeld Liebling et al., 1999), zou de visie op Islam kunnen nuanceren en ons een meer holistisch beeld geven van de rollen en betekenissen van deze religie in onze Belgische gevangenis. Dit hebben we met dit co-constructieve proces van kennisopbouw gepoogd te bereiken.

Bibliografie

- Ahmad, S., Goel, K., Maroof, K., Goel, P., Arif, M., Amir, M., & Abid, M. (2012). Psycho-social behaviour and health benefits of Islamic fasting during the month of Ramadan. *Journal of Community Medicine & Health Education*, 2(9), 1-4. <https://doi.org/10.4172/2161-0711.1000178>
- Beckford, J., Joly, D., & Khosrokhavar, F. (2005). *Muslims in prison: Challenge and change in Britain and France*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/https://doi.org/10.1057/9780230501300>
- Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (2021). *Jaarverslag 2021*. https://ctrg.belgium.be/wp-content/uploads/2022/09/CTRG_Jaarverslag_2021_NL_WEB.pdf
- Christians, L.-L., & Wattier, S. (2020). Belgium: Religions and Prisons in Law. In A.-L. Z. Julia Martínez-Ariño (Ed.), *Religion and Prison: An Overview of Contemporary Europe* (pp. 37-50). Springer Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-36834-0>
- Comité RI. (2007). Verslag naar het onderzoek betreffende de opvolging van het radicale islamisme door de inlichtingendiensten.
- Crewe, B., & Maruna, S. (2006). Self-narratives and ethnographic fieldwork. In D. H. R. Wright (Ed.), *The Sage handbook of fieldwork* (pp. 109-123). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781848608085>
- D.D.W. (2016, 1 juni). Zorgen over ramadan in gevangenis. *De Morgen*. Geraadpleegd op 20 september 2023 via <https://www.demorgen.be/nieuws/zorgen-over-ramadan-in-gevangenis~b2dbc25e/>
- De Morgen. (2012, juli 22). Vuur in gevangenis Sint-Gillis: gedetineerde stak matras in brand. *De Morgen*. Geraadpleegd op 20 september 2023 via <https://www.demorgen.be/nieuws/vuur-in-gevangenis-sint-gillis-gedetineerde-stak-matras-in-brand~b504f35a/>
- Earle, R., & Phillips, C. (2013). "Muslim is the New Black": New Ethnicities and New Essentialisms in the Prison. *Race and Justice*, 3(2), 114-129. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/2153368713483322>
- Eldi, F., Georgy, Rayan, Timmy, Youssef, De Bus, S., & Vanhouche, A-S. (2022). Schulden en detentie: eeuwige boetedoening? *Fatik*, 176, 27-35.
- Geens, K. (2015, 14 maart). Radicalisering is een soort ziekte. *De Morgen*. Geraadpleegd op 10 mei 2023 via <https://www.koengeens.be/news/2015/03/14/interview-minister-geens-islamconsulent-said-aberkan-over-antiradicaliseringsmaatregelen-in->
- Geens, K. (2020, 24 april). Gedetineerden kunnen kiezen of ze al dan niet deelnemen aan ramadan. *De Morgen*. Geraadpleegd op 10 mei 2023 via <https://www.koengeens.be/news/2020/04/24/gedetineerden-kunnen-kiezen-of-ze-al-dan-niet-deelnemen-aan-ramadan>
- Gilavand, A., & Fatahiasl, J. (2018). Studying effect of fasting during Ramadan on mental health of university students in Iran: A review. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 6(2), 205-209. <https://doi.org/10.24896/jrmds.20186232>
- Goffman, E. (1961). *Encounters: Two studies in the sociology of interaction*. Ravenio Books.
- Griera, M., & Clot-Garrell, A. (2015). Banal is not trivial: Visibility, recognition, and inequalities between religious groups in prison. *Journal of Contemporary Religion*, 30(1), 23-37. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/13537903.2015.986974>
- Hamm, M. S. (2009). Prison Islam in the age of sacred terror. *The British Journal of Criminology*, 49(5), 667-685. <https://doi.org/https://doi.org/10.1093/bjc/azp035>

- Het Nieuwsblad. (2016, 6 juni). Gevangeniswezen in nauw overleg met moslimexecutieve om ramadan mogelijk te maken. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd op 20 september 2023 via https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20160606_02325856
- Jones-Ahmed, L. (2022). Isolation, community and spirituality: British Muslim experiences of Ramadan in lockdown. *Religions*, 13(1), 1-17. <https://doi.org/10.3390/rel13010074>
- Liebling, A., Price, D., & Elliott, C. (1999). Appreciative inquiry and relationships in prison. *Punishment & Society*, 1(1), 71-98. <https://doi.org/10.1177/14624749922227711>
- Mandhouj, O., Aubin, H. J., Amirouche, A., Perroud, N. A., & Huguelet, P. (2014). Spirituality and religion among French prisoners: An effective coping resource? *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 58(7), 821-834. <https://doi.org/10.1177/0306624X13491715>
- Maruna, S., Wilson, L., & Curran, K. (2006). Why God is often found behind bars: Prison conversions and the crisis of self-narrative. In K. M. Roy (Ed.), *Second Chances as Transformative Stories* (Vol. 3). Psychology Press.
- Phillips, C. (2012). *The multicultural prison: Ethnicity, masculinity, and social relations among prisoners*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199697229.001.0001>
- Rahimipour Anaraki, N. (2022). Islam in Iranian Prisons: Practicing Religious Rituals behind Bars. *Religions*, 13(10), 1-16. <https://doi.org/10.3390/rel13100905>
- Schielke, S. (2009). Being good in Ramadan: ambivalence, fragmentation, and the moral self in the lives of young Egyptians. *Journal of the royal anthropological institute*, 15(1), 24-40. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2009.01540.x>
- Schrijfgroep Gevangenis Beveren, Georgy, Vanhouche, A.-S., & De Bus, S. (2022). Een onderzoek naar de onderzoeker. In L. Breuls & J. Bougrine (Eds.), *Kwalitatief onderzoek voeren in de praktijk: Tips & tricks voor criminologen en andere sociale wetenschappers* (pp. 433-464). ASP.
- Somers, S. (2010, september 1). Cipers jeugd-gevangenis Tongeren zijn agressie beu en gaan in staking. *De Morgen*. Geraadpleegd op 20 september 2023 via <https://www.demorgen.be/nieuws/cipers-jeugd-gevangenis-tongeren-zijn-agressie-beu-en-gaan-in-staking~ba11113c/>
- The Council of Europe and Penal Reform International. (2023). *Guidance document on the European Prison Rules*.
- TMA & Baten, T. (2017, mei 27). 87 gevangenen terug naar hun cel na opstand in Dendermonde. *De Morgen*. Geraadpleegd op 20 september 2023 via <https://www.demorgen.be/nieuws/87-gevangenen-terug-naar-hun-cel-na-opstand-in-dendermonde~bb3ee81b/#:~:text=In%20de%20gevangenis%20van%20Dendermonde,ze%20weer%20op%20cel%20krijgen.>
- Ugelvik, T. (2014). *Power and resistance in prison: Doing time, doing freedom*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137307866>
- Uludag, M. (2015). Happy Ramadan! *Irish Marxist Review*, 4(13), 82-85.
- Van De Voorde, R. (2020). *Guidelines for organizing ramadan in prisons*. Europris. Geraadpleegd op 10 mei 2023 via <https://www.europris.org/wp-content/uploads/2020/04/Guidelines-for-organizing-ramadan-in-prisons.pdf>
- Vanhouche, A.-S. (2022). *Prison Food: Identity, Meaning, Practices, and Symbolism in European Prisons*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-96125-1>

Venegas-Borsellino, C., Sonikpreet, A., & Martindale, R. G. (2018). From religion to secularism: the benefits of fasting. *Current nutrition reports*, 7, 131-138. 10.1007/s13668-018-0233-2

Wilkinson, M., Irfan, L., Quraishi, M., & Purdie, M. S. (2020). *Islam in prison: Finding faith, freedom and fraternity*. Bristol University Press. <https://doi.org/10.46692/9781447363620>

World Population Review. (2023). *Muslim population by country*. Geraadpleegd op 8 mei 2023 via <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/muslim-population-by-country>

De Temmerman, B. (2023). Het beklagrecht viert zijn derde verjaardag. Feestje? *Fatik*, 179, 5-24

Het klachtenrecht voor personen in detentie viert zijn derde verjaardag: een verhaal van gemiste kansen

Kris Demeter¹

In het derde nummer van de jaargang 2023 van *Fatik* stelt Bart De Temmerman de vraag of er reden is tot feesten bij de derde verjaardag van het klachtenrecht voor personen in detentie (De Temmerman, 2023). Zijn analyse is eng juridisch, en dat vat de kern samen van de gemiste kansen bij de opstart van deze maatregel die mee als doel heeft om het leven van mensen in detentie te humaniseren. De wetgever heeft in zijn wijsheid voorzien dat enkel de voorzitter van een klachtencommissie een jurist moet zijn, waarbij men de openheid heeft gecreëerd naar een multidisciplinaire inbreng. Ine Van Wijmeersch verwoordt het treffend: *“Onze opleidingen leveren topjuristen af, maar we missen heel wat kennis over psychologie of sociologie”* (Goris, 2021). Wat verder zegt ze in datzelfde interview: *“Juridische instrumenten zijn belangrijk, maar ze zijn ook beperkt”* (Goris 2021). Daarom is een ruimere benadering noodzakelijk als men terugkijkt naar drie jaar klachtenrecht. In deze bijdrage wil ik enkele elementen aanreiken om de discussie te verruimen. Daarom wil ik juist vanuit andere invalshoeken kijken naar de mogelijkheden en beperkingen van het klachtenrecht voor personen in detentie, hoe het nu functioneert en vooral naar welke verbeteringen wenselijk en mogelijk zijn. Dat kan maar in het kader van een grondig multidisciplinair

onderzoek en debat dat het eng juridische overstijgt. Enkel op die manier kan het klachtenrecht evolueren naar een procedure die bijdraagt tot de doelen van dit klachtenrecht.

Om te weten of er reden tot feesten is, is het noodzakelijk om te kijken naar de doelstellingen van het klachtenrecht in de gevangnissen. Naast de Basiswet is het eindverslag van de commissie “basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden” daarover verhelderend (Belgische kamer van volksvertegenwoordigers 2001).² Beide teksten geven een aantal belangrijke doelen van deze wet weer. Op enkele aspecten ga ik dieper in.

Laagdrempeligheid

Het is logisch om te vertrekken bij wat als eerste fundamentele vereiste omschreven wordt, nl. *“... dat het gaat om een laagdrempelige procedure: dat wil enerzijds zeggen dat zij vlot toegankelijk moet zijn voor de gedetineerden...”*³

Laagdrempeligheid als fundamentele vereiste bekijken is veel ruimer dan enkel kijken of mensen in detentie al dan niet beroep doen op een advocaat bij deze procedure. Zo’n procedure op zich is al een drempel, en dan moeten we goed kijken welke andere elementen zorgen

1 Pedagoog-filosoof. Was tot eind januari 2024 ondervoorzitter van de commissie van toezicht van Leuven-Hulp en tot februari 2022 lid van de klachtencommissie van Leuven-Hulp. De auteur schrijft in eigen naam.

2 Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, *BS* 1 februari 2005; Eindverslag van de commissie “basiswet en rechtspositie van gedetineerden”, *Parl. St. Kamer 2000-2001*, nr. 50-1076-001.

3 Eindverslag van de commissie “basiswet en rechtspositie van gedetineerden”, *Parl. St. Kamer 2000-2001*, nr. 50-1076-001, 97.

voor hindernissen voor het gebruik maken van deze procedure. Een wezenlijk element daarbij is (geschreven) taal. Een belangrijk deel van de populatie in de gevangenissen beheerst onvoldoende het Nederlands, maar misschien nog een grotere groep is onvoldoende taalvaardig om schriftelijk een klacht in te dienen, en een procedure te volgen die dikwijls enkel schriftelijk verloopt. Een te gemakkelijk argument is dat die mensen dan maar een advocaat moeten nemen. Als we personen in detentie die zwakker beगाafd zijn of moeilijkheden hebben met geschreven taal in hun waardigheid willen respecteren moeten we onze communicatie op hen afstemmen. Dit kan op twee manieren.

Een eerste is om de procedure zoveel mogelijk mondeling te laten verlopen. Op die manier kan de persoon in detentie zijn klacht, en zijn motieven om die in te dienen, verduidelijken. Als men dan actief luistert naar wat de persoon die de klacht indient zegt, wordt veel duidelijk. Meermaals heb ik zelf gemerkt dat tijdens een zitting de persoon die de klacht indiende een ruimere kijk op de omstandigheden mogelijk maakte, wat soms zelf tot een andere beslissing geleid heeft dan die zou genomen zijn enkel op basis van de geschreven klacht en het antwoord daarop van de directie. Het heeft ook als gevolg dat de persoon die de klacht indient ook merkt dat er echt naar zijn klacht geluisterd is. Het gehoord worden, en dat ook zo ervaren, is een belangrijk element in het kunnen aanvaarden van een eventueel negatieve beslissing.

Minstens even belangrijk is de uitleg die gegeven wordt aan de persoon die een klacht indient. Nu gebeurt dit louter schriftelijk. Ik heb nog altijd geen duidelijk argument gehoord waarom de beslissing van een klachtencommissie en een beroepscommissie niet mondeling kan toegelicht worden aan de persoon die de klacht indient. Bij andere laagdrempelige procedures kan dit wel, ik denk dan aan de jeugdrechter, de vrederechter...

Zelfs bij een assisenproces legt de voorzitter aan de veroordeelde uit waarom die beslissing genomen werd en wat de beslissing betekent. In de basiswet staat nergens dat de beslissing enkel schriftelijk kan meegedeeld worden aan de personen die de klacht indienden. Uiteraard moet er ook een geschreven beslissing zijn. Deze moet, zeker omdat het over een laagdrempelige procedure gaat, zoveel mogelijk begrijpbaar zijn. Hierbij zijn er wettelijke principes die moeten gevolgd worden.

Het is opvallend dat bij het spreken over internationale verdragen in verband met personen in detentie, men telkens voorbijgaat aan het internationaal verdrag over de rechten van personen met een handicap.⁴ Daar wordt expliciet in art 2 en 4 verwezen naar het gebruik van 'universeel ontwerp' dat omschreven wordt als het "*ontwerpen van producten, omgevingen, programma's en diensten die door iedereen in de ruimst mogelijke zin gebruikt kunnen worden zonder dat een aanpassing of een speciaal ontwerp nodig is*".⁵ Eind 2021 heeft er een werkgroepje met leden van klachtencommissies en ondersteunende juristen gewerkt aan een begrijpbaar sjabloon, onder begeleiding van Helder Recht. Dat heeft geleid tot een sjabloon dat veel duidelijker was, en waarmee men ook efficiënt en eenvoudig kon werken, wat ook tijdswinst betekende. Om nog altijd onbegrijpbare redenen heeft de schrijver van het artikel waarop ik hier antwoord, het werk van die werkgroep grotendeels naast zich neergelegd en zelfs druk uitgeoefend dat geschreven beslissingen volgens het sjabloon van Helder Recht terug werden omgezet in het oude, slechtere sjabloon. Uit een kleine steekproef is gebleken dat zeven op acht personen die een klacht hadden ingediend dit sjabloon van Helder Recht veel duidelijker vonden en de beslissing ook veel beter begrijpbaar. Het ging dan om lay-out, woordkeuze, ... Maar de stem van de persoon in detentie was voor de het bureau van de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG)

4 Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap van 12 december 2006, *United Nations Treaty Series*, vol. 2515, 3.

5 Art. 2 Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap van 12 december 2006, *op. cit.*

niet belangrijk genoeg om mee rekening te houden.

Ik wil hier aandacht vragen voor de uitspraak van een persoon in detentie die mij antwoordde toen ik hem vroeg of hij de hulp van een medewerker van de gevangenis kon vragen als hij een beslissing niet begreep: *“Je denkt toch niet dat ik aan een chef of aan een andere persoon in detentie ga zeggen dat ik iets niet begrijp. Zo maak ik mij te kwetsbaar.”* Deze heel begrijpbare reactie van mensen die minder geletterd zijn, moet zeker ernstig genomen worden en maakt nog eens duidelijk dat een rustig en vertrouwelijk gesprek waarbij men met die kwetsbaarheid rekening houdt, nodig is om een beslissing goed uit te leggen.

Is de beklagprocedure eenvoudig?

In hetzelfde document staat: *“De beklagprocedure moet snel en eenvoudig zijn en aan de gedetineerde de kans geven mondeling gehoord te worden en zich door een vertrouwenspersoon te laten bijstaan”*.⁶ Deze vraag kwam al gedeeltelijk aan bod hierboven, maar is ruimer dan enkel de noodzaak aan begrijpbare taal. Het is duidelijk dat voor een aantal personen in detentie niet altijd duidelijk is waarvoor men beroep kan doen op de klachtencommissie en de beroepscommissie.

Bart De Temmerman wijst op het groot aantal klachten die niet ontvankelijk zijn. Uiteraard is het belangrijk om informatie te geven aan personen in detentie. Binnen de commissie van toezicht (CvT) van Leuven-Hulp hebben we al een aantal informatiesessies gegeven over de werking van de CvT én de klachtencommissie. Tijdens dat rechtstreekse contact konden we ingaan op een aantal concrete vragen van personen in detentie, en hen ook uitleggen waar ze voor welke moeilijkheid terecht kunnen. We hebben de indruk dat dit werkt, maar we moeten ook aangeven dat we met de infosessies maar een

beperkt deel van de groep personen in detentie in Leuven-Hulp bereiken. We zoeken verder naar mogelijkheden om die informatie nog te kunnen geven aan een grotere groep. Maar ook in Leuven-Hulp zien we dat veel beslissingen niet ontvankelijk zijn. Dat is een argument voor een mondelinge uitleg van de reden waarom een beslissing niet ontvankelijk is. Voor veel mensen zonder juridische opleiding zijn dat moeilijke begrippen die een uitleg vragen. Het louter geven van een geschreven beslissing (die voor veel mensen moeilijk te begrijpen is) heeft dan ook als gevolg dat die mensen in beroep gaan, en bij een volgend probleem terug een klacht indienen. Einstein heeft ons geleerd dat dezelfde falende oplossing kiezen voor een probleem niet erg intelligent is. Als er dus veel niet ontvankelijke klachten worden ingediend moet men een andere weg zoeken om dit probleem op te lossen.

Is de beklagprocedure snel?

Bart De Temmerman heeft gelijk dat de wettelijke termijn voor de klachtenprocedure van veertien dagen erg nipt is, als er een zitting georganiseerd wordt. Maar er worden veel klachten behandeld zonder zitting, en dan is een termijn van veertien dagen wel haalbaar. Grondig onderzoek van hoe men kan zorgen voor een snellere doorlooptijd is noodzakelijk. Terloops wil ik erop wijzen dat een gunstig neveneffect van het sjabloon dat Helder Recht voorstelde, was dat het gebruik daarvan tijdbesparend was. Ervaringen met heel lang uitblijvende beslissingen wijzen erop dat snel alarmbellen zouden moeten afgaan als de wettelijk voorziene termijn in belangrijke mate overschreden dreigt te worden.

Bijzondere aandacht is nodig voor de beroepscommissie waarbij de overschrijding van de wettelijke termijn hemeltergend is. Op 16 november 2023 bekeek ik op databank van de rechtspraak van de klachten- en beroepscommissies⁷ de 10 laatste beslissingen van de beroepscommissie. Daaruit

6 Eindverslag van de commissie “basiswet en rechtspositie van gedetineerden”, *Parl. St.* Kamer 2000-2001, nr. 50-1076-001, 97.

7 Databank rechtspraak klachten- en beroepscommissies van de CTRG, <https://rechtspraak.ctrg.belgium.be>

blijkt dat de Franstalige beroepscommissie op ongeveer een maand de procedure afwerkt. De Nederlandstalige beroepscommissie heeft bij die zeven beslissingen telkens meer dan vier maanden nodig om tot een besluit te komen en bij twee zelfs meer dan 500 dagen nodig.⁸ Dit is een toevallige steekproef, representativiteit is niet gecontroleerd. Maar deze gegevens wijzen erop dat een grondige analyse noodzakelijk en dringend is. Hier lijken de fouten van het Belgisch justitieel systeem zich te herhalen. Deze lange termijnen ondermijnen de geloofwaardigheid van de klachtencommissies, maar ook van de CVT.

Krijgt de persoon in detentie de kans om mondeling gehoord te worden?

In het eindverslag van de kamer van volksvertegenwoordigers over de basiswet staat dat de beklagprocedure “moet...aan de gedetineerde de kans geven mondeling gehoord te worden...”.⁹ Hier stellen we grote verschillen vast. In sommige klachtencommissies worden veel zittingen georganiseerd, maar er zijn er ook waar het aantal zittingen erg beperkt is, en de kans voor de persoon in detentie om zijn klacht toe te lichten erg klein is. Veel mensen in detentie die een klacht indienen willen “gehoord” worden. Als de procedure louter schriftelijk verloopt, krijgen zij het schriftelijke antwoord van de directie, waarop ze nog schriftelijk kunnen reageren, maar dat weinig doet.¹⁰ Als er geen zitting is, heeft de persoon in detentie niet het gevoel “gehoord” te worden, en zal hij/zij waarschijnlijk gemotiveerd blijven om te verder te procederen en dus in beroep te gaan. Als er geen zitting is wordt dus niet alleen een doel van deze procedure niet gerealiseerd, maar riskeert dit feit ook de druk op de beroepscommissies te vergroten. Als mensen zich niet gehoord voelen, zal de motivatie om beroep in te dienen groter worden.

Creatief zoeken naar haalbare oplossingen is aangewezen. Naast het organiseren van een zitting zou in die situaties waar het duidelijk is dat de klacht niet ontvankelijk is, één lid van de klachtencommissie dit kunnen uitleggen aan de persoon die de klacht heeft ingediend. Het lijkt toch aangewezen om uit te testen of dit niet kan leiden tot een groter gevoel van “gehoord” te worden, en misschien ook tot een kleiner aantal niet-ontvankelijke klachten en beroepsprocedures. Bart De Temmerman drukt de hoop uit dat de beschaafde dialoog tussen de directie en de persoon in detentie tijdens de zitting ook buiten de zitting zou gehanteerd worden. Dan heeft men echter een zitting nodig om die wijze van met elkaar om te gaan te “oefenen”. Een schriftelijke procedure gaat daartegenin.

In deze context wil ik toch ook het woordgebruik in beslissingen bekijken. Men blijft spreken over “partijen” die “tegen” elkaar procederen, over “klager”, ... Een constructiever taalgebruik in de beslissingen zou ook bijdragen tot een beschaafdere omgang met elkaar. Ik heb daarom al dikwijls voorgesteld om te spreken over “de personen die betrokken zijn bij dit meningsverschil”, “een persoon die een klacht indient”, ... Het is trouwens vreemd dat op de website de CTRG wel de term “persoon in detentie” gebruikt, maar niet wil dat die term in beslissingen van de klachtencommissie en de beroepscommissie zouden gebruikt worden.

Zijn de mooie termen enkel “*window dressing*”, maar niet voor gebruik naar de personen in detentie? Taalgebruik aanpassen aan wat in de samenleving gebruikelijk is, weglaten van jargon, draagt bij aan de normalisering van de verhouding tussen de personen in detentie en de directies.

8 BC22-0037 15 juli 2023 ([BC22-0037 - Rechtspraak CTRG \(belgium.be\)](#)) en BC22-0038 15 juli 2023 ([BC22-0038 - Rechtspraak CTRG \(belgium.be\)](#))

9 Eindverslag van de commissie “basiswet en rechtspositie van gedetineerden”, *Parl. St.* Kamer 2000-2001, nr. 50-1076-001, 97.

10 In toevallige gesprekken hierover met personen in detentie horen we dat velen verwachten in een zitting nog een antwoord te kunnen geven.

Bemiddeling

In de memorie van toelichting bij de Basiswet staat: *“Optimaliter zou een conflictbemiddeling de wenselijke voorfase van de formele beklagprocedure moeten zijn”*.¹¹ In het artikel stelt Bart De Temmerman dat *“veel directies weigerachtig staan tegenover bemiddeling na een formele klacht”* (De Temmerman, 2023, p. 16). Uiteraard is iedereen er voorstander van dat bij meningsverschillen geprobeerd wordt om via gesprek tot een oplossing te komen. En we horen bij de directie daar een grote openheid voor. Maar éénmaal het een formele klachtenprocedure wordt, dus nadat de directie geprobeerd heeft om via gesprek het probleem op te lossen, blijkt dat veel directies niet geneigd zijn om nog een bemiddelingsprocedure te laten starten.

Een grondige discussie hierover, waarbij men goed luistert naar alle gevoeligheden, ook bij de directies, is hier aangewezen. Het model van bemiddeling in andere contexten kan niet zonder nadenken zomaar toegepast worden in deze situatie. Men moet rekening houden met het feit dat éénmaal er een beslissing genomen is, het niet zo gemakkelijk is om die terug in vraag te stellen, zeker als er een goed gesprek tussen directie en persoon in detentie over het onderwerp is doorgegaan. Daarbij is het voor de persoon die een klacht indient dikwijls een alles of niets vraag: wordt die tuchtmaatregel ingetrokken of niet? Een bemiddelde oplossing, waarbij elk water in de wijn moet doen, beantwoordt niet aan de verwachting dat men een maatregel zou intrekken, en dat er (daarover) niets op het tuchregister zou staan.

Andere aspecten waar men mee moet rekening houden zijn het grote machtsverschil in een bemiddelingsprocedure tussen de persoon in detentie en de directie. Men moet dit minstens ter sprake brengen, om er ook mee te kunnen omgaan. Daarnaast moet men ook rekening houden met het feit dat deze mensen daarna

nog dikwijls lang met elkaar moeten omgaan, wat toch een eigen context is.

Een bemiddelende wijze van omgaan met elkaar zou een eerste stap kunnen zijn, maar dan moeten de directies daar ook voldoende scholing over krijgen, tijd, en regelmatige coaching. Er zijn uiteraard enkele natuurtalenten die een dergelijke houding spontaan en succesvol aannemen. Als men niet eerst voor opleiding en coaching zorgt, is bemiddeling binnen de context van een gevangenis een doodgeboren kind. De verantwoordelijkheid enkel bij de directies leggen is hen onrecht aandoen.

Een aspect dat totaal buiten beschouwing blijft is de bemiddeling tussen personen in detentie en de penitentiair beambten. Want de meeste situaties waar bemiddeling aangewezen en mogelijk is, spelen tussen deze mensen. Maar de noodzaak aan vorming en coaching is hier ook van fundamenteel belang.

Het klachtenrecht is er voor alle personen in detentie

Uit de gegevens op de website van de CTRG blijkt dat in 2021 in totaal ongeveer 1.300 klachten werden behandeld, in 2022 ruim 1.900 en dit jaar zit men al boven 2.300 behandelde klachten. Dit lijkt op het eerste zicht heel veel. Maar dit cijfer moet gerelativeerd worden: in totaal is de gemiddelde bevolking in gevangenissen iets meer dan 10.000. Bovendien verblijven veel personen voor kortere tijd in een gevangenis (bv. voorarrest), waardoor het totaal aantal mensen dat jaarlijks in een gevangenis voor kortere of langere tijd verbleven heeft, hoger ligt. Vragen die moeten gesteld worden zijn: hoeveel mensen dienen meerdere klachten in, welke groep van de populatie in een gevangenis is nog onvoldoende op de hoogte van het bestaan van de CvT en de klachtenprocedure? En dan moet een opmerking van een directeur zeker ernstig genomen worden: hij vond dat de meest schrijnende situaties buiten

¹¹ Eindverslag van de commissie “basiswet en rechtspositie van gedetineerden”, Parl. St. Kamer 2000-2001, nr. 50-1076-001, 97

het bereik van zowel de CvT als de klachtencommissie blijven. Deze uitspraak, het was eigenlijk een noodkreet, is een oproep om een fenomeen als een klachtenprocedure in een ruimere context te bekijken.

Een organisatorische blik

De klachten- en beroepscommissie moet een onafhankelijke instantie zijn die bijzonder vertrouwd zijn met het penitentiaire milieu en de penitentiaire praxis.¹² Het lijkt toch wel noodzakelijk dat de leden van de klachtencommissies en de beroepscommissie voldoende vertrouwd zijn met het werk van de medewerkers en de directies van de gevangenissen, en zeker ook oog hebben voor de moeilijkheden. Het is een realiteit dat directies soms moeten kiezen tussen het strikt volgen van de procedures, of tijd nemen voor een gesprek met personen in detentie. Ik kan alleen maar begrip hebben als men kiest voor een gesprek. Dat dilemma mag men niet negeren, en moet meespelen bij het beoordelen van situaties. Hulpverleners, leerkrachten, therapeuten, artsen, ... weten al lang dat de kwaliteit van de relatie en de contacten met de mensen waarvoor men zorgt, bepalend zijn voor het effect. De regeltjes en procedures moeten een ondersteuning zijn om dat kwaliteitsvolle contact te kunnen realiseren.¹³ Dit geldt zeker ook binnen de context van de gevangenissen.

Bij een evaluatie van de klachtenprocedure moet er aandacht zijn voor de effectiviteit, maar ook voor de efficiëntie. De voorbije jaren zijn de middelen die de gemeenschap ter beschikking stelt voor de klachtencommissie en de beroepscommissie sterk gestegen. Op dit moment blijkt dat er voor de klachtencommissie 18 ondersteunende juristen zijn en voor de beroepscommissie 4. Toch wordt er gezegd dat de werkdruk voor hen te groot is waardoor het soms langer duurt voor er

een beslissing op papier gezet is. Een objectieve kosten-baten analyse is hier zeker aangewezen. Op die manier kan men op basis van gegevens keuzen maken.

Het is noodzakelijk om te kijken of men de administratieve afhandeling niet efficiënter kan organiseren. Het sjabloon van Helder Recht, waarover we hierboven al schreven, kan helpen om de procedure sneller te laten verlopen. Het puntsgewijs weergeven van argumenten maakt dat men sneller kan werken. Dit is een bijkomend argument om eindelijk dat sjabloon te gebruiken.

Maar ook de impact op het leven in de gevangenis moet grondiger bekeken worden. We horen dat de sfeer door de juridisering sinds het starten van de klachtencommissie grimmiger geworden is. Een grondigere (sociologische) analyse is noodzakelijk.

Ook het gevoel van een bijkomende belasting voor de directie verdient aandacht. Als men overbelast is, is het een begrijpelijker reactie om zich af te zetten tegen wat er bijkomt, zelfs als men zegt de voordelen ervan wel te zien. Dit feit negeren is de gesprekken hierover met de directie op voorhand onmogelijk maken. Een voorbeeld: de directie moet binnen de 48 uur na het binnenkomen van een klacht hun antwoord geven. Als men zich dan heeft moeten reppen om het antwoord tijdig te bezorgen, en dan blijkt dat een beslissing, om het voorzichtig te zeggen, heel lang uitblijft, dan voelt de directie zich niet ernstig genomen.

Er zijn nog enkele vragen die volgens mij moeten bekeken worden. De beroepscommissie is samengesteld o.a. uit leden van het bureau van de CTRG. Maar het zijn de leden van het bureau van de CTRG die ook de leden van de commissies van toezicht en zo dus ook van de leden van de

12 Eindverslag van de commissie "basiswet en rechtspositie van gedetineerden", *Parl. St. Kamer 2000-2001*, nr. 50-1076-001, 97.

13 Binnen de zorg zegt men dat als de procedures goed gevolgd zijn en de documenten in orde zijn, er nog niets gezegd is over de kwaliteit van het werk. Dit geldt ook binnen de gevangenis. Zoals een persoon in detentie ooit zei: "het is de manier waarop men met jou omgaat die bepalend is, en dat is veel belangrijker dan een mooi gebouw". Nieuwe infrastructuur, goede procedures zijn enkel een mogelijkhedenvoorwaarde, maar niet voldoende om te komen tot een humanere omgang met personen in detentie.

klachtencommissie aanduiden. We hebben zelf ervaren dat de auteur van het artikel waarop ik reageer, als lid van het bureau van de CTRG (en lid van de beroepscommissie) druk uitoefende op verwoording en opmaak van beslissingen van een klachtencommissie. Hoe onafhankelijk kan men dan nog zijn als lid van een klachtencommissie als hun mandaat afhangt van een lid van de beroepscommissie. Dus verdient de vraag of er sprake is van onverenigbaarheid van het lid zijn van de beroepscommissie en lid zijn van het bureau van de CTRG een grondige studie en antwoord.

Besluit

Nadenken over het functioneren van de klachten- en beroepsprocedure moet veel ruimer dan enkel juridisch. Naast een aantal terechte opmerkingen die Bart De Temmerman maakt, moet men kijken naar de communicatieve, de sociale en de organisatorische aspecten. Dit artikel maakt duidelijk dat een multidisciplinair en onafhankelijk onderzoek aangewezen is. Pijnpunten zijn o.a. de verwoording en lay-out van de beslissingen, de noodzaak aan zittingen zodat de indiener van de klacht ook echt gehoord kan worden, het respecteren van de wettelijke termijnen... Dit artikel is geen volledige opsomming van de pijnpunten. Ik denk dan ook dat het veel te vroeg is voor een feestje. Het totaalbeeld op dit moment is toch het verhaal van gemiste kansen, een te enge kijk, en een onvoldoende zelfkritische houding. Ik kan alleen maar hopen op een grondig onafhankelijk, multidisciplinair onderzoek en gesprek hierover, en een aantal bijstellingen van het beleid van de CTRG op dit vlak. Het is duidelijk dat dit onderzoek dient te gebeuren door een onafhankelijke instantie, en niet door de CTRG. De beslissingen van de CTRG over het klachtenrecht voor personen in detentie moeten ook kritisch geëvalueerd worden. De CTRG zou ruimte moeten maken voor nieuwe initiatieven die bijdragen tot het realiseren van de opdrachten van het klachtenrecht waarvan de doelen duidelijk beschreven zijn in de memorie van toelichting, en niet elk initiatief tegen te werken vanuit een behoudsgezinde reflex. De derde verjaardag van

het klachtenrecht voor personen in detentie is zeker geen aanleiding voor een feestje, maar wel voor een onafhankelijke, grondige, multidisciplinaire evaluatie en bijsturing van de vele gemiste kansen.

Bibliografie

De Temmerman, B. (2023). Het beklagrecht viert zijn derde verjaardag. Feestje? *Fatik*, 179, 5-24.

Goris, P. (2021). "Ine Van Wymersch over justitie en hulpverlening: 'Wij hebben elkaar nodig'". Sociaal.net. <https://sociaal.net/achtergrond/parketmagistraat-ine-van-wymersch-over-justitie-en-hulpverlening/>

Davy "Day-V" Vanlommel